

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra politologie a evropských studií

Veronika Špalková

Komparace sovětské a ruské propagandy vůči Československé socialistické republice/České republice: dis/kontinuita?

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Lach, M.A., Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat prof. PhDr. Jiřímu Lachovi, M.A., Ph.D. za vedení mé magisterské diplomové práce, cenné rady a odborný dohled. Rovněž děkuji Mgr. Vladimíru Matlachovi za pomoc při zpracování analytické části práce.

Obsah

Úvod	6
1. Propaganda	15
1.1. Propaganda jako pojem	15
1.2. Definice propagandy	16
1.3. Analýza propagandy	18
1.4. Dělení propagandy.....	21
1.4.1 Techniky zpravodajské propagandy	23
2. Stanovení hypotéz a parametry výzkumu	26
2.1. Vícerozměrová analýza.....	31
2.1.1. Hierarchické shlukování.....	31
2.1.2. Analýza hlavních komponent (PCA)	33
2.1.3. Vícerozměrové škálování (MDS)	33
2.1.4. t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE)	34
3. Analytická část	35
3.1. Sovětská invaze do Afghánistánu	35
3.1.1. Historický kontext.....	35
3.1.2. Okolnosti invaze	39
3.1.3. Sovětská propaganda.....	40
3.1.4. Rudé právo a sovětská invaze do Afghánistánu	42
3.2. Ruská anexe Krymu.....	50
3.2.1. Historický kontext.....	50
3.2.2. Okolnosti anexe.....	53
3.2.3. Ruská propaganda	55
3.2.4. Sputnik a ruská anexe Krymu	58
4. Komparace obou případů za použití vícerozměrových analýz.....	67
4.1. Analýza hlavních komponent (PCA)	67

4.2. Vícerozměrové škálování (MDS)	70
4.3. Metoda t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE).....	72
Závěr	74
Prameny a literatura	80
Přílohy	89
Seznam příloh.....	89
Seznam zkratk	97
Abstrakt (česky)	98
Abstract (English)	99

Úvod

Karel Čapek ve své eseji *Proč nejsem komunistou* v roce 1924 napsal: „*Metoda komunismu je široce založený pokus o mezinárodní nedorozumění; je to pokus roztržít lidský svět na kusy, které k sobě nepatří a nemají si co říci. Co je dobré na jedné straně, nemůže a nesmí být dobré na druhé straně; jako by nebyli tedy i tam lidé fyziologicky a morálně titíž.*” (Čapek 1924: 737-739). To, co K. Čapek nazývá metodou komunismu, by stejně tak mohlo být označeno za metodu Sovětského svazu a později za metodu Ruské federace.

Praktiky těchto dvou zemí s odlišnými jmény i hranicemi jsou velice podobné a jejich zahraniční politiky sledovaly/sledují obdobné cíle. Již během druhé světové války (v případě Pobaltí a Polska i dříve) bylo možné v zemích střední a východní Evropy (SVE) pozorovat z počátku nenápadné změny, které nakonec vyústily v otevřené snahy místních komunistů o ovládnutí státu. Postupné nastolování komunistických režimů v jednotlivých zemích SVE je samo o sobě nesmírně zajímavou kapitolou dějin nejen těchto států samotných, ale i Sovětského svazu (SSSR) jako celku.

Na tomto procesu lze pozorovat flexibilitu taktiky sovětských vůdců a pružnost komunistické ideologie. Obé se dokázalo přizpůsobit okolnostem příslušným pro dané země a instalace komunistického režimu nakonec proběhla v každém státě trochu jinak. Mistrně o tomto procesu pojednává například Anne Applebaum v knize *Železná opona: Podrobení východní Evropy 1944-1956*, kde se zaměřuje především na Východní Německo, Maďarsko a Polsko, nejdůležitější momenty však nevynechává ani u Československa, Rumunska či Bulharska. Proces zavádění komunistického režimu je důležitý, protože položil základ pro budování komunistického (ne)vědomí mezi občany a do jisté míry určil způsob, jakým k němu bude docházet.

Stejně tak i následné upevňování mocenského postavení komunistických stran a udržování zdání vitality režimu především z ekonomického hlediska mezi občany probíhalo v jednotlivých zemích odlišně. Sovětské elity dokázaly znamenitě využít stereotypů a charakterů daných národů k plošně funkční propagandě, která prostupovala všechny aspekty života obyčejného občana.

Na přelomu 40. a 50. let 20. století, v době politických monstrprocesů, existovalo pro člověka žijícího nyní již ve východním bloku jen málo příležitostí, při kterých mu bylo dovoleno chovat se apoliticky. Propaganda byla všudypřítomná a pod roušku

ideologie se dalo schovat téměř cokoliv. I přestože samotné techniky propagandy byly aplikovány místními komunistickými autoritami, pravidla a způsoby jejich užití pocházejí z pera sovětských lídrů.

Od počátku existence SSSR byla propaganda součástí sovětské zahraniční politiky. Těsně po druhé světové válce SSSR zdůrazňoval své místo na vítězné straně a pro další vývoj v zemích SVE bylo nezbytné dostatečně hlasitě akcentovat roli osvoboditele.

Sovětským komunistům se s pomocí jejich československých soudruhů podařilo mistrně odhadnout a následně využít tehdejší nálady v československé společnosti, která v souvislosti s Mnichovskou dohodou z roku 1938 přistupovala k Západu obezřetně. Politicky byli občané všech zemí SVE orientováni více levicově, což vychází z logiky zkušenosti s nacismem.

Během svého působení ve střední a východní Evropě se některé komunistické strany a jejich představitelé nezdráhaly použít násilí jako prostředku k potlačení občanů nevyhovujících režimu. Ani tato rozhodnutí však nebyla učiněna na národních úrovních, rozkazy přicházely z Kremle, který měl ve všech důležitých otázkách vždycky poslední slovo.

Kromě armády a násilí se však Kreml naučil využívat i nástrojů spadajících do kategorie tzv. "měkké síly" (soft power), které jsou do jisté míry daleko nebezpečnější než "tvrdá síla" (hard power) svou nenápadností, vytrvalostí a všudypřítomností. Propaganda a persvaze se staly základem sovětské politiky, včetně té zahraniční, a začaly využívat jazyk jako nástroj moci.

Tématem této práce je propaganda ve službách zahraniční politiky. Co nejhluběji zkoumám na konkrétních příkladech v jasně vymezeném časovém období míru sovětské propagandy v Československu (ČSSR) v době komunistického režimu a míru domnělé ruské propagandy v České republice v současnosti. Následnou analýzou obou případů se pokusím zjistit, zda je v současné době v České republice přítomná ruská propaganda a zda je srovnatelná s propagandou sovětského typu, která zde působila během minulého režimu.

Historická část výzkumu se týká sovětské invaze do Afghánistánu započaté v prosinci 1979. Přesněji řečeno zkoumám, jakým způsobem byla tato invaze interpretována v ČSSR v době, kdy probíhala. Zaměřila jsem se na články v *Rudém právu*, které vyšly mezi prosincem 1979 a únorem 1984, aby zkoumaný časový úsek byl stejně dlouhý.

Případem ze současnosti, kterým se zabývám, je totiž ruská anexe Krymského poloostrova, ke které došlo v březnu 2014. Články, které analyzuji u této události, jsou také ohraničeny časově i zdrojově. Do výzkumu jsou zahrnuty pouze ty, které se týkají ruské anexe Krymu, vydala je česká verze ruského *Sputniku* a vyšly mezi lednem 2015 (kdy začal český *Sputnik* fungovat) a březnem 2019. Celkově jsou tedy v obou případech zkoumány texty, které vyšly během časového období 50 měsíců.

Z geopolitického a strategického hlediska byla motivace Ruska k anektování Krymu velice podobná motivaci SSSR k invazi do Afghánistánu. Přestože se jedná o geograficky jiná území a vztahy těchto zemí vůči SSSR/Rusku byly zcela odlišného charakteru, společným a velmi důležitým bodem, ve kterém se případy protínají, je bezpečnost ruské hranice.

V případě Afghánistánu byla situace vyhrocena kvůli probíhající studené válce; v Afghánistánu se nebojovalo pouze o sféru vlivu, ale především o území, které v tu dobu plnilo pro SSSR nenahraditelnou funkci nárazníkové zóny na jihu, Afghánistán spřátelený s USA by byl pro SSSR strategickou katastrofou.

Stejně tak události na Ukrajině nelze považovat pouze za boj o sféru vlivu, protože pro moderní Rusko, vzniklé po rozpadu SSSR, hrála a hraje nezastupitelnou roli jeho černomořská flotila v Sevastopolu na Krymu, bez níž by Rusko nebylo schopno efektivně svou jižní hranici chránit. I kdybychom si odmysleli všechny ostatní důvody, kvůli kterým je Ukrajina pro Rusko důležitá (ekonomickou, politickou i kulturní provázanost), stále by nám zbývala problematika bezpečnosti. Otázka, co by se s ruskou černomořskou flotilou stalo, kdyby se Ukrajina stala členem EU (zda by Ukrajina prodloužila pronájem základny v Sevastopolu či nikoliv), zůstává předmětem kontrafaktuální historie.

Rudé právo fungovalo jako hlavní tiskový komunikační kanál Komunistické strany Československa a bez snahy o objektivní žurnalistiku publikovalo jednostranné informace, které zapadaly do sovětského narativu.

Sputnik je jediné otevřeně ruské a ruskou vládou financované informační médium v českém prostoru publikující v českém jazyce. Jedná se o přísně hierarchicky fungující model, ve kterém nejvyšší příčku zaujímá původní ruský *Sputnik*, který je projektem ruského státního mediálního koncernu Rossiya segodnja, jehož šéf Dmitrij Kiseljov se proslavil mimo jiné i tvrzením, že "Ukrajina neexistuje" (Wirnitzer 2015). Na webu je také možné si přečíst, že hlavní centrála se nachází v Moskvě.

Mezi *Rudým právem* a *Sputnikem* existuje samozřejmě mnoho redakčních, kontrolních i organizačních odlišností, a také jejich postavení na trhu je jiné. Společenský a politický kontext je takřka nesrovnatelný vzhledem ke změně režimu. Přesto nacházím mnoho podobností, a to především ve způsobu, jakým je vyvíjena sama publikační činnost. Řada článků na české verzi *Sputniku* je přejatá z ruské verze a pouze přeložená z ruštiny do češtiny. Často jsou publikovány články, které obsahují tytéž informace a nepřinášejí nic nového; jsou vydávány pouze za účelem šíření ruského úhlu pohledu na danou událost.

Ve spojitosti s ruskou anexí Krymu vycházelo na webu *Sputnik* i několik článků denně, které měly téměř totožný obsah. Stejně tak *Rudé právo* mnohdy publikovalo kratší články, které neobsahovaly žádné nové informace a pouze opakovaly sovětský pohled na situaci. V případě invaze do Afghánistánu se často opakoval model článku, který odsoudil „americké vměšování“ a „vyjádřil podporu dubnové revoluci, kterou se imperialistické síly snaží zničit“; bezprostředně po invazi v lednu 1980 vycházely takové články i tři v jednom vydání, což je na tištěné noviny opravdu mnoho. Společný je oběma médiím nedostatek objektivitu, která je absolutně nezbytná pro kvalitní a nestranné zpravodajství.

Mým cílem však není srovnání těchto dvou informačních platforem jako takových. Nesnažím se dokázat, že *Sputnik* zaujímá v současnosti v ČR pozici *Rudého práva*. Obě média mi slouží jako prostředek, skrze který získávám objekty analýzy, jež je založena na textu samotném. Primárním cílem práce je zjistit, zda v současnosti v ČR působí ruská propaganda, která je podobná té sovětské v ČSSR. *Rudé právo* bezesporu publikovalo obsah zatížený sovětskou propagandou, tudíž je k analýze velmi vhodné. Působí-li v současnosti v ČR ruská propaganda, nenachází se v českém mediálním prostoru vhodnější objekt analýzy, než je *Sputnik*, který publikuje česky a jeho hlavní informační a všechny finanční zdroje pocházejí z Ruska a který je koneckonců projektem ruského státního mediálního koncernu.

Analýza propagandy je problematikou interdisciplinární, využívající metody napříč obory. Abych mohla analyzovat propagandu pro potřeby této práce, musím do svých úvah zahrnout poznatky z oblasti lingvistiky, sociální psychologie nebo teorie komunikace.

Po důkladném zpracování relevantních teorií propagandy a komunikace byla definována kritéria, na základě kterých je možné určit míru propagandičnosti konkrétního článku. Protože se jedná o poměrně složitý proces, který je třeba dostatečně

vysvětlit, věnuji stanovení kritérií, hypotéz a celkové metodice práce celou jednu kapitolu.

Strukturálně je práce rozdělena na dvě hlavní části: teoretickou a praktickou. V rámci teoretické části rozebírám teorie propagandy, persvaze a komunikace. Pracuji s těmito termíny a jejich různorodými definicemi tak, abych objasnila všechny potřebné aspekty propagandy a dostatečně vysvětlila úskalí její analýzy.

Následovat bude kapitola o metodologii, kde stanovím i hypotézy a parametry výzkumu. Vycházím především z teorií, které jsou rozebrány v předchozí části. Vysvětluji zde kritéria pro měření míry propagandičnosti zkoumaných článků a výběr témat, kolem kterých jsou texty zkoumaných článků vystavěny.

Každému článku byl na základě jeho přečtení a obsahové analýzy udělen počet bodů, který určuje, jak moc propagandistický článek je. Zároveň je u všech článků zaznamenáno, která témata se v nich objevila a která nikoliv.

Byly vytvořeny dva datasety – jeden ke každému případu – a ty byly následně srovnány. Díky stanovení různých kritérií je možné sledovat, které techniky propagandy byly či jsou nejpoužívanější. S pomocí témat, která se nejčastěji stala objektem článků lze specifikovat podobnosti či odlišnosti v procesu tvorby zpravodajských textů. Retrospektivně lze určit, které téma indikuje výběr konkrétního kritéria a naopak.

Kromě základních analýz samostatných datasetů byly použity také tzv. vícerozměrové metody, které umožňují provést srovnávací výzkum na statistické úrovni a odhalit veškeré podobnosti či odlišnosti, a to i přesto, že na první pohled nemusí být viditelné. Analýzy by měly ukázat, zda existuje jakákoli kontinuita či nikoliv. Abych měla jistotu, že výsledky vygenerované vícerozměrovou metodou nejsou pouze náhodné, bylo provedeno více analýz s použitím různých typů těchto technik: hierarchické shlukování, analýza hlavních komponent, vícerozměrové škálování a t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE)¹.

Praktická část je rozdělena na dvě kapitoly. První kapitola se dále dělí na dvě podkapitoly a každá z nich se věnuje jednomu případu. Součástí je vždy historický kontext obou zkoumaných událostí. Následuje popis sovětské a ruské propagandy

¹ Neexistuje oficiální český název, doslovně přeloženo to znamená Distribuované stochastické vkládání sousedů.

jako celku, a nakonec individuální analýz jednotlivých událostí. Poslední kapitola obsahuje komparaci obou zkoumaných případů a prezentaci výsledků a závěrů vícerozměrových analýz.

Při zpracovávání teoretické kapitoly a také během procesu konstruování samotné analýzy v její první fázi (určení konkrétních technik propagandy, resp. kritérií pro výzkum) jsem vycházela především z bohaté sekundární literatury na téma propagandy. Větší část této kapitoly je založena na pečlivém výběru jednotlivých děl a pramenů z hojného počtu dobře dostupných zdrojů.

Vzhledem k velkému množství různých teoretických přístupů k tomu, jak definovat, analyzovat a dělit propagandu, nebylo možné zde přednést jejich kompletní přehled, což také nebylo cílem této práce. Byly vybrány takové přístupy, které nejlépe reflektují cíle práce a nejvíce přispívají ke komplexnímu pochopení zkoumaného fenoménu. V žádném případě to však neznamená, že bych jiné (zde neuvedené) teoretické přístupy považovala za méněcenné.

Velice přínosná byla publikace *Propaganda & Persuasion* od autorů Garth S. Jowett a Victoria J. O'Donnell; použila jsem její poslední vydání z roku 2014, nicméně poprvé byla publikována již v roce 1987. Skutečnost, že kniha vyšla už v šesti edicích naznačuje její nadčasovost a komplexitu; nejnovější vydání obsahuje osm kapitol, které nabízejí velmi zdařilý přehled toho, co je propaganda a persvaze, jak se tyto dva fenomény liší, jak je lze analyzovat, jak se vyvíjely v minulosti či jejich úlohu v moderní společnosti.

Ve výčtu teoretiků, kteří formovali výzkum propagandy nemůže chybět Jacques Ellul, který je autorem 58 knih a více než tisíce článků, z nichž většina se zabývala propagandou, vazbami politiky s náboženstvím a vlivem technologií na společnost. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří *The Technological Society* (1954) a *Propaganda: the Formation of Men's Attitude* (1968). Ellul analyzuje propagandu především ze sociologického hlediska, což jej vede k nesmírně zajímavým závěrům, co se jejího fungování týče.

Jedním z posledních, kdo bez obav dával propagandu do souvislosti s demokratickým zřízením ve státě byl zakladatel moderního PR průmyslu Edward L. Bernays. Jeho kniha z roku 1923 *Crystallizing Public Opinion* a publikace z roku 1928 *Propaganda* jsou kvalitní úvodní literaturou pro studium daného jevu, neboť jsou napsány ještě před tím, než pojem *propaganda* nabyl té silné pejorativnosti, s jakou je

používán dnes. Práce E. L. Bernayse tak umožňuje na ni pohlížet méně hodnotově, což je pro výzkumníka vždy výhodné.

Mezi další, neméně důležité, zahraniční publikace, které jsem využila v teoretické části práce patří *Historie propagandy* (1999) od Olivera Thomsona, kde je velmi zdařile zpracováno především dělení propagandy dle cíle, kterého se snaží dosáhnout. Méně podrobná je pak jeho typologie propagandy podle toho, na jaký aspekt lidského vědomí se snaží působit.

Zdařilá díla, která byla pro práci velkým přínosem, se mi podařilo najít i mezi českými autory. Kateřina Prokopová v knize *Propaganda a persvaze* (2014) představuje přehled všech relevantních zdrojů od historie až po současnost, které se týkají propagandy a persvazivních projevů. Podařilo se jí vytrdit nejdůležitější díla a autory, kteří formovali naši současnou percepci propagandy a také to, jakým způsobem ji zkoumáme. Dle mého názoru se z větší části soustředila spíše na persvazi než na propagandu, přesto mi kniha byla zdrojem inspirace a jakýmsi základním vodítkem.

Během procesu výběru samotných technik propagandy, které bych mohla zkoumat, jsem narazila na několik problémů. Literatura, která se zabývala propagandou, byla sice bohatá, ale často spíše obecného charakteru. To znamená, že propagandu typologizovala, rozdělovala, popisovala velmi obecně techniky (typické bylo dělení propagandy na ekonomickou, kulturní, vojenskou apod.), ale najít dílo, které by popsalo a definovalo opravdu konkrétních techniky propagandy v používání slov a stavbě textu, se ukázalo jako velmi problematické.

Narazila jsem na mnoho publikací, které takové techniky popisovaly čistě z hlediska PR, respektive z hlediska jejich využití při prodeji nějakého produktu, nikoliv však při snaze posílit či podpořit nějaký světový názor. Přesto se našlo několik zdrojů v češtině i angličtině, kde se některé takové metody popisovaly, a ze kterých jsem nakonec také primárně vycházela v podkapitole Techniky propagandy. Užitečná mi zde byla publikace od Edvarda Lotky *Kapitoly ze současné rétoriky* (2004), dále pak také desátý díl statě Františka Marka o psané a mluvené propagandě poprvé publikovaný až v roce 2016, nebo dílo *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing* z roku 1963, jehož autorem je James A. C. Brown.

Fenomén komunistického jazyka v českém prostředí je zatím zpracován spíše okrajově, i když v posledních letech došlo ke značnému posunu. Na základě několik let sestavovaného korpusu komunistického jazyka z let 1948-1989 byl v roce 2010

vytvořen kolektivem autorů Ústavu Českého národního korpusu FF UK *Slovník komunistické totality*, k hlubší plošné analýze z hlediska využití při tvorbě propagandistických textů však zatím nedošlo. Tématu se dlouhodobě věnuje Věra Schmiedtová, která v roce 2006 vydala článek s názvem *What did the totalitarian language in the former socialistic Czechoslovakia look like?*. Dle jejích vlastních slov se jedná o první pokus popsat totalitní jazyk ČSSR (Schmiedtová 2006: 3). Dobrou zprávou je, že v rámci projektu Českého národního korpusu² jsou tyto snahy rozvíjeny dále a např. v roce 2014 V. Schmiedtová napsala již mnohem propracovanější článek s názvem *Srovnání kolokací totalitního jazyka v bývalém Československu s jazykem současným*.

V kapitole, která se týká Afghánistánu jsem vycházela jak z primárních, tak i sekundárních pramenů. Publikací na téma historie Afghánistánu vyšlo mnoho a jsou snadno dostupné. Jmenovitě jsem využila z českých např. *Dějiny Afghánistánu* od Jana Marka, z anglických např. *The History of Afghanistan* (2007) od Meredith Runion, *Afghanistan. A Cultural and Political History* (2010) od Thomase Barfielda, *Modern Afghanistan. History of Struggle and Survival* (2004) od Amina Saikala nebo *Afghanistan. A Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban* (2003) of Stephena Tannera. Při popisu kontextu sovětsko-afghánských vztahů jsem využila především internetové zdroje a články z periodik jako je *Journal of Intelligence History*, *International Journal* či *Journal of Peace Research*, stejně tak zde byla přínosná memoranda vysoce postavených sovětských státníků, která jsou v digitalizované podobě dostupná v Digitální archivu Wilson Centre.

Podobné zdroje byly použity i v případě kapitoly, která pojednávala o ruské anexi Krymu. Popis kontextu rusko-ukrajinských vztahů byl založen na člancích z periodik jako *Eurasian Geography and Economics*, *The British Journal of Politics and International Relations* nebo *Problems of Post-Communism*. Historie Krymského poloostrova byla popsána s použitím knihy *The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict* (2007) od Gwendolyn Sasse, *Nejnovější dějiny Ukrajiny* (1997) od dvojice autorů Olexandr Bojko a Vladimír Goněc či *Vyprávění o minulých letech* (2014) od Michala Téra. Při zpracovávání moderní historie Ukrajiny od rozpadu Sovětského

² Projekt Český národní korpus byl založen v roce 1994, aby vytvářel a zpřístupňoval rozsáhlá jazyková data pro výuku a výzkum ve formě elektronických korpusů. V současné době zajišťuje přístup k více než třem miliardám slov uspořádaných v korpusech synchronních i diachronních, mluvených i psaných, paralelních i jednojazyčných.

svazu mi bylo velmi cenným zdrojem informací dílo od Tarase Kuzia *Ukraine under Kuchma. Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine* z roku 1997 a článek *From Kuchma to Yushchenko Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution* z roku 2005.

Kontext samotné anexe i události které ji předcházely či bezprostředně následovaly, byly zpracovány především na základě článků, vydaných v renomovaných zpravodajských denících jako je *The Guardian*, *The New York Times* nebo *Reuters*. Ani v tomto případě nebyl problém získat potřebné informace.

Posledním typem zdrojů, které byly použity v této práci jsou články, knihy a instruktážní stránky, které se týkají vícerozměrových metod a jejich využití v pracích podobného typu jako je tato. S analýzami, jejich vysvětlením v kapitole Stanovení hypotéz a parametry výzkumu a následnou interpretací v praktické části mi velmi pomohla publikace Abloukadela Kassambary *Practical Guide to Principal Component Methods in R. PCA, (M)CA, FAMD, MFA, HCPC, factoextra* z roku 2017 a cenným zdrojem informací mi byla také kniha českých autorů Milana Melouna a Jiřího Militkého *Statistická analýza experimentálních dat* (2004).

1. Propaganda

1.1. Propaganda jako pojem

Pojem *propaganda* je velice obsáhlý a pojímá škálu činností, druhů chování i vlastností. Jedná se rovněž o oblast, která zaznamenává neustálé zásadní změny, což samozřejmě ovlivňuje i to, jakým způsobem lze propagandu definovat nebo zkoumat.

Do jisté míry byla politika spojená s médii a propagandou (v kontextu sebepropagace) od samého počátku. Politické strany a jejich volební marketing se vyvíjely v souladu s vývojem médií. Již dlouho před tím, než internet začal dominovat mediálnímu prostoru, zakládali političtí kandidáti své kampaně na přesvědčení, že rozhodnutí voliče je přímo závislé na jejich mediálním obrazu. Nejinak je tomu i v případě mezinárodní propagandy, která má povětšinou zajistit dobré jméno dané země v zahraničí.

Samotný pojem *propaganda* není inherentně negativní a slovníky jej často definují primárně jako bezhodnotový pojem. První základní definice *propagandy* jsou tedy neutrální a říkají nám pouze to, že *propaganda* znamená “něco konkrétního šířit nebo propagovat”. Poprvé byl tento pojem použit v souvislosti s katolickou církví v roce 1622, kdy Vatikán vytvořil *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, což byla organizace, jejíž *raison d'être* byla propagace katolické víry (Guilday 1921: 478-494). Tento termín však ztratil na své neutralitě hned záhy, protože propaganda katolické církve měla mimo jiné také za úkol stavět katolické vyznání víry do protikladu k protestantismu. Od této chvíle pak výraz *propaganda* dále nabíral na pejorativnosti. Ještě před první světovou válkou si průměrný Američan spojoval *propagandu* pouze s šířením vlastního názoru skrze publicitu. Později ve 20. století se četnost používání tohoto pojmu výrazně zvýšila a odtud také pocházejí nejvýznamnější negativní konotace, které kdy získal. Totalitními režimy – nacistický a komunistický, udělaly z *propagandy* nástroj moci (Sproule 1997: 9).

Při snaze vysvětlit pojem *propaganda* je proto důležité nezapomenout na to, že samotný termín v průběhu svého vývoje podlehl proměně svého významu až do té míry, že je dnes tabuizován a záměrně nahrazován jinými výrazy (Prokopová 2014: 7). To způsobilo velkou rezervovanost v užití tohoto termínu ve spojení s demokracií.

Přítom například Edward Bernays, který je považován za zakladatele PR průmyslu³, ve své knize *Propaganda* (1928) napsal: „Vědomá a inteligentní manipulace organizovaných zvyků a názorů mas je důležitou součástí demokratické společnosti. Ti, kteří manipulují tímto neviditelným mechanismem společnosti, představují neviditelnou vládu, která je pravou vládnoucí mocí...” (Bernays 1928: 37) Nevnímal však vztah mezi demokracií a propagandou nikterak negativně, považoval to za přirozený výsledek toho, jak je demokratická společnost organizovaná. Sami zvolení zástupci si dle jeho názoru nebyli vědomi toho, že využívají propagandistické techniky jako důsledku kvalitního leadershipu, díky kterému byli do své pozice vlastně zvoleni. Přirozenou součástí kvalitního leadershipu je totiž mimo jiné i schopnost “prodat” potřebné reformy a klíčové politiky (Bernays 1928: 38). V pojetí E. L. Bernayse jde o doslovné umění komunikace a styku s veřejností, které dnes lze studovat na kdejaké univerzitě pod názvem Public Relations.

V souvislosti s komunistickou a nacistickou propagandou však tento pojem nabyl nového rozměru, který ve své práci *A Prolegomenon to the Future Study of Rhetoric and Propaganda* (2006) rozebírá i Beth Bennettová a Sean O'Rourke. Pojem propaganda je podle nich nově vnímán v souvislosti s nedobrovolnou a strategickou persvazí namířenou proti masám, je proto používán jako „... pejorativní označení pro nařčení opozičního politického směru, zvláště ve 20. století.” (Bennettová, O'Rourke in Prokopová 2014: 7-8) Jako příklad se dá uvést používání tohoto pojmu politickými aktivisty, aby shodili argumentaci opozice, další ukázkou mohou být národní státy, které označují za propagandu každý kritický projev vůči své zahraniční politice (Bennettová, O'Rourke in Prokopová 2014: 7-8); propagandou zkrátka nazýváme cokoliv, co proti nám nasazuje náš nepřítel (Taylor 2016: 19).

Ve shodě s těmito autory souhlasím s Kateřinou Prokopovou, která ve své knize *Propaganda a persvaze* (2014) píše, že instituce a organizace v zemích s demokratickým zřízením vnímají pojem propaganda především jako označení pro aktivity pro-
tistrany, opozice (Prokopová 2014: 8).

1.2. Definice propagandy

Jako bývá ve společenských vědách zvykem, ani v tomto případě neexistuje jednotná definice propagandy, která by pojímala všechny její aspekty na všech jejích

³ PR - zkratka z angličtiny pro oblast styků s veřejností (angl. Public Relations)

úrovních. Literatura (především ta zahraniční) je v této oblasti velice bohatá a bylo by nesmírně obtížné obsáhnout zde všechno, co již bylo na toto téma napsáno. Leonard W. Doob, který definoval propagandu v roce 1948 jako *"pokus o ovlivnění osob a kontrolu chování jednotlivců směrem k cílům, které jsou ve společnosti v určitém čase považovány za nevědecké nebo hodnotově pochybné"* (Doob citován in Jowett, O'Donnell 2014: 4) dokonce o 41 let později ve své eseji (1989) napsal, že *"zcela přesné definování propagandy není ani možné, ani žádoucí"* (Doob citován in Jowett, O'Donnell 2014: 4-5). Cílem mé práce není poskytnout celkový přehled všech teorií propagandy a komunikace ani přijít s vlastní definicí. Pro lepší pochopení psychologie propagandy zde však uvedu několik nejvýznamnějších definic, které obsahují především ukázkou toho, co je považováno za standardní cíle, jichž chce propaganda dosáhnout. Tyto definice byly vybrány tak, aby nejlépe reflektovaly zkoumané téma a zvolený typ propagandy, v žádném případě to však neznamená, že ostatní definice považují za jakkoli méněcenné.

Jacques Ellul, významný francouzský sociolog a historik ve svých dílech *Propaganda* (1968) a *Propaganda: the Formation of Men's attitudes* (1962) zkoumá propagandu pouze jako techniku, která má v moderních společnostech určité výsledky, ať už je používána komunisty, nacisty nebo západními demokratiemi. Ve svém konceptu klade velký důraz na existenci jedince a existenci masy a na celou problematiku se dívá sociologickou optikou. Podle něj je propaganda možná pouze ve společnosti, která degraduje jedince na součást masy a "průměruje" jeho individualitu. J. Ellul stanovuje celou řadu podmínek, které podle něj musí být splněny, aby mohla být propaganda skutečně považována za propagandu, jako je například její totálnost nebo úspěšnost, neboť pokud propaganda není totální, tak nemůže být úspěšná v dosahování svých cílů, a pokud není úspěšná, nelze ji považovat za propagandu (Ellul 1968: 2-15). Sám J. Ellul ve svých dílech nenabízí svou vlastní definici propagandy, poskytuje však přehled několika již existujících, které považuje za nejdůležitější. Příkladem může být definice, kterou podle něj obecně přijali především američtí autoři, a která pochází z pera amerického Institutu pro Analýzu Propagandy: *"Propaganda je záměrné vyjadřování názorů nebo uskutečňování činů jednotlivci a skupinami s cílem ovlivnit názory a činy jiných jednotlivců nebo skupin za účelem dosažení předem daného konce skrze psychologickou manipulaci."* (Ellul 1968: 11-12).

Ještě užší pojetí propagandy nabízí profesorka komunikace na Kalifornské Státní Univerzitě Nancy Snow, když do své definice (kromě standardních charakteristik jako je využití emocionálního obsahu a snaha o ovlivňování názoru a chování veřejnosti) zahrnuje také “sponzoring” (Snow 2018: 1). To odlišuje její definici od všech výše zmíněných a zužuje její všeobecně vnímaný profil. V kontextu této práce je takové vnímání propagandy užitečné, neboť v době existence SSSR bylo možné být zaměstnán jako dezinformátor ve státem vytvořených a financovaných institucích pro cílené dezinformace a propagandu (Dewhirst, Farrel 1973: 52). V souladu s touto skutečností kapitolu zakončím definicí, která nejlépe reflektuje vnímání propagandy nutné pro potřeby této práce, a jejímž autorem je bývalý československý agent Státní bezpečnosti, následný kritik sovětské invaze do ČSSR v roce 1968 a poté americký emigrant Ladislav Bittman: *„Jazyk propagandistických a dezinformačních mezinárodních kampaní je jazykem falešných názorů, které parazitují na existujících předsudcích. Obsah a frazeologie jsou voleny tak, aby vnášely zmatek do názorů lidí, urážely národní hrdost či náboženské cítění lidí a budily dojem, že za všemi existujícími problémy stojí vnější nepřítel”* (Bittman: 2000: 92). Ze všech výše uvedených definic se právě tato nejvíce dotýká samotných technik propagandy, a proto zde také byla zmíněna. Některé ze zkoumaných technik v analytické části práce (například “svalování viny na nepřítel” nebo “nahrazování názvů, jmen, termínů”) jsou přímo či nepřímo generovány právě odtud (viz kapitola Stanovení hypotéz a parametry výzkumu).

1.3. Analýza propagandy

Analýza propagandy je nesmírně složitým úkolem, a každý, kdo se o takovou analýzu pokouší, se musí potýkat s množstvím metodologických a dalších problémů. Jak už bylo uvedeno v předchozí podkapitole, teoretikové se neshodnou ani na základní definici propagandy jako takové, z čehož vyplývá, že žádný univerzální návod na to, jak propagandu zkoumat neexistuje. V minulosti byl tento fenomén analyzován napříč různými obory; velmi zdařilý přehled toho, jak rozličně byla propaganda vnímána nabízí Kateřina Prokopová, která v knize *Propaganda a Persvaze* (2014) napsala: *„Propaganda byla charakterizována jako vládní metoda utváření demokratických názorů (Russell), technika sociální kontroly (Lasswell), druh sociálního hnutí (Lasswell), výkonná paže neviditelné vlády a moderní nástroj jak dosáhnout produk-*

tivních cílů, jak vnést řád do chaosu (Bernays), kontrola a ovládnání lidí za pomoci sugesce (Doob), či způsob, jak vést ostatní, aby se chovali tak, jak by se bez propagandy nechovali (Fraser).” (Prokopová 2014: 26) I z tohoto velmi krátkého a základního přehledu vyplývá, že způsoby, jakými byla propaganda analyzována každým z uvedených teoretiků, byly zcela odlišné.

V roce 1993 napsal Larry M. Bartels článek, který zdůrazňuje, v jak špatném stavu se nachází výzkum vlivu masových médií a propagandy. V článku cituje Doris Graber, která vysvětluje otázku měření vlivu sdělovacích prostředků na jednotlivce takto: *„Lidé, kteří jsou vystaveni masmédiím, již disponují fondem znalostí a postojů, ke kterým přinášejí nové informace. Vzhledem k tomu, že přesně nevíme, jaké jsou tyto “staré” informace, ani pravidla, která je kombinují s nově přichozími informacemi, nemůžeme určit přesný dopad, jaký masmédiá mají na poznávání, pocity a činy jednotlivce”.* (Graber citována in Bartels: 1993: 268)

G. S. Jowett a V. O’Donnell pojmají analýzu propagandy velmi komplexně a s ohledem na veškeré aspekty, které ovlivňují propagandu i způsoby, jak ji zkoumat, navrhují deseti bodový plán toho, jak podle nich lze propagandu analyzovat nejlépe. Kládou důraz na to, že způsoby užití propagandy se liší podle doby, a to především díky neustále vyvíjejícím se technologiím. Proto je dle jejich názoru propagandu možné zkoumat z následujících hledisek:

1. ideologie a záměr propagandistické kampaně
2. kontext, v němž se uskutečňuje
3. totožnost propagandisty
4. struktura propagandistické organizace
5. cílové skupiny
6. využití médií
7. zvláštní techniky zvyšující účinek propagandy
8. reakce příjemců
9. kotrapropaganda
10. účinek a evaluace

V této diplomové práci je nejvíce pozornosti věnováno bodu číslo 7, tedy zvláštním technikám zvyšujícím účinek propagandy. V rámci analytické části se zaměřuji na konkrétní techniky mediální propagandy ve zpravodajství (bližší vysvětlení viz kapitola Stanovení hypotéz a parametry výzkumu). Kontextuálně se analýza dotýká i bodů číslo 1 a 2 a částečně také 3, 4, 5 a 10. Ty jsou rozebrány v kapitolách, které se

jednotlivě věnují dvěma zkoumaným případům: kapitola Sovětská invaze do Afghánistánu a kapitola Ruská anexe Krymského poloostrova. Vzhledem k tomu, že se jedná o případy, které se odlišují dějinným zařazením v čase (jeden případ je historický a ukončený, zatímco druhý je současný a stále trvá), je nutné to zohlednit v základní analýze před tím, než budou interpretovány konkrétní výsledky kvantitativní analýzy technik zpravodajské propagandy.

Kvantitativní analýzy propagandy se v posledních letech objevují stále častěji, což je způsobeno především rozvojem sociálních sítí, online médií a nástrojů pro jejich monitoring. Nejedná se o analýzy, které by se snažily vystihnout podstatu propagandy všeobecně, obvykle se zaměřují na konkrétní taktiky, konkrétní země, konkrétní sociální sítě či dokonce konkrétní politické události. Příkladem takové práce může být výzkum španělského novináře a odborníka na komunikaci Javiera Lesacy, který v souvislosti s katalánskou krizí analyzoval celkově 5 029 877 zpráv na Facebooku, Twitteru a dalších sociálních sítích, které obsahovaly slovo Cataluňa, Catalunya a Catalonia a objevily se mezi 29. zářím a 5. říjnem 2017. Cílem bylo zjistit, z jakých médií pocházejí nejvíce sdílené články, které o katalánském referendu pojednávají, jaký postoj v této záležitosti zaujímají (pro nezávislost, proti nezávislosti, neutrální) a jaký mají dosah na sociálních sítích (Špalková 2018).

Podobná analýza byla provedena před italskými parlamentními volbami v březnu 2018 nebo po amerických prezidentských volbách po tom, co se objevily spekulace o ruském vměšování se právě do těchto voleb (Špalková 2018).

V současnosti je analýza internetových médií s využitím online nástrojů na vzestupu, existuje zde však obrovský potenciál pro další rozvoj. Na poli online investigativní žurnalistiky je momentálně nejvíce viditelný velmi dynamicky se rozvíjející webový portál *Bellingcat*, jehož analytikové využívají veřejně přístupné elektronické zdroje a informace k monitoringu válečných zón, detekování porušování mezinárodního práva v problematických oblastech, geolokaci strategických míst apod. Daří se jim nalézat tvrdá fakta sloužící jako důkazy k vyvracení různých dezinformací, které jsou často propagandistického charakteru. Podařilo se jim například identifikovat ruské agenty, kteří byli přítomni ve Velké Británii v městečku Salisbury v době, kdy zde byl otráven bývalý ruský špion Sergej Skripal a jeho dcera Julie. Na tomto případě následně spolupracovali také s českými novináři z týdeníku *Respekt* (Rakuszitzky 2019).

V akademickém prostředí se mi podařilo najít několik kvantitativních analýz propagandy, z nichž se výzkumu, který je interpretován v analytické části této práce, nejvíce

podobá výzkum z roku 2017 provedený Cheryl Pricillou Bensa a Lupitou Wijaya zaměřený na techniky mediální propagandy ve sporu o Jihočínské moře. V jeho průběhu bylo analyzováno celkem 76 článků z vybraného indonéskeho a čínskeho média za určitou omezenou dobu s cílem zjistit, jaké konkrétní propagandistické techniky jsou používány v souvislosti s tímto dlouholetým sporem (Bensa, Wijaya 2017).

1.4. Dělení propagandy

K teoretickému dělení propagandy se dá přistupovat z různých hledisek stejně jako k její analýze. Je možné ji rozdělovat na základě míry ideologičnosti, podle cílové skupiny, podle využitých prostředků či cílů, které sleduje. I přes poměrně detailní zpracování některých typologií je obtížné zařadit konkrétní propagandu pouze do jedné skupiny, neboť často obsahuje prvky a aspekty vícero typů.

Klasicky se propaganda dělí na bílou a černou podle otevřenosti zdroje a konkrétnosti informací. Bílá propaganda je taková, u které je jasně identifikovaný zdroj a informace, které obsahuje jsou konkrétní. Jedná se o neskrývanou a zcela otevřenou propagandu, jejímž příkladem může být Rádio Moskva. Černá propaganda je protipólem propagandy bílé, pravý zdroj je tajný a těžko zjistitelný, informace jsou nekonkrétní a často přímo lživé. Černá propaganda má mnoho různých kreativních využití a patří sem nejenom vymyšlené zprávy a informace vytržené z kontextu, ale také například obrázky z photoshopu, falešné výzkumy či zkrátka cokoliv, co podpírá lživé tvrzení (Nutil 2018: 160-161, Ellul 1973: 15).

Použití černé propagandy není tak jednoduché, jak se na první pohled může zdát, musí být dobře vymyšlená, publikovaná na správných místech a ve správný čas, aby mohla fungovat, jinak propagandistovi hrozí, že bude odhalen (Nutil 2018: 160-161, Ellul 1973: 15). L. Bittman tuto klasifikaci používá také a doslova píše: „*Bílá propaganda se dá přirovnat k vojákoví, který v uniformě a s puškou v ruce otevřeně hájí zájmy své země, zatímco dezinformace představují teroristu, který někde na území protivníka tajně ukládá načasovanou bombu.*” (Bittman 2000: 95) Najdou se však i teoretikové, kteří tvrdí, že něco jako bílá propaganda neexistuje. William Albigh například nenazývá reklamu propagandou, protože její zdroje svou zcela zřejmé (Albigh 1939: 287) nebo Frederick Lumley, podle kterého musí propaganda skrývat alespoň 1) svůj původ, 2) zájmy, 3) metody, 4) obsah nebo 5) následky, které z ní vyplývají pro její oběti, jinak není propagandou (Lumley: 1933: 44).

Někteří teoretikové rozlišují také šedou propagandu, jež se nachází někde mezi černou a bílou. Zdroj informace může a nemusí být znám a konkrétnost informace není jistá. Obvykle se však nejedná o informace, které by měly primárně způsobit chaos a obecně si nekladou tak důležité cíle jako propaganda černá. Šedá propaganda často reaguje na aktuální události a využívá se k potlačení nějakého vnějšího nepřítele ve smyslu poškození jeho mediální obrazu (Cunningham 2002: 72). Příkladem "šedého média" může být britská rádiová stanice založená v roce 1941 na Blízkém východě, která přenášela z Kypru arabsky, a kromě komerčního obsahu vysílala také zprávy britských propagandistů navržené tak, aby zlepšily obraz Velké Británie v regionu. (Watt 2000: 154).

Oliver Thomson rozděluje propagandu na tři typy podle toho, na který aspekt lidského vědomí nejvíce působí: 1) čistě racionální, 2) částečně racionální/částečně emocionální a 3) čistě emocionální. Čistě racionální propaganda se opírá pouze o fakta a pracuje především s logikou; propagandista si pečlivě vybírá fakta podle toho, co je jeho cílem a záměrně ignoruje ta, která se do jím zvolené logiky nehodí. Tento typ propagandy není podle O. Thomsona příliš populární a využívá se hlavně ve vědeckých disciplínách jako je historie nebo ekonomie. Částečně racionální propaganda má za cíl posílit fakticky slabou argumentaci prostřednictvím speciálních technik, jako jsou osobní útoky, apel na představitost, glorifikace nebo zobecnění. Jedná se o techniky, které nejsou tak sofistikovány, jako v případě první a třetí kategorie. Třetí kategorie se opírá čistě o emoce a je tedy subjektivního charakteru. Taková propaganda využívá silné lidské emoce a pomáhá si při tom všemi možnými technikami včetně hudby nebo vizuálních prostředků. Cílem je vzbudit silné emoce jako jsou například strach, nenávisť nebo rasové předsudky (Thomson 1999: 71-75).

O. Thomson ve své knize *Historie propagandy* (1999) nabízí ještě podrobnější rozdělení propagandy podle toho, jakých cílů chce dosáhnout: 1) politická propaganda, která má vést buď k uchopení moci nebo k posílení mocenského postavení, 2) náboženská propaganda, která je podle Thomsona jedna z nejnebezpečnějších, protože je zcela založena na pocitech a daleko více než politická využívá slabosti člověka, 3) ekonomická propaganda, jejíž cíle jsou většinou spjaté s penězi a se snahou přesvědčit lidi, aby jich utráceli a chtěli více, 4) morální propaganda je podle O. Thomsona odlišná v různých společnostech, protože každá společnost je založená na trochu jiném etickém kodexu, přesto se jedná o umění propagace určitých morálních zásad, jež ovládli především velcí dějiny a náboženství jako je Mojžíš nebo Konfucius, 5)

společenská propaganda, která nastoluje pravidla tříd, kast, ras a národů za pomoci mytologie, symbolů, bohem vyvolených panovníků a dalších technik, 6) diplomatická propaganda si klade za cíl vyvolat nepřátelství mezi státy nebo naopak zajistit spojení, 7) vojenská propaganda, jejíž hlavní cíle jsou dva: demoralizace nepřítele a upevnění vlastní morálky a 8) diverzní propaganda, která se snaží odvrátit pozornost od skutečností, které nejsou pro propagandistu příhodné (Thomson 1999: 17-24).

1.4.1 Techniky zpravodajské propagandy

Neexistuje žádné ucelené dílo, které by se zabývalo komunistickým jazykem jako lingvistickým fenoménem v českém prostředí. Na tuto skutečnost upozorňuje i Petr Fidelius, který je autorem knihy *Řeč komunistické moci* (první vydání vyšlo v roce 1998, druhé obnovené vydání vyšlo v roce 2016), když píše: „*Když jsem v devadesátých letech předával do tisku tento soubor textů, psaných během let osmdesátých, upozorňoval jsem na to, že jde o pouhý úvod do studia daného fenoménu; tajně jsem doufal, že dříve či později na moje esejistická prolegomena naváže systematický odborný průzkum. Dnes mohu jen opakovat, co jsem psal tenkrát: pro českou lingvistiku jako by byl tento jazykový fenomén neexistoval.*” (Fidelius 2016:II).

Bylo napsáno nespočet publikací o rétorice (jenom v ČR například *Kapitoly ze současné rétoriky* od Edvarda Lotka z roku 2004 nebo *Rétorika a řečová kultura* od Jiřího Krause také z roku 2004), což je dle mého názoru způsobeno především tím, že persvazivní projevy jsou v totalitních režimech pevným základem celé propagandy, zatímco tištěná propaganda je spíše doplňujícího charakteru. Český pedagog, filozof a psycholog František Marek v jedné ze svých dlouho nepublikovaných statí (poprvé je publikoval až server Manipulátoři.cz v roce 2016) dokonce napsal, že tištěné slovo jen nahrazuje přímý projev, zatímco kouzlo řeči a bezprostředního působení osobnosti dovede vzbudit vášně a nadšení (Marek 2016). V rámci několika studií bylo definováno několik slov typických pro komunistickou propagandu, ale osobně se mi nepodařilo ani po důsledném hledání nalézt dílo, které by tato slova jakkoli typologizovalo.

V této poslední podkapitole teoretické části proto uvedu některé z typologií technik propagandy (včetně technik používaných v persvazivních projevech), které se mi podařilo nalézt, a které se nejlépe dají využít pro potřeby této práce. V následující kapitole Stanovení hypotéz a parametry výzkumu je pak uvedeno, jaká konkrétní kritéria jsem odtud vygenerovala pro svůj výzkum.

V desátém díle své stati se F. Marek věnuje psané a mluvené propagandě. Větší pozornost je opět věnována propagandě mluvené, kterou rozebírá do podrobností. Přejídem mezi mluvenou a psanou formou je podle něj leták, který je technicky sice tištěný a obsahuje napsaná slova, ale svou strohostí, jednoznačností a úrovní apelu se vyrovnává persvazivnímu projevu. Přesto však věnuje psanému slovu a taktikám, které může propagandista využít velmi zajímavý odstavec, v němž jmenuje několik technik, které propagátor podle něj často používá, jako například: dokazování něčeho jiného, než měl dokázat a vyvracení toho, co nikdo netvrdí (*ignoratio elenchi*), zneužívání dvojznačnosti slov (*ekvivokace*), a nejasné gramatické stavby věty (*amfibolie*), zamlčování okolností, které odporují důkazu (*saltus in probando*), dokazování svých tvrzení v bludném kruhu použitím jiných slov než ve tvrzení (*circulus vitiosus*), dokazování svých tvrzení pomocí něčeho, co by nejprve muselo být dokázáno (*petitio principii*), aplikování nahodilých vlastností a okolností na obecné pravidlo (*fallacia accidentis*). (Marek 2016)

Eduard Lotko řadí mezi techniky persvazivních projevů některé jazykové prostředky, které lze velmi dobře využít také v psané propagandě. Patří mezi ně: 1) použití eufemismů, které souvisí s všeobecnou snahou nenazývat věci pravými jmény (například *jisté nelegální skupiny* místo *politická opozice*), 2) užití metafor, a to především sportovních a válečných (například *být v první linii*), 3) presupozice, která umožňuje vyjádřit více, než je napsáno (například *kategorické soudy jako svou ekonomiku si rozvrátit nenecháme*), 4) časté používání hodnotících slov obvykle s emocionálním zabarvením (například *provokativní vystoupení*), 5) množství sloganů, které nedávají možnost repliky, neumožňují dialog, jsou nenegovatelné a neverifikovatelné (například *Zvítězíme, protože jsme silnější*) a 6) negace, které jsou působivější a slouží k vyjádření kontrastu (například *Nelze nesouhlasit...*) (Lotko 2004: 121-123).

Vůbec nejpřínosnějším dílem ve fázi generování kritérií pro můj výzkum byla kniha Jamese A. C. Browna *Techniques of Persuasion*, kde uvádí a vysvětluje konkrétní techniky, které používá propaganda. Upozorňuje na to, že se jedná o ty vůbec neúčinnější techniky, které sledují nejjednodušší základní poznatky o lidském vědomí jako je: 1) využití stereotypů, 2) nahrazování názvů a jmen (srovnatelné s eufemismy, které popisuje jako techniku propagandy E. Lotko), 3) selekce (propagandista si vyselektuje informace, které jsou v souladu s jeho cíli a s nimi následně pracuje, ostatní

fakta záměrně ignoruje), 4) vyslovené lhaní, 5) opakování, 6) nekonkrétní tvrzení (propagandista využívá plochých sdělení s nulovou informativností, aby podpořil svou verzi), 7) poukázání na nepřítele a 8) odkazování se na autoritu (Brown 1963: 26-28).

2. Stanovení hypotéz a parametry výzkumu

Tématem této diplomové práce je zpravodajská propaganda jako součást zahraniční politiky SSSR vůči ČSSR resp. Ruska vůči ČR. Propaganda je velice širokým a interdisciplinárním tématem, proto cílem této práce není popis a vysvětlení plošné propagandy ve všech jejích aspektech a na všech úrovních jejího působení. Výchozím záměrem je v tomto případě co nejužší vymezení zkoumaného jevu a jeho hloubková analýza v jasně ohraničeném období na konkrétních případech a v konkrétních zpravodajských médiích.

Zkoumaným jevem je propaganda vyskytující se ve zpravodajských médiích, a to konkrétně v *Rudém právu* v období mezi prosincem 1979 a únorem 1984 a na české verzi zpravodajského webu *Sputnik* v období mezi lednem 2015 (kdy byla česká platforma uvedena v činnost) a březnem 2019. V obou případech je tedy zkoumané období dlouhé 50 měsíců. K analýze jsem vybrala pouze ty články, které se týkají vybraných případů: sovětské invaze do Afghánistánu jako historického případu a ruské anexe Krymského poloostrova jako případu ze současnosti. Cílem této práce je zjistit, zda existuje kontinuita v taktikách zahraničně-politické propagandy SSSR vůči ČSSR a Ruské federace směrem k ČR. Základní výzkumná otázka tedy zní:

Působí v České republice v současnosti ruská propaganda, která se podobá propagandě sovětské?

Z obecnější výzkumné otázky vyvozují následující hypotézu:

Existuje kontinuální vztah mezi technikami propagandy ve zpravodajství, které používal SSSR vůči ČSSR v minulosti a technikami propagandy ve zpravodajství, které používá RF vůči ČR v současnosti.

Klíčovými slovy pro výběr článků v historickém případě jsou výrazy, která nejpravděpodobněji indikují zprávy o vývoji situace v Afghánistánu, jedná se tedy o slovo *Afghánistán*, jeho skloňované tvary (např. *Afghánistánem*) či slova odvozená (*afghánský*) a také název hlavního města *Kábul*. Vyhledávala jsem články, které obsahují alespoň jeden z uvedených názvů.

Obdobně je tomu i u současného případu, nicméně s tím rozdílem, že klíčovým slovem je *Krym* (případ. *Krymem, krymský*) v kombinaci se slovem *Rusko* a jeho skloňovanými tvary. Vzhledem k tomu, že *Sputnik* není v ČR vydáván jako tištěné médium a publikuje pouze na webu, analýza jeho obsahu je jednodušší. Pro vyfiltrování článků

relevantních pro mou studii jsem použila aplikaci Monitora⁴, která slouží ke komplexnímu monitoringu online, tištěných i audiovizuálních médií. Aplikace umožňuje filtrování článků konkrétního média v daném časovém období a po uvedení klíčového slova vygeneruje pouze ty články, které splňují všechna uvedená kritéria.

Všechny články, které byly zaneseny do datasetu jsem přečetla, analyzovala jejich obsah a na základě stanovených kritérií jsem každému článku přidělila počet bodů, který určuje, jak moc propagandistický daný článek je a jakého tématu, případně témat, se týká. Vytvořené datasety jsou dostupné jako příloha na CD, je tedy možné všechny články kdykoli zkontrolovat. Každý z nich má svoje unikátní pojmenování podle toho, ve který den, měsíc a rok vyšel.⁵ Řádek v excelu obsahuje kromě pojmenování také titulek článku kvůli jednoduššímu zpětnému vyhledávání.

Analýza probíhala ve dvou rozměrech; jedním jsou kritéria vygenerovaná z teorií propagandy a komunikace a druhým jsou trendy, které se v průběhu času vyskytovaly jako témata článků. Pokud jde o témata, vycházím z prací Roye Godsona a Richarda Shultze, kteří na základě širokého výzkumu, definovali 5 oblastí, které se vyskytovaly jako propagandistické téma, a které byly typické pro sovětskou zahraniční politiku podporovanou dalšími aktivními opatřeními: 1) zajistit, posílit a rozšířit bezpečnost v oblastech, které spadají do sovětské sféry vlivu, 2) rozdělit Západ, vrážet mezi země klín a rozdělovat aliance, 3) udržet si prvenství v komunistickém světě, 4) propagovat "proletářský internacionalismus" a "národní osvobozenecá hnutí", a 5) minimalizovat riziko a vyhnout se vážnému zapojení do více než jednoho otevřeného konfliktu najednou (Godson, Shultz in Hoffmann, Laird (eds.) 1986: 207-2015).⁶

Během vytváření datasetů jsem narazila na 8 témat u každé události, která se vyskytovala nejčastěji, a kolem kterých byla postavena stavba konkrétního textu. Tématům nebyla přidělována bodová hodnota, zaznamenávala jsem pouze to, zda se v článku vyskytují či nikoliv. V datovém jazyce to znamená, že pokud se dané téma v

⁴ Monitora je aplikace, která rozvíjí a zrychluje monitoring online, tištěných a audiovizuálních médií a jako jediný systém v ČR umožňuje jejich měření a pokročilou analýzu (monitora.cz).

⁵ Vzorové pojmenování je tedy RR_MM_DD_ČČ, přičemž poslední z číslic znamenají číslo článku z toho konkrétního dne, neboť se vyskytlo poměrně mnoho případů, kdy vyšlo více článků týkajících se zkoumaných témat v jednom vydání.

⁶ Podobně pracoval také Vladimír Reisky de Dubnic, když ve své knize *Communist propaganda methods* (1960) napsal, že KSČ ve snaze vzbudit v občanech ČSSR pocit sounáležitosti se Sověty používala jako propagandistická témata: 1) slovanské bratrství, 2) žádné ČSSR bez SSSR, 3) osvobození od německé hegemonie, 4) sovětskou ekonomickou asistenci a 5) socialismus jako síla budoucnosti (Raisky de Dubnic 1960: 45).

článku objevilo, byla u něj zaznačena číslice 1 a pokud se dané téma v článku neobjevilo, tak u něj byla zaznačena číslice 0. Hodnota těchto číslic nehraje žádnou roli⁷. Pět z těchto témat je stejných nebo srovnatelných u obou případů a další tři jsou odlišná u každé události. Společná témata pro oba případy jsou následující:

- 1) Téma 1 (T1) = shazování viny na USA/Západ
- 2) Téma 2 (T2) = důraz na referendum (v případě Krymu) nebo revoluci (v případě Afghánistánu) - vyzdvihování lidovosti obého a vyvozování silné legitimacy rozhodnutí občanů
- 3) Téma 3 (T3) = ruská pomoc rusky mluvícím Krymčanům a jejich ochrana/sovětská pomoc revolucionářům a místním komunistům a jejich ochrana
- 4) Téma 4 (T4) = důraz na zlepšení životních podmínek Afghánců/Krymčanů po sovětském/ruském zásahu
- 5) Téma 5 (T5) = článek je neutrální, informativní (jedná se o kontrolní téma)⁸

Témata odlišná pro *Rudé právo*:

- 1) Téma 6 (T6) = zdůrazňování světového míru
- 2) Téma 7 (T7) = kritika Číny a její snahy o hegemonismus
- 3) Téma 8 (T8) = imperialismus a kapitalismus jako nepřítel

Témata odlišná pro *Sputnik*:

- 1) Téma 6 (T6) = vyzdvihování skutečnosti, že Krymský poloostrov v minulosti patřil k Rusku
- 2) Téma 7 (T7) = shazování viny na Evropskou unii
- 3) Téma 8 (T8) = poukazování na nespravedlnost ruských sankcí, volání po jejich zrušení a zpochybňování jejich funkčnosti

Druhým rozměrem analýzy jsou kritéria. Nejnižší možný počet získaných bodů ze všech kritérií je 0 a nejvyšší možný počet získaných bodů je 12. Čím vyšší počet bodů, tím více propagandistický článek je. Body byly přidělovány v šesti kategoriích, které představují jednotlivé vybrané techniky propagandy, které se nejčastěji vyskytují ve zpravodajských médiích. Vzhledem k tomu, že jsem obdobnou práci neobjevila v zahraničních ani v českých zdrojích, celá tato analýza včetně vybraných kritérií pro určení míry propagandičnosti článků byla navržena mnou. Vycházím z mnoha různých

⁷ 0 = ne, téma se v článku neobjevilo, 1 = ano, téma se v článku objevilo

⁸ Kontrolní téma slouží k tomu, abychom se při kvantitativní analýze mohli ujistit, že metoda, kterou používáme má ty účinky, které potřebujeme resp. generuje výsledky, které očekáváme a nejedná se tedy o náhodu.

teorií propagandy, persvaze a komunikace, z nichž ty nejdůležitější jsem zmapovala v první kapitole.

Všechny články jsou tedy bodově ohodnoceny v šesti kategoriích a v každé z nich mohly získat maximálně 2 body. Bodová škála se tedy pohybuje od 0 do 2 s tím, že 0 znamená, že se daná technika propagandy v článku nevyskytuje, 1 bod znamená, že se tam vyskytuje, ale pouze jednou nebo slabě a okrajově a 2 body byly přiděleny, pokud konkrétní technika v článku dominuje nebo se tam nachází vícekrát (např. při použití eufemismů bude rozhodovat jejich počet v článku apod.). Zkoumané techniky zpravodajské propagandy, tedy kategorie hodnocení jsou následující:

- 1) Kritérium 1 (K1) - Nahrazování názvů, jmen, termínů (eufemismus) - jedná se o propagandistickou techniku, která nahrazuje oblíbené nebo neoblíbené názvy, jména, termíny, které mají nějakou emocionální konotaci, za jiné a neutrální. Příkladem může být nahrazování slova *“komunistický”* za slovo *“červený”*, *“odboroví šéfové”* místo *“předsedové odborů”*⁹ apod. (Brown 1963: 27). V současnosti by se do této kategorie dalo zařadit například označení prezidenta za *“lidem voleného”* nikoliv za *“přímo voleného”*, čímž by se (oproti předchozím příkladům) z emočně nezabarveného označení stal citově zabarvený název zdůrazňující legitimitu osoby prezidenta.
- 2) Kritérium 2 (K2) - Zveličování nebo zlehčování jevu - tato technika se soustředí na modifikaci ilokuční síly výpovědi. To znamená, že cílem jejího využití, je buď daný jev zdiskreditovat a vytvořit ve čtenáři pochybnosti o jeho důležitosti, nebo naopak vyvolat dojem, že bezvýznamná věc může negativně či pozitivně významně ovlivnit i život samotného čtenáře. Prostředky, kterými takového cíle lze dosáhnout, jsou například doplňovací otázky, vágní vyjadřování, hyperboly, váhání a podmiňovací způsob (též znám jako kondicionál) apod. (Prokopová 2014: 110). Příkladem může být dodatečná otázka, která má vyvolat pochybnosti o předchozím sdělení: *Další jména prozradit nechtějí. Nebo nemůžou?* Podobné využití tázací věty na konci indikuje tajnosti a dodává celému tématu více důležitosti.

⁹ Jedná se o přeložené příklady, v originále “Red” místo “Communist”, “Union bosses” místo “presidents of the unions” (Brown 1964: 27).

- 3) Kritérium 3 (K3) - Poukazování a shazování viny na “nepřítele” - propagandistické sdělení funguje nejlépe, pokud mimo samotné informace přináší také jasného nepřítele, který je příčinou frustrace těch, na které je propaganda primárně mířená. Vůbec nejznámějším a nejděsivějším příkladem této techniky je nacistické shazování viny na židy (Brown 1964: 27). Ukázkou ze současnosti může být například časté užívání pojmu “*Brusel*” euro-skeptickými a anti-unijními politiky v souvislosti s problematikou Evropské unie.
- 4) Kritérium 4 (K4) - Odvolávání se k autoritě - jedná se o techniku, která se snaží podpořit svoje sdělení odvoláním se k někomu či něčemu, co je společensky přijímanou autoritou. Často je tento trik využíván v reklamním odvětví, kde je zcela typickým jevem to, že nějaký produkt “*doporučují lékaři*” (Brown 1964: 28). Pro využití zpravodajské propagandy jako jednoho z nástrojů zahraniční politiky je typické, že něco “*tvrdí bezpečnostní experti*” či “*potvrzují vojenští odborníci*”, aniž by byl jejich profil blíže specifikován.
- 5) Kritérium 5 (K5) - Změna povahy, okolností jevu nebo úplná záměna stavu za jiný - použitím této techniky dochází ke zmatení čtenáře. Ten, kdo propagandu užívá, jednoduchou záměnou času nebo místa, či nahrazením nějakého jevu jiným, vytvoří několik různých verzí toho, co se mohlo stát. Cílem je čtenáře znejistit v tom, co je pravda.
- 6) Kritérium 6 (K6) - Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů - snaha vtáhnout čtenáře více do děje a stigmatizovat jevy či osoby určitým způsobem. Používání výrazů jako “*zlověstný*” či ze současných “*lepšočlověk*” apod.

Pro lepší představu toho, jak vypadají datasety jsou zde zkopírovány první dva řádky z každého. Liší se počtem sloupců, neboť u *Rudého práva* jsem zaznamenávala i číslo ročníku a vydání, což usnadňuje zpětné vyhledávání. Vzhledem k tomu, že *Sputnik* je webová platforma, nemá tyto informace, ty však nejsou potřebné, neboť ke zpětnému vyhledávání stačí vědět datum vydání a název článku. Jako první je uveden příklad z *Rudého práva* a následuje příklad ze *Sputniku*.

rr_mm _dd_čč	Ročník	Č.	Název článku	K1	K2	K3	K4	K5	K6	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T8	
79_12 _29_0 1	59-60	30 7	Pomoc afghánské revoluci	2	0	2	2	2	0	8	1	1	0	0	0	1	0

Zdroj: autorka

rr_mm _dd_č č	Název článku	K1	K2	K3	K4	K5	K6	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8
15_03 _10_0 1	Putin o připojení Krymu k Rusku: Rusko se zachovalo tak, jak muselo	2	2	0	2	2	0	8	0	0	1	1	1	0	0

Zdroj: autorka

2.1. Vícerozměrová analýza

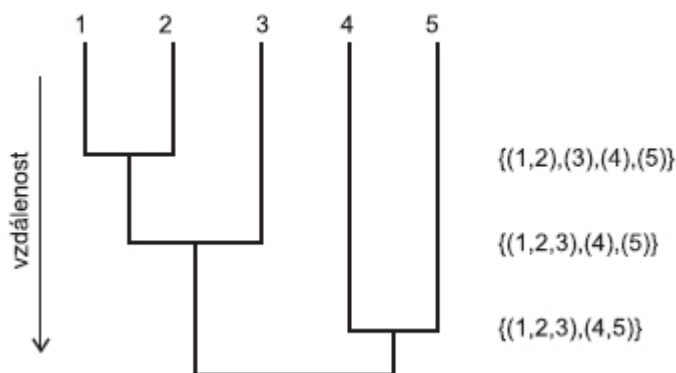
Většina dat pořízených v jakémkoliv oboru je vícerozměrová, protože zpravidla nám pro výzkum nestačí zjistit u daných objektů či subjektů pouze jednu vlastnost. Abychom mohli zkoumanou problematiku pochopit komplexně, potřebujeme k tomu různé charakteristiky či proměnné. Zřídka nám stačí analyzovat pouze jednu samostatnou proměnnou zvlášť, neboť k úplnému porozumění vztahů mezi subjekty musíme analyzovat alespoň většinu a nejlépe všechny proměnné současně. K tomu slouží vícerozměrové metody, které dovedou analyzovat, znázornit a popsat vícerozměrová data. V absolutní většině případů není možné tyto metody řešit ručně, protože výpočetní nároky jsou příliš vysoké. Z toho důvodu je při vícerozměrové analýze nutné použít softwarové nástroje, kterých je několik, a ne všechny jsou vhodné pro všechny typy vícerozměrových analýz. Mezi komerční softwarové nástroje patří například SPSS nebo STATISTICA, které obecně patří mezi ty populárnější kvůli svému grafickému uživatelskému rozhraní. Pro potřeby této práce však byl použit volně dostupný software R, který disponuje nejširší nabídkou vícerozměrových metod (r-project.org).

Následovat bude popis konkrétních vícerozměrových metod, které byly použity k analýze v rámci této diplomové práce: hierarchické shlukování, analýza hlavních komponent, vícerozměrové škálování a t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE).

2.1.1. Hierarchické shlukování

Hierarchické shlukovací metody seřazují skupiny do hierarchické struktury. Existují dva přístupy hierarchického shlukování: 1) aglomerativní metody, které spojují objekty, jež jsou si navzájem nejvíce podobné. Po tom, co tyto objekty spojí do skupiny, s každou takovou skupinou metoda dále pracuje jako se samostatným objektem. Tento postup se opakuje, až dokud nezůstane jen jedna skupina; 2) divizní metody,

keré celý soubor dat rozdělí zpravidla na dvě skupiny a s každou skupinou dále pracují jako se samostatným souborem, který se znovu dělí. Tento typ metod je vhodnější pro velmi objemná data. Výsledným grafem při použití této metody je tzv. dendrogram, který se podobá stromu a jeho příklad je na obrázku č. 1. (Dzemyda, Kurasova, Žilinskas 2013: 27-28, Borg, Groenen 2005: 3).

Obr. č. 1. Zdroj: Kučera, Jiří.

Pro analýzu této diplomové práce byly využity aglomerativní metody, jejichž prvním a základním krokem je výpočet vzdáleností mezi jednotlivými objekty, tedy vytvoření asociační matice. V konkrétní fázi dochází k výpočtu a posouzení vzdáleností mezi dvěma samostatnými subjekty/objekty, pak dojde k výpočtu a posouzení vzdáleností mezi shlukem a subjektem/objektem, a následuje výpočet a posouzení vzdáleností mezi shluky (Mair 2010). Deterministických metrik pro určení vzdáleností mezi dvěma klastry je několik (Calinski, Harabasz 1974: 2). Vzhledem k tomu, že hierarchické shlukování není jediná vícerozměrová metoda, která byla použita v této práci, tedy není jediná, která zde bude popsána, vysvětlím zde pouze ty deterministické metriky, které byly použity: 1) metoda nejbližšího souseda¹⁰, 2) metoda nejvzdálenějšího souseda¹¹, 3) metoda průměrné vazby¹². Tyto metriky byly vybrány proto, že nejlépe korespondují s povahou dat a generují grafy, jejichž interpretace je jasná. V samotném textu práce (v kapitole Sovětská invaze do Afghánistánu a Ruská anexe Krymu) bude

¹⁰ Z ang. single method nebo nearest neighbour method - vzdálenost mezi dvěma klastry je dána jako minimální vzdálenost mezi všemi zástupci klastrů. Jedná se o hodnotu ze vstupní matice (stackexchange.com).

¹¹ Z ang. complete method nebo farthest neighbour method - vzdálenost mezi dvěma klastry je dána maximální vzdáleností mezi všemi možnými zástupci klastrů. Jedná se o hodnotu ze vstupní matice (stackexchange.com).

¹² Z ang. between-group average method - blízkost mezi dvěma shluky je aritmetický průměr všech blízkostí mezi objekty jednoho klastru na jedné straně, a aritmetický průměr všech blízkostí mezi objekty druhého klastru na druhé straně (stackexchange.com).

vždy uveden a vysvětlen graf vygenerovaný s použitím metriky nejbližšího souseda, pro srovnání však budou zbylé dva grafy součástí přílohy.

2.1.2. Analýza hlavních komponent (PCA)¹³

Metoda hlavních komponent je jednou z nejstarších a nejvíce používaných metod vícerozměrové analýzy. Vstupními daty v PCA jsou původní vektory v *n-dimenzionálním* prostoru (Borg, Groenen 2005: 519). Cílem metody je především zjednodušení popisu skupiny vzájemně lineárně závislých. Technicky dochází k tomu, že původní znaky jsou lineárně transformovány na nové, nekorelované proměnné, které nazýváme hlavní komponenty, přičemž každá hlavní komponenta je lineární kombinací původních znaků. Základní charakteristikou každé hlavní komponenty je její variabilita neboli rozptyl. Hlavní komponenty jsou seřazeny od největšího k nejmenšímu rozptylu a většinu informace o variabilitě původních dat v sobě obsahuje první hlavní komponenta, nejméně informace je obsaženo v poslední komponentě (Meloun, Miličty 2004: 301).

Tato metoda je velmi výhodná pro zobrazení vícerozměrových dat. Nové proměnné (původní lineárně transformovaná data) jsou jednodušší, je jejich méně, mají mnohem vhodnější vlastnosti a vystihují téměř celou proměnlivost původních dat (k transformaci dochází s velmi malou ztrátou informace). Dochází k redukci proměnných, s nimiž se následně pracuje tak, aby vícerozměrová data bylo možné graficky vizualizovat. Při správném použití této metody dochází k identifikaci tzv. latentních proměnných (skrytých znaků, které nejsou na první pohled vidět), k redukci dimenzionality dat, aby byla vizualizovatelná a k identifikaci korelací mezi proměnnými (Kassambara 2017: 12-13).

2.1.3. Vícerozměrové škálování (MDS)¹⁴

Vícerozměrné škálování je jednou z průzkumných statistických metod založených na redukci vícerozměrného prostoru a řeší podobné úkoly jako PCA. Jedná se o techniku vytvoření diagramu relativního umístění objektů v rovině dvourozměrného grafu na základě dat vzdáleností mezi objekty, tzv. matice proximity (blízkosti) (de Leeuw, Mair 2009: 1). Tato metoda nejprve vyčíslí metrické klasické nebo nemetrické

¹³ Z Ang. principal Component Analysis

¹⁴ Z Ang. Multidimensional scaling

řešení a vychází buď přímo z experimentálních hodnot X , z korelační matice R nebo z matice podobností S či vzdáleností D (Cox, Cox 2001: 11). Vzdálenost mezi oběma objekty je Euklidovská a počítá se Pythagorovou větou. Cílem MDS je tedy najít smysluplné dimenze, které umožňují vysvětlit pozorované vzdálenosti (nepodobnosti) nebo podobnosti mezi objekty (ncss.com). To tedy znamená, že metoda vícerozměrové škálování vezme množinu odlišností a vrátí množinu bodů tak, aby vzdálenosti mezi body byly přibližně stejné jako rozdíly v původních datech (Cox, Cox 2001: 12).

MDS je vhodné pro zpracování všech typů dat měřených na nominální, ordinální, intervalové i poměrové škále. Data vstupují do operace v podobě matice vzdáleností (nepodobností) nebo podobností mezi objekty. Výsledkem je zobrazení pozorovaných vztahů mezi objekty v redukovaném prostoru, např. ve dvourozměrném nebo trojrozměrném grafu (Kruskal, Wish 1978: 7).

2.1.4. t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE)

Metoda t-SNE patří mezi nejnovější metody používané pro redukci dimenzí a transformování vysoce-dimenzionálních dat na nízko-dimenzionální tak, aby se dala jednoduše vizualizovat v maximálně trojrozměrném grafu. Její základní cíl je tedy stejný jako u PCA a MDS. Hlavní rozdíl spočívá v citlivosti této techniky. PCA a MDS jsou totiž lineární techniky, které se zaměřují na udržení nízko-rozměrných reprezentací odlišných datových bodů daleko od sebe. Pro vysoce-rozměrná data, která leží přímo na nebo blízko nízko-rozměrné, nelineární rozmanitosti je obvykle více důležité držet nízko-rozměrné reprezentace velmi podobných datových bodů blízko u sebe, což typicky není proveditelné za pomoci lineárního mapování. Jinými slovy: to, co t-SNE dělá je, že nachází způsob, jak projektovat data do nízko-rozměrného prostoru tak, aby jim zůstaly jejich vlastnosti typické pro konkrétní klastr, ve kterém se nacházejí ve vysoce-rozměrném prostoru. Metoda t-SNE je schopna velmi dobře zachytit většinu lokální struktury vysoce dimenzionálních dat a zároveň odhalit globální strukturu, jako je například přítomnost klastrů na několika stupnicích (van der Maaten, Hinton 2008: 2579-2580).

3. Analytická část

V této části práce je text koncentrován na vztah mezi SSSR a Afghánistánem, resp. Ruskem a Krymským poloostrovem. První podkapitola je zaměřena pouze na první případ; jsou zde popsány historické okolnosti, které měly určující dopad na vztah mezi SSSR a Afghánistánem, a které nakonec vedly k invazi a následnému desetiletému konfliktu. Část kapitoly se zabývá obecnějšími informacemi, které jsou známé o taktikách sovětské propagandy. S využitím primárních pramenů v podobě memorand a protokolů Jurije Vladimiroviče Andropova a dalších významných představitelů Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) zachycuje část této podkapitoly také jejich postoj k Afghánistánu. Poslední pasáž je pak věnována analýze článků z *Rudého práva* z období mezi prosincem 1979 a únorem 1984.

Stejnou strukturu má i podkapitola zaměřená na ruskou anexi Krymu; nejprve se věnuje historickému vztahu mezi poloostrovem a Ruskem, následně kontextu celého konfliktu. Poté interpretují analýzy článků z české verze serveru *Sputnik* z období mezi lednem 2015 a březnem 2019.

V obou případech se jedná o interpretaci textové analýzy, díky které se mi podařilo zachytit tematické trendy, jež se staly předmětem článků v průběhu času, a také o interpretaci analýzy samotných technik zpravodajské propagandy, jak jsou definovány v kapitole Stanovení hypotéz a parametry výzkumu. V poslední části jsou prezentovány výsledky vícerozměrové metody hierarchického shlukování, která je vysvětlena tamtéž.

3.1. Sovětská invaze do Afghánistánu

3.1.1. Historický kontext

Po několik desítek let dlouhé etapě sjednoceného Afghánistánu, nastala v této zemi v důsledku sporů mezi kmeny anarchie a rokem 1819 se datuje konec jednotného státu, kdy byl svržen Mahmúd Šáh (Tanner 2003: 126). V prvních desetiletích 19. století začaly vznikat předpoklady pro překonání krize a vypadalo to, že by se země mohla znovu sjednotit. Takovým záměrům ovšem nepřála Velká Británie, která v té době měla upevněno koloniální postavení v Indii a chtěla Afghánistán využít jako

základnu pro svou expanzi do Střední Asie a Íránu (Marek 2006: 158-167). Velká Británie se nejprve snažila navázat s afghánskými panovníky přátelské styky, v cestě jim však stál afghánský emír Dóst Muhammad Chán, který vládl v Kábulu a nehodlal se smířit s roztržičností afghánského lidu (Tanner 2003: 126). Pro svůj záměr znovusjednoceného Afghánistánu však potřeboval spojence, který by mu pomohl porazit britské výboje, a tak vypravil poselství k tehdejšímu vládci Persie, kádžárovskému šáhovi Muhammadovi, k vládnoucímu uzbeckému emírovi z dynastie Manghitovců a k carovi velké ruské říše Mikuláši I. Pavlovičovi (Marek 2006: 168-170). Afghánistán se ocitl mezi zájmovými sférami Velké Británie a carského Ruska (McCauley 2002: 5). Zprvu to vypadalo, že Rusko bude stát na straně Afghánistánu, ale nakonec přehodnotilo svou zahraniční politiku a pokoušelo se o sblížení s Velkou Británií, která se mezitím rozhodla podrobit si afghánské území vojenskou silou (Barfield 2010: 139)¹⁵.

Od 30. let 19. století se Rusko pokoušelo posunout dále na jih a jeho expanze do Střední Asie byla poměrně rychlá. V roce 1876 Rusko anektovalo Chokandský chanát, jehož území zahrnovalo i východní část Pamíru (McCauley 2002: 6, Barfield 2010: 139), a tím se dostalo do bezprostřední blízkosti k Afghánistánu. Velká Británie měla obavy z toho, že by Rusko mohlo napadnout Indii skrze Afghánistán a zahájila otevřenou ofenzivní politiku¹⁶ (Marek 2006: 190-193).

Po druhém vítězství nad Velkou Británií pak přišlo období centralizovaného afghánského státu, které trvalo do roku 1919, kdy byla vyhlášena nezávislost Afghánistánu. Prvním státem na světě, který uznal Afghánistán jako samostatný stát, bylo Rusko¹⁷. Země mezi sebou velmi brzy navázaly diplomatické styky a 28. února 1921 podepsaly rusko-afghánskou přátelskou dohodu. Také Velká Británie nakonec 22. listopadu 1921 s Afghánistánem podepsala anglo-afghánskou dohodu (Saikal 2004: 63). Po několika letech sporů o vládu uvnitř země se Afghánistán nakonec stal královstvím

¹⁵ Následovala první britsko-afghánská válka (1838-1842), která v Afgháncích vyvolala skutečnou nenávisť vůči Britům. Postupně začali britské jednotky podléhat povstaleckým výpadům až nakonec ze země ustoupili úplně (McCauley 2002: 6).

¹⁶ Následovala druhá britsko-afghánská válka (1878-1880), která skončila pro Brity stejně neúspěšně jako ta první. 27. července 1880 byla britská armáda poražena na hlavu v bitvě u městečka Majvandu. Za jediný úspěch lze považovat skutečnost, že dokázali zamezit pronikání ruského vlivu do Afghánistánu (Saikal 2004: 34, Marek 2006: 190-193).

¹⁷ Velká Británie se nehodlala smířit s jednostranně vyhlášenou nezávislostí Afghánistánu a zahájila třetí britsko-afghánskou válku, která ovšem trvala pouze od 6. května 1919 do 8. srpna 1919, kdy byla podepsána mírová dohoda, v níž Velká Británie konečně uznala Afghánistán za samostatný stát (Marek 2006: 229-230).

a v roce 1933 na trůn nastoupil Muhammad Záhír Šáh, který vládl až do roku 1973 (Marek 2006: 190-193).

Druhá světová válka způsobila Afghánistánu nesmírné hospodářské škody a postavení širokého obyvatelstva se stále zhoršovalo. Spojené státy poskytly Afghánistánu asistenci a také půjčku ve výši 100 milionů dolarů na nákup obilí a budování infrastruktury (Marek 2006: 249-250).

Velmi významný dopad na další vývoj však měla nastupující studená válka. Spojené státy se snažily zamezit rozšiřování komunismu všemi dostupnými způsoby, a proto se kromě hospodářské pomoci snažily navázat s Afghánistánem i vojensko-politickou spoluprací prostřednictvím afghánské účasti v nově založené Středovýchodní obranné organizaci¹⁸ (Noorzoy 1985: 158-159). Účast na tomto paktu však afghánská vláda odmítla a dále si udržovala svou neutralitu. USA se navíc nakonec rozhodly vyzbrojit Pákistán (s nímž měl Afghánistán dlouholeté územní spory) jako svého spojence proti SSSR, což afghánskou vládu obrazně řečeno definitivně "vehnalo do náruče Sovětů" (Noorzoy 1985: 159). Ve druhé polovině 40. let navíc sovětské agenti v Afghánistánu rozšiřovali pro-komunistickou propagandu a Sovětský žurnál z roku 1949 dokonce naznačoval, že by SSSR mohl anektovat severní část afghánského území (Gibbs 1987: 368).

V roce 1954 se ale situace zásadně změnila a začala nová etapa afghánsko-sovětských vztahů. SSSR poskytl Afghánistánu ekonomickou pomoc¹⁹, podpořil jej ve sporu s Pákistánem, poskytl vojenské vybavení i technické poradenství. Vojenská asistence byla spuštěna v roce 1956 a v roce 1966 už byly pozastaveny všechny nákupy vojenského materiálu z nekomunistických zemí. Afghánská vláda byla plně závislá na vojenských dodávkách a logistické podpoře ze SSSR (Gibbs 1987: 368). Také ekonomické ukazatele nám podle M. S. Noorzoye mohou sloužit jako důkaz toho, že sovětská vláda záměrně vytvářela prostředí, ve kterém byl Afghánistán závislý na SSSR a snažila se integrovat afghánskou ekonomiku do té sovětské (Noorzoy 1985: 163).

¹⁸ Středovýchodní obranná organizace působila v letech 1955-1959 jako tzv. Bagdádský pakt a později byla přeměněna v pakt CENTO (Marek 2006: 250).

¹⁹ Od roku 1954 do invaze v roce 1979 obdržel Afghánistán od SSSR 1,265 biliónů dolarů (Noorzoy 1985: 159)

Nová afghánská ústava z roku 1964 byla v mnoha ohledech zlomová pro další vývoj v zemi; ustavovala například nezávislý soudní systém, podporovala rozvoj ženských práv nebo zaručovala svobodu médií a shromažďování. A právě reformy ohledně svobod vyústily ve vznik a vývoj extremistických politických stran jako byla Lidová demokratická strana Afghánistánu (LDSA)²⁰, která měla od počátku silné vazby na SSSR. Už v roce 1967 se však rozpadla na několik menších frakcí, které reflektovaly etnické, třídní a ideologické rozpory v afghánské společnosti (Tanner 2003: 228, Barfield 2010: 213). Výsledky parlamentních voleb z roku 1969 zanechaly zemi zranitelnou a nestabilní, mnoho poslanců ztratilo své mandáty a byli zvoleni jiní z nových stran. Král M. Záhir Šáh byl stále více kritizován pro svou neschopnost a nedostatečnou snahu situaci stabilizovat. V roce 1973 byl proveden jeho bratrancem MuhammaDEM Daúdem Chánem převrat, který byl plánován více než rok a byl podpořen sovětskými mladšími důstojníky. Zrušením monarchie se stal zakladatelem první afghánské republiky a okamžitě suspendoval platnost ústavy z roku 1964. Jeho bilaterální vztah k SSSR a komunistům byl ale špatný a od jeho nástupu k moci se stále zhoršoval. (Barfield 2010: 170).

M. Daúd Chán se pokoušel stabilizovat situaci v Afghánistánu ekonomickými a sociálními reformami, ale příliš se mu to nedařilo a země byla stále velmi zranitelná (Runion 2007: 103). Podle Táhira Amína, profesora mezinárodních vztahů, existovalo v 70. letech v afghánské společnosti ideologické vakuum, kterého využilo levicové hnutí k tomu, aby mobilizovalo střední třídu (Amin 1982: 23). LDSA se díky tomu podařilo 27. dubna 1978 úspěšně provést krvavý převrat a pod kontrolou komunistického režimu se prezidentem Sověty podporované Demokratické republiky Afghánistán stal Nur Muhammad Taraki (Runion 2007: 104).

V příštím roce došlo k mocenským sporům mezi N. M. Tarakim a jeho stranicovým kolegou Hafizullahem Amínem, které vyvrcholily převratem, z něhož de facto nevyšel žádný vítěz. N. M. Taraki byl na pokyn H. Amína zavražděn, ale Amín si sovětskou podporu nezískal (Runion 2007: 105) a později se stal předmětem anti-imperialistické sovětské propagandy, které ho popisovala jako „... *divokého despotu, brutálního, šíleného a uznaného špióna imperialismu Ameriky*” (Kabul New Times 1980). V memorandu z 1. prosince 1979 určenému pro Leonida Iljiče Brežněva vyjadřuje J. V.

²⁰ People's Democratic Party of Afghanistan (PDPA) - vznikla 1. ledna 1965 v Kábulu (Tanner 2003: 228).

Andropov obavy nad údajnými tajnými aktivitami H. Amína, které naznačují politický obrat směrem k Západu, jako například: „*Vyjednávání s Američany o záležitostech, které nám zůstávají utajeny. Sliby kmenovým vůdcům o odvrácení se od SSSR a zaujetí 'neutrální pozice'. Uzavřená jednání, na kterých jsou kritizovány sovětské politiky a aktivity našich specialistů*” (Andropov 1979). Dále se zde píše o tom, že SSSR ztrácí své postavení v Afghánistánu, a proto se rozhodl kontaktovat skupinu afghánských zahraničních komunistů v čele s Babrakem Karmalem, která „... *vymyslela plán, jak se postavit Amínovi, vytvořit novou stranu a státní orgány*” (Andropov 1979). V souvislosti s tímto plánem a vzhledem k masovému zatýkání na pokyny H. Amína, B. Karmal údajně požádal SSSR o případnou asistenci při provádění plánu a dostal se tak do čela země (Andropov 1979). Podle sovětského velvyslance v USA Anatolije Dobrynina bylo Andropovovo memorandum nezbytné pro finální Brežněvovo rozhodnutí o invazi (Feifer 2009: 12).

3.1.2. Okolnosti invaze

Sovětská invaze do Afghánistánu začala oficiálně 25. prosince 1979 a její konec se datuje 15. březnem 1988, kdy Sověti začali stahovat své vojáky ze země. Téměř desetiletý konflikt byl výsledkem sovětské podpory marxistické LDSA, která tvořila jednu stranu a bojovala proti povstaleckým silám mudžahidů²¹. Po celou dobu trvání konfliktu byla invaze ze strany Sovětů interpretována jako vojenská pomoc Afghánistánu, který je zmítán kontrarevolucí (Runion 2007: 105). Nejinak tomu bylo i v případě ČSSR, kde bylo sovětským hlavním komunikačním kanálem z řad tiskovin *Rudé právo*. V čísle 54 ze 4. března 1980 se píše: „*Jediným důvodem Sovětského svazu pro rozhodnutí vyslat vojska do Afghánistánu bylo zajištění politické stability spřáteleného afghánského státu...*” (Rudé právo 1980/54: 7) Zpráva o situaci v Afghánistánu z 27. - 28. prosince 1979 (podepsaná J. V. Andropovem, Dimitri Ustinovem²², Andrejem Gromykem²³ a Borisem Ponomarjovem²⁴ a určená Ústřednímu výboru KSSS) nicméně obsahuje následující tvrzení: „*V této mimořádně obtížné situaci, která*

²¹ Termín mudžahidé (mujahideen z ang.) odkazuje na skupinu afghánských povstalců, kteří bojovali za svržení komunistické vlády Afghánistánu a kterým pomáhaly takové země jako Spojené státy, Velká Británie a Čína (Saikal 2004: 165).

²² V tu dobu ministr obrany (Feifer 2009: 12).

²³ Ministr zahraničních věcí SSSR už od roku 1957 (Feifer 2009: 12).

²⁴ V tu dobu tajemník ÚV KSSS pro styky se zahraničím (Feifer 2009: 12).

ohrožuje přínosy dubnové revoluce a zájmy udržení naší národní bezpečnosti, je nezbytné poskytnout Afghánistánu další vojenskou pomoc” (Andropov, Gromyko, Ponomarev, Ustinov, 1979). V tomto tajném dokumentu tedy sovětští lídři přiznávají i vlastní motivaci k invazi, kterou je „národní bezpečnost” SSSR.

Z geopolitického hlediska se SSSR snažil chránit svou jižní hranici. Podle L. I. Brežněva bylo důležité, aby Afghánistán neovládly islámské nebo pro-západní síly, protože by tím byla ohrožena bezpečnost sovětských středoasijských republik, které měly hranici jak s Afghánistánem, tak i se SSSR. Kvůli svému islámskému dědictví byla tato oblast považována za méně sovětskou a jakýkoliv zahraniční vliv byl vnímán jako velká hrozba (Yegorov 2019). Pokud by se Afghánistán ocitl ve sféře amerického vlivu, kompletně by se změnila geopolitická situace v jižní Asii a byla by narušena rovnováha. Ředitel Národního bezpečnostního archivu na Univerzitě George Washingtona Thomas. L. Blanton dokonce napsal: „*Bylo by to stejné, jako kdyby se Mexiko stalo základnou pro sovětské rakety krátkého doletu*” (Blanton citován in Baker 2019).

3.1.3. Sovětská propaganda

Obecně je sovětská propaganda plná různých nesrovnalostí, což je důsledek její flexibility a proměny v průběhu času. Jako příklad se dá použít počáteční zanícený důraz kladený na téma světové revoluce a nevyhnutelný triumf komunismu nad kapitalismem. To bylo následně vyvráceno v proslovu Georgije Vasiljeviče Čičerina na konferenci v Janově, kde hovořil o splynutí dvou sociálních systémů dané historické epochy (Lasswell 1951: 66). Vize světové revoluce pak byla později znovu vzkříšena L. I. Brežněvem v projevu ke 100. výročí Leninova narození 22. 4. 1970 (Wanner 1995: 41).

Podle amerického teoretika komunikace a politologa Harolda Lasswella však můžeme v sovětské propagandě najít jednu velmi významnou jednotnost, která spočívá ve společném strategickém cíli, jímž je snaha „*maximalizovat moc ruských vládnoucích jednotlivců a skupin doma i v zahraničí.*” (Lasswell 1951: 66) Sovětská propaganda byla instrumentem totální politiky společně s diplomacií, ekonomikou a armádními silami, a politická propaganda byla managementem masové komunikace pro

potřeby moci. Hlavním úkolem sovětské strategie propagandy bylo správné načasování ve vztahu ke konkrétnímu nebezpečí a příležitostem, které byly dány okolnostmi mocenského postavení sovětské elity (Lasswell 1951 66-69, Verner 2011: 59).

Propaganda spadala v SSSR do kategorie tzv. aktivních opatření, mezi která patřila například snaha o ovlivňování politik jiných vlád, podkopávání sebevědomí jejich lídrů a institucí, narušování jejich vztahů s dalšími zeměmi nebo zdiskreditování vládních i nevládních oponentů, a to vše za účelem oklamat cíl a narušit jeho vnímání reality. K aktivním opatřením docházelo prostřednictvím oficiálně sponzorovaných zahraničních propagandistických kanálů, diplomatických vztahů, a kulturní diplomacie. Skryté politické techniky zahrnovaly využití černé propagandy, orálních a psaných dezinformací, tajných rádií a mnoho dalšího (Barron 1974: 166). V praxi byly tyto techniky propojené a koordinované a za určitých okolností je používaly všechny státy. Nicméně způsob, jakým je užívala sovětská propaganda, byl zcela odlišný jak v kvantitativní, tak v kvalitativní rovině: sovětské odkryté i tajné techniky byly řízeny centrálně, byly mnohem intenzivnější a byly prováděny organizovaně ve světovém měřítku (Romerstein 2001: 54-56).

Roy Godson a Richard Shultz v kapitole 13 knihy *Soviet Foreign Policy in a Changing World* píší, že jen málokteré západní země (pokud vůbec nějaké) tuto strategii napodobovaly v době míru. Podle nich měli sovětské lídři světové ambice a přistupovali ke světové politice jako ke kontinuálnímu stavu konfliktů a válek.

Velký výzkum z let 1960-1980 ukázal, že USA a Severoatlantická aliance byly popisovány jako 1) agresivní, dobrodružné a provokativní, 2) militantní, propagující závod ve zbrojení a studenou válku, 3) v opozici vůči mezinárodním dohodám, 4) ve smrtelné politické, ekonomické a sociální krizi, 5) ohrožující jednotu sovětského bloku a 6) jako největší hrozba světovému míru (Godson, Shultz in Hoffmann, Laird (eds.) 1986: 207-2015).

Skutečnost, že propaganda byla jednou ze základních součástí sovětské zahraniční politiky dokazuje také fakt, že od 50. let byla aktivní opatření koordinována alespoň třemi organizacemi spadajícími pod Politbyro: 1) Mezinárodní oddělení

KSSS²⁵, 2) Mezinárodní informační oddělení²⁶ a 3) sekce KGB zvaná “první hlavní ředitelství”.²⁷ Odhaduje se, že v pozdních 70. letech v tomto “oboru” pracovalo 10 000 - 15 000 lidí a rozpočet byl 3 - 4 miliardy dolarů ročně (Godson, Shultz in Hoffmann, Laird (eds.) 1986: 207-2015).

3.1.4. Rudé právo a sovětská invaze do Afghánistánu

Komunistický deník *Rudé právo* vznikl v éře první Československé republiky (1918-1938), kdy se struktura tisku vytvářela v těsné souvislosti s rozvojem politických stran a čtenářské poptávky. Politické strany v té době se svými voliči komunikovaly především prostřednictvím stranických médií, a proto často vydávaly (kromě ústředního tisku) ještě řadu regionálních listů s různým zaměřením i periodicitou (Bednařík, Jiráček, Köpplová 2011: 159).

Po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 zůstala v ČSSR zachována struktura stranických deníků, které vydávaly strany organizované v Národní frontě a sama Komunistická strana Československa (KSČ) jich vydávala hned několik: periodikum *Nová svoboda* krajského výboru KSČ v Ostravě, *Rovnost* v Brně, 13 krajských týdeníků a obdeníků a další neméně významné specificky zaměřené tiskoviny. Ve světovém formátu však vycházely pouze *Zemědělské noviny* a *Rudé právo*. Cena novin byla jednotná a bez ohledu na počet stran stál jeden výtisk 30 haléřů ve všední dny a 50 haléřů v neděli (Bednařík, Jiráček, Köpplová 2011: 259). Denní náklad *Rudého práva* se pohyboval kolem jednoho milionu, v 80. letech meziročně mírně rostl, když v roce 1980 vyšlo *Rudé právo* v nákladu 942 000 výtisků, zatímco v roce 1987 to bylo 1 025 300 výtisků (Národní muzeum).

²⁵ (Z ang. International department of CPSU), které bylo vytvořeno v 50. letech, aby koordinovalo všechny “vstupy”, které se týkají sovětské zahraniční politiky a aktivní opatření ministerstva zahraničních věcí. Kontrolovalo řadu think-tanků spadající pod Akademii věd a další komunistické, národnostní apod. hnutí po celém světě. Také koordinovalo tajná rádia, která vysílala v nekomunistickém světě (Shapiro 1976: 41-50).

²⁶ (Z ang. International Information Department), jenž bylo vytvořeno v roce 1978, aby koordinovalo otevřenou propagandu určenou zahraničnímu publiku jako zahraniční operace TASS, Novosti, mezinárodní rádiové vysílání, periodika a knihy, které se posílaly do zahraničí a informační oddělení ambasad (Godson, Shultz in Hoffmann, Laird (eds.) 1986: 207-2015).

²⁷ (Z ang. KGB’s First chief directorate) mělo na starosti špionáž a aktivní opatření přímo v zahraničí, v 50. letech se rozšiřovalo pole působnosti KGB a bylo vytvořeno Oddělení D (pro Dezinformatsia) a pak bylo změněno na Služba A (Service A = aktivnyye meropriatia) - tato skupina pomáhal tzv. “rezidentům KGB” (agentům umístěným přímo v zahraničí), aby se snadněji podíleli na tajných aktivních opatřeních s tajnými službami dalších zemí východního bloku (Romerstein 2001: 54-56, Dewhirst, Farrel 1973: 52).

Na dalších stránkách následuje analýza článků z *Rudého práva*. Jedná se o základní zpracování dat do grafů, které zobrazují časové křivky podle toho, jak často byly články o Afghánistánu vydávány, jak se proměňovalo používání jednotlivých kritérií a témat. Součástí je také zpracování dat metodou hierarchického shlukování, která je podrobně vysvětlena v kapitole Stanovení hypotéz a parametry výzkumu.

Celkově bylo analyzováno 394 článků v *Rudém právu*, ve kterých se objevilo klíčové slovo *Afghánistán* (nebo jeho odvozeniny *afghánský*, *Afghánec*) či případně klíčové slovo *Kábul* a byly vydány mezi prosincem 1979 a únorem 1984. První článek, ve kterém se píše o sovětské invazi, vyšel 29. prosince 1979 pod názvem *Pomoc afghánské revoluci* a hovoří se v něm o *sovětské vojenské pomoci Afghánistánu*. V průběhu času je pak sovětská invaze pojmenována mnoha dalšími různými způsoby jako například: *bratrská pomoc afghánskému lidu*, *snaha ubránit vymoženosti dubnové revoluce*, *aktivní podpora politiky LDSA*, *nezbytná podpora v boji proti kontrarevolucionářům* nebo *obrana proti imperialistickým snahám o ovládnutí Afghánistánu proti jeho vůli*.

Následující tabulky ukazují základní analýzy, které se dají spočítat z vytvořených datasetů. Kvůli přehlednosti a částečně také estetice nejsou do tabulek vepsány celé názvy kritérií a témat, neboť jsou poměrně dlouhé a tabulky a grafy by deformovaly. Zkratky jsou vždy vysvětleny přímo pod tabulkou/grafem. Největší možný počet získaných bodů v každém z kritérií byl 788, což by se stalo v případě, že by všechny články získaly v daném kritériu 2 body. Taková situace nenastala, nicméně od čísla 788 jsou pak následně počítána uvedená procenta.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Počet získaných bodů	519	352	440	229	491	337
Procentuální podíl	65,86 %	44,67 %	55,84 %	29,06 %	62,31 %	42,77 %

Tab. č. 1. Zdroj: autorka

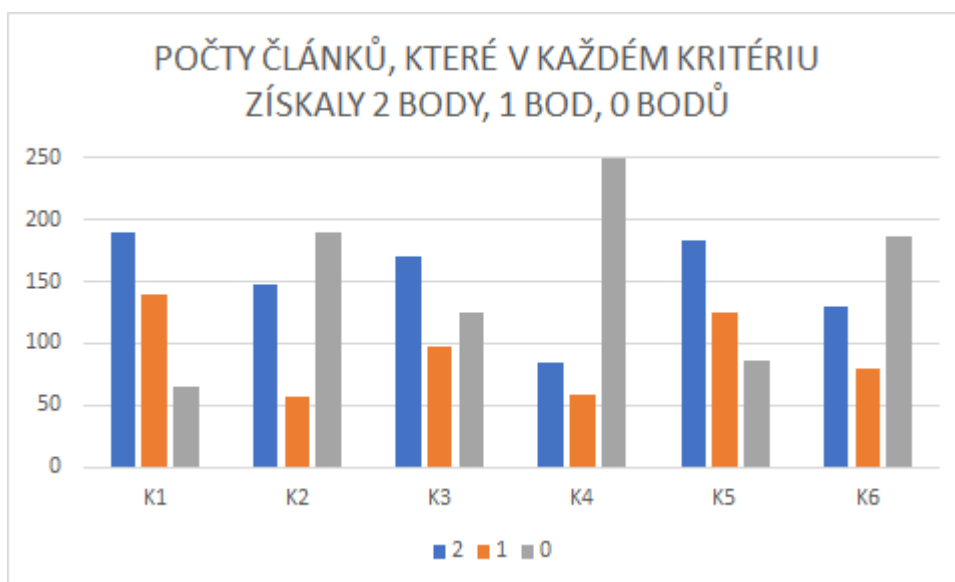
K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný, K6 = Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

Z tabulky vyplývá, že nejčastěji používanou technikou propagandy v člancích v *Rudém právu* je nahrazování názvů, jmen a termínů, které mají nějakou emocionální konotaci, za jiné a neutrální a vice versa. Konkrétním příkladem může být již výše uvedené pojmenování stavu věci jako *bratrská pomoc Afghánistánu*, kde slovo *bratr-*

ská přidává informaci na pozitivním sentimentu, zatímco záměna pojmů *invaze* či *okupace* za slovo *pomoc* naopak ubírá na sentimentu negativním. Cílem je zmást čtenáře a vzbudit v něm dojem, že události probíhající v Afghánistánu nejsou nejen nezbytné, ale jsou dokonce žádoucí.

Druhou nejčastěji užívanou propagandistickou technikou je použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů. To je způsobeno především obrovskou četností slov jako jsou *bandité*, *kontrarevolucionáři*, či *záškodníci*. Nejméně používanou technikou je odvolávání se k autoritě. Procentuálně si tato technika stojí podobně i v případě *Sputniku* (podrobněji v kapitole věnující se *Sputniku*), což naznačuje jistou míru její nepopularity. V rámci *Rudého práva* se autoři článků jen málokdy odvolávají k nějaké vyšší autoritě, pouze v omezeném množství se objevily případy záhadných a blíže nevysvětlených zdrojů, které něco dokazují či bezpečnostních expertů, kteří něco potvrzují.

Podrobnější přehled četností a míry použití jednotlivých kritérií v člancích *Rudého práva* týkajících se invaze do Afghánistánu nabízejí následující grafy. Jsou zde uvedeny počty článků, které získaly 2 body, 1 bod i 0 bodů.

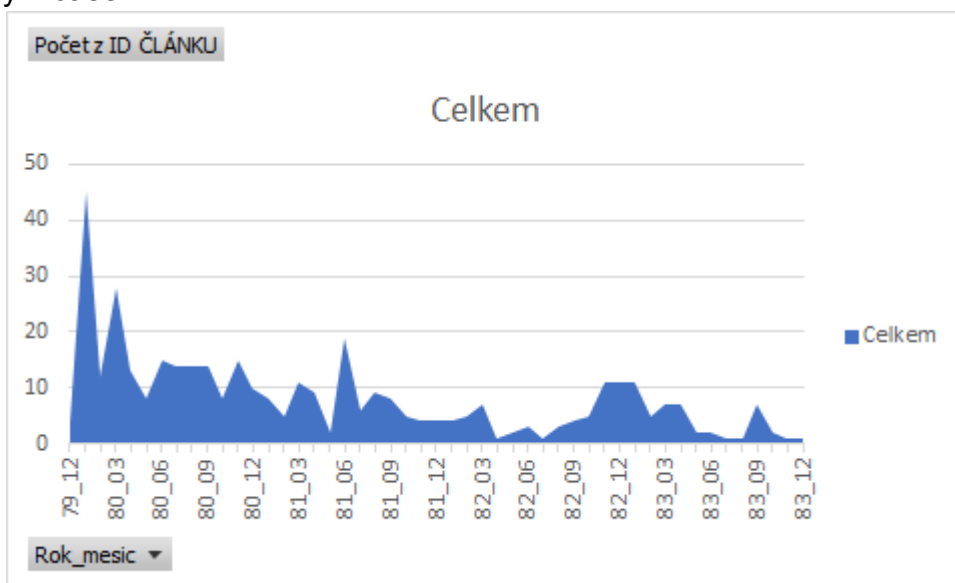
Graf. č. 1. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná záměna stavu za jiný, K6 = Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

Z grafu je patrné, že kritéria (propagandistické techniky) lze rozdělit do dvou základních skupin podle četnosti použití a zároveň podle míry, s jakou se ve článku objevila. První skupinu tvoří kritéria K1, K3 a K5, která byla používána ve velké míře jak z hlediska počtu článků, tak i míry výskytu v každém článku zvlášť. V případě všech kritérií v této skupině došlo k tomu, že počet článků, které získaly 2 body (a tudíž bylo

použití dané techniky v článku silně) překonal počet článků, které v daném kritériu nezískaly bod žádný (a tudíž se tam tato propagandistická technika nevyskytla vůbec). Druhou skupinu tvoří zbývající kritéria K2, K4 a K6, kde je situace přesně opačná. Počet článků, v nichž nebyly tyto techniky použity vůbec (a tudíž zde bylo přiděleno 0 bodů) je vyšší ve srovnání s počtem článků, v nichž byly tyto techniky použity v tak velké míře, že si vysloužily 2 body.

Nyní následuje graf, který obsahuje křivku znázorňující četnost článků, jak vycházely v čase.

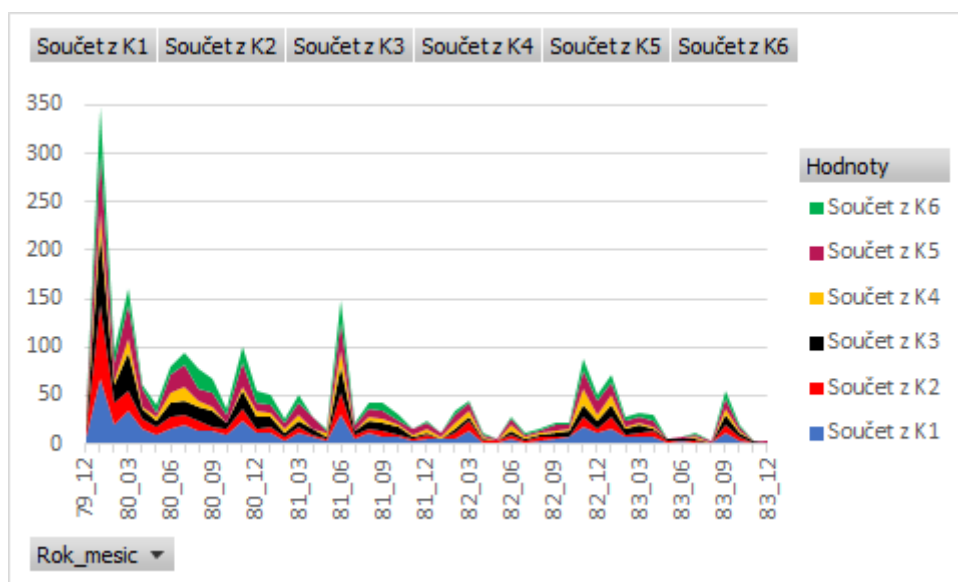

Graf. č. 2. Zdroj: autorka

Na ose x jsou zaneseny jednotlivé měsíce z celého zkoumaného období (pro lepší přehlednost je v grafu zobrazen pouze každý třetí měsíc, čárky na ose však znázorňují všechny měsíce z daného časového úseku). Z grafu je patrné, že úplně nejvíce článků na téma sovětské invaze do Afghánistánu vyšlo v deníku *Rudé právo* během prvních tří měsíců, kdy invaze probíhala, tedy mezi prosincem 1979 a únorem 1980. V lednu roku 1980 jich bylo publikováno dokonce 45, což je 1,5 článku na vydání. Postupně se celkový počet snižuje. Ve druhé polovině roku 1980 je jejich četnost relativně stabilizovaná a mezi červnem a prosince 1980 vyšlo každý měsíc průměrně 13 článků (v rozmezí od 8 do 15). Výrazný propad v květnu 1981, kdy byly vydány pouze 2 články, je následován velmi strmým růstem 19 publikovaných článků v červnu toho roku. Výkyv se dá vysvětlit historickými okolnostmi, neboť v tomto měsíci afghánská delegace LDSA v čele v B. Karmalem navštívila ČSSR, čemuž noviny samozřejmě

věnovaly mnoho pozornosti. Počet vydaných článků stabilně klesal a během posledních dvou zkoumaných měsíců (leden a únor 1984) žádný článek o Afghánistánu v *Rudém právu* nevyšel.

Časová křivka je vyobrazena také na dalším grafu. Jedná se o šest časových křivek, které představují četnost používání jednotlivých kritérií během sledovaného období.

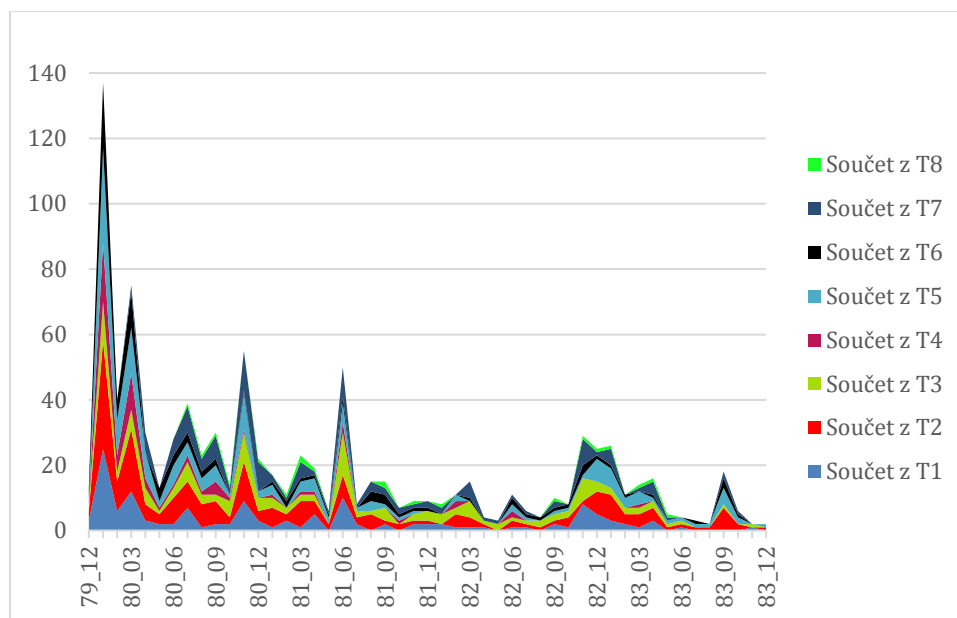

Graf. č. 3. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný, K6 = Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

Podobně jako na předchozím grafu, i zde jsou na ose x zaneseny jednotlivé měsíce z celého zkoumaného období, ale pro lepší přehlednost je v grafu zobrazen pouze každý třetí měsíc. Každé ze zkoumaných kritérií má svou vlastní barvu, která zobrazuje četnost jejich používání v čase. Logickým předpokladem je, že míra použití kritérií se v časovém grafu bude chovat podobně jako celkové množství článků, což lze potvrdit porovnáním s grafem č. 2.

Poslední graf v této kapitole zachycující časovou křivku zobrazuje, jak se měnilo používání jednotlivých témat coby objektů propagandistických článků. I v případě témat jsou používány zkratky pro označení T a číslo tématu. Všechna jsou pak vysvětlena přímo pod grafem. Témata byla zaznamenávána do datasetu pouze podle toho, zda se v článku vyskytla či nikoliv; v datovém jazyku to znamená, že pokud se téma v článku objevilo, tak to bylo zaznačeno 1 a pokud se neobjevilo, tak bylo zaznačeno 0. Celkový součet u jednotlivých témat tedy dává počet článků, ve kterých se dané téma objevilo.

Graf č. 4. Zdroj: autorka.

T1 = shazování viny na USA/Západ, T2 = důraz na referendum/revoluci (lidovost obého - silná legitimita), T3 = sovětská/ruská pomoc - ochrana rusky mluvících Krymčanů, ochrana revolucionářů, T4 = důraz na zlepšení životních podmínek Afghánců/Krymčanů po sovětské/ruském zásahu, T5 = neutrální, informativní, T6 = zdůrazňování světového míru, T7 = negativně o Číně, T8 = imperialismus jako nepřítel.

I v tomto případě lze pozorovat podobnost s grafem č. 3 a č. 4 podle očekávání. Drtivá většina článků se týkala alespoň jednoho z témat; ve zkoumaném vzorku se našlo pouze 12 případů, kdy článek neobsahoval ani jedno z nich, a zároveň nebyl neutrálně informativní, tudíž nepropagandistický.

Posledním grafem, který se týká výhradně *Rudého práva* jsou heatmapy²⁸, které jsou produktem metody hierarchického shlukování. Pro výpočet byla použita Euklidovská vzdálenost²⁹, která nejlépe odpovídá povaze dat, a metrika nejvzdálenějšího souseda ze stejného důvodu (heatmapy s použitím dalších dvou metrik: metriky nejbližšího souseda a metriky průměrné vazby jsou pro srovnání uvedeny v příloze).

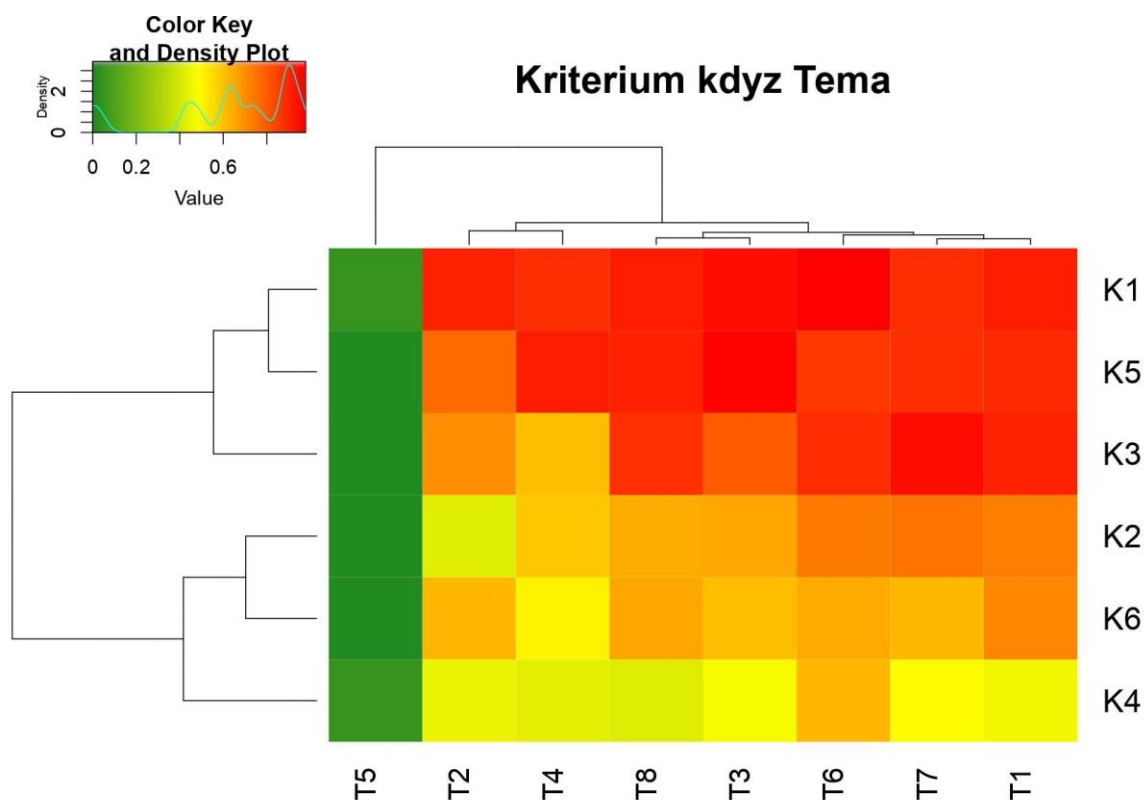
První heatmapa znázorňuje, jak moc jsou kritéria indikována tématy. Ukazuje tedy vztahy mezi jednotlivými kritérii a tématy směrem od témat ke kritériím a každý obdélník v grafu svou barvou vyjadřuje sílu tohoto vztahu v tomto směru s tím, že čím červenější obdélník je, tím silnější je vztah a naopak, čím je zelenější, tím je vztah slabší. V levém horním rohu je znázorněno, co znamená barevná škála, v jaké síle se

²⁸ V současnosti neexistuje český ekvivalent slova heatmapa. Jedná se o pojmenování grafu, který je produkován metodou hierarchického shlukování.

²⁹ Euklidovská vzdálenost představuje měření vzdálenosti dvou bodů tak, jako by byla změřena pravítkem – jde tedy o přímou vzdálenost mezi dvěma body. Jedná se o nejčastěji používanou metodu pro měření vzdálenosti kvantitativních proměnných (Karásek 2012).

dána barva zobrazuje v grafu a křivka ukazuje hustotu článků, které se v daném rozhraní nachází. Například, když se podíváme na K1 ve spojení s T6, můžeme vidět, že pole má sytě červenou barvu, což indukuje velmi silný vztah ve směru od T6 ke K1. V praxi to znamená, že pokud se v článku objevilo T6 = zdůrazňování světového míru, s velkou pravděpodobností se ve stejném článku objevilo též K1 = nahrazování názvů, jmen, termínů. Z grafu barevného klíče a míry hustoty je navíc možné vyčíst, že se tak stalo ve zhruba 90 % případů u síly 0,9.

T5 znázorňuje téma, do kterého byly zařazeny neutrální a informativní články, které v drtivě většině případů neobsahovaly žádné techniky propagandy. Toto téma bylo zařazeno ze dvou důvodů: zaprvé proto, že srovnání množství neutrálních článků, které vyšly v *Rudém právu* a na *Sputniku* bude zajímavé samo o sobě, a zadruhé T5 slouží ve vícerozměrových analýzách jako kontrolní téma, aby bylo patrné, že analýzy, které provádím fungují správně a výsledky nejsou pouze náhodné. V tomto případě kontrolní téma správnost použité metody potvrdilo, protože silně vybočuje a ve všech případech jsou pole zelená, což znamená, že síla vztahu je velmi nízká. Tento výsledek byl předpokládán.

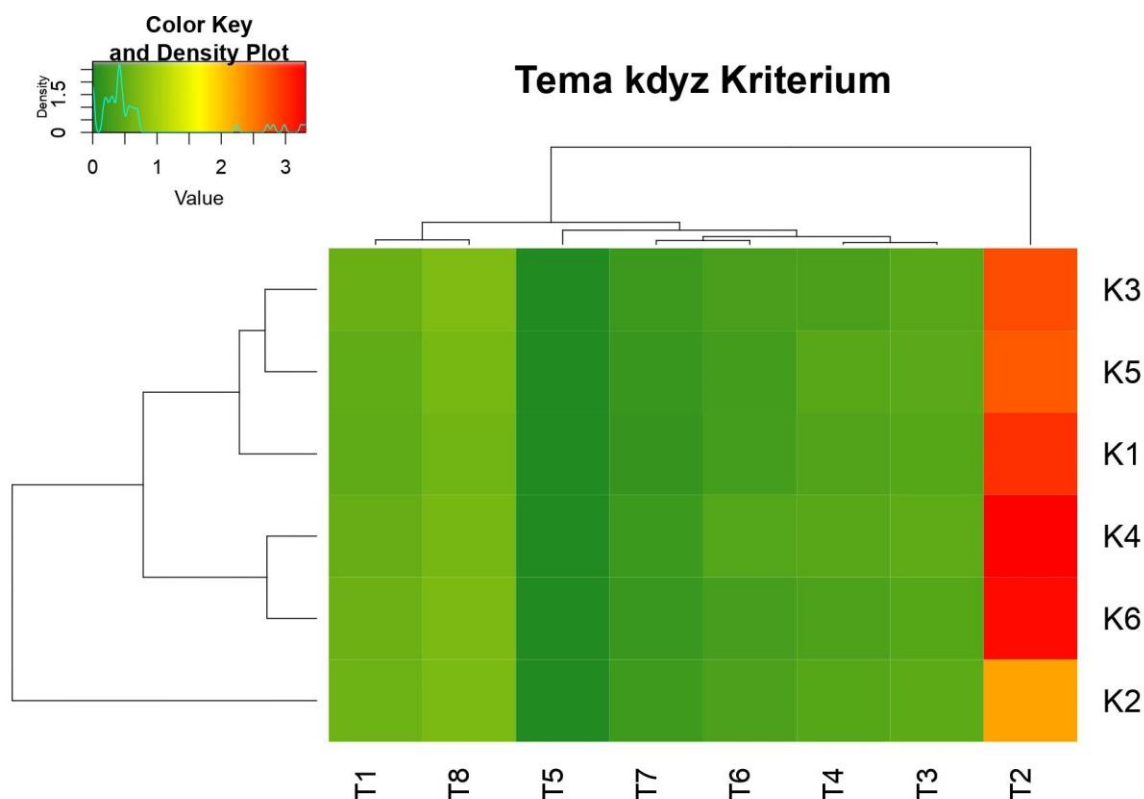
Heatmapa č. 1. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná záměna stavu za jiný, K6 = Použití novotvarů, citově zbarvených slov, vulgárních výrazů.

T1 = shazování viny na USA/Západ, T2 = důraz na referendum/revoluci (lidovost obého - silná legitimita), T3 = sovětská/ruská pomoc - ochrana ruský mluvících Krymčanů, ochrana revolucionářů, T4 = důraz na zlepšení životních podmínek Afghánců/Krymčanů po sovětské/ruském zásahu, T5 = neutrální, informativní, T6 = zdůrazňování světového míru, T7 = negativně o Číně, T8 = imperialismus jako nepřítel.

Barevné rozložení v grafu je poměrně jasně rozděleno na dvě hlavní skupiny, z nichž jedna je spíše červená a druhá je spíše zelená. To nám říká, že také naše zkoumaná kritéria jsou rozdělena do dvou hlavních skupin, což dokazuje i stromové seřazení (dendrogram) znázorněný v levé části grafu. Kritéria K1, K3 a K5 tvoří skupinu, která se častěji vyskytuje v souvislosti s konkrétními tématy a kritéria K2, K4 a K6 tvoří druhou skupinu, která se se zkoumanými tématy vyskytuje významně méně, až téměř nikdy. Mezi oběma skupinami je navíc poměrně velký rozdíl, což dokazuje délka ramen v dendrogramu nalevo. Víme tedy, že témata silně indikují výběr kritérií do článku.

Následující heatmapa vyobrazuje totéž, co předchozí, výpočet je však otočený a zkoumá, jak silný je vztah mezi kritérii a tématy směrem od kritérií k tématům.

Heatmapa č. 2. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný, K6 = Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

T1 = shazování viny na USA/Západ, T2 = důraz na referendum/revoluci (lidovost obého - silná legitimita), T3 = sovětská/ruská pomoc - ochrana rusky mluvících Krymčanů, ochrana revolucionářů, T4 = důraz na zlepšení životních podmínek Afghánců/Krymčanů po sovětské/ruském zásahu, T5 = neutrální, informativní, T6 = zdůrazňování světového míru, T7 = negativně o Číně, T8 = imperialismus jako nepřítel

Z grafu je patrné, že vztahy mezi kritérii a tématy v tomto směru jsou mnohem slabší, než v předchozím případě. Je nutné si všimnout toho, že znázornění barevného klíče a hustoty případů v levém horním rohu má jiné hodnoty a jinou křivku, než na heatmapě výše. Sytě zelená pole znamenají v tomto grafu sílu asi 0,5, což je více než v předchozím případě, kde sytě zelená indikovala sílu asi 0,1 až 0,2, je proto nezbytné vždy nejdříve pohlížet na barevný klíč v levém horním rohu, protože ne ve všech případech znamenají tytéž barvy tutéž sílu. T5 opět potvrzuje správnost použité metody jakožto kontrolní téma.

Tato heatmapa ukazuje velice stabilní sílu vztahů směrem od kritérií k tématům, což je ve shodě s předchozí analýzou, která ukázala silné vztahy opačným směrem. To znamená, že s největší pravděpodobností byla témata pro články vybírána jako první, a výběr tématu ovlivnil následný výběr propagandistické techniky. Podle této heatmapy můžeme říci, že ve více než 90 % případů byla síla vztahu směrem od kritéria k tématu asi 0,4. Zcela však vybočuje T6 = zdůrazňování světového míru, a to ve spojení se všemi zkoumanými kritérii; nejsilnější vztah má s K6 v síle 3 a nejslabší s K2 v síle zhruba 2,1. Dalo by se tedy říci, že pokud jde o téma světového míru, pravděpodobně se dalo použít v kombinaci s jakýmkoliv kritériem, a proto nebylo třeba vybírat a přiřazovat mu nějaká konkrétní.

Analýza metodou hierarchického shlukování nám ukázala, že vztah směrem od témat ke kritériím je v případě *Rudého práva* daleko silnější než vztah směrem od kritérií k tématům. Dá se tedy říci, že při tvorbě článků byly s největší pravděpodobností v prvním kroku vybírána témata, kolem kterých byl vystavěn samotný text, a teprve až ve druhém kroku k nim byla přiřazována kritéria, resp. propagandistické techniky.

3.2. Ruská anexe Krymu

3.2.1. Historický kontext

Ukrajina zaujímá velice specifické postavení mezi několika mocenskými centry a je považována za strategicky významné území, které dnes odděluje státy patřící do EU od Ruské federace (RF). V minulosti se tato země nacházela na průsečíku os

Východ-Západ a Jih-Sever a celé černomořské pobřeží je považováno za křižovatku kultur. Pozice Krymského poloostrova je ještě specifičtější, neboť hraje významnou roli v rozvoji celého regionu (Šír et. al. 2017: 14).

Založení státu s názvem Kyjevská Rus spadá do hluboké minulosti, kdy se podle Nestorovy kroniky měl kníže Oleg usadit v Kyjevě už v roce 882 a prohlásit jej za matku ruských měst. Již zde však narážíme na národnostní problematiku, protože ke stejné tradici se hlásí jak Rusové, tak Ukrajinci a Bělorusové (Téra 2014: 58). Rusko a Ukrajina jsou však provázané na daleko více úrovních; jsou sobě navzájem velmi významnými ekonomickými partnery a na jejich spolupráci velice dlouho záležela bezpečnost ruské jižní hranice, kterou RF může efektivně bránit jenom díky své vojenské základně v Sevastopolu na Krymu (Šír et. al. 2017: 14). Washington Post vydal 6. března 2014 článek Henryho Kissingera, ve kterém píše, že Ukrajina nikdy pro Rusy nebyla „... jen cizí země.“ Vychází to z historického kontextu, protože dějiny samotného Ruska začínají u státu s názvem Kyjevská Rus (Kissinger 2014).

Společné dějiny Krymského poloostrova a Ruska se začínají psát ve druhé polovině 18. století a významný vliv na to má paradoxně vztah Ruska a Rakouska. Tyto dvě země měly stejného nepřítele, kterým bylo Turecko. Kvůli silné antipatii Marie Terezie vůči ruské carevně Kateřině II. byla spolupráce zablokována. To se však změnilo po smrti Marie Terezie v roce 1780, když její nástupce Josef II. za Rakousko uzavřel s Kateřinou II. tajný rusko-rakouský pakt o Turecku, což Rusku v roce 1783 umožnilo připojit „nezávislý Krym“ na základě jednostranného aktu a bez nutnosti válečného střetnutí s Tureckem. Od tohoto momentu až do roku 1917 existoval Krym jako součást Ruska (Švankmajer et. al. 1995: 207).

Zásadním rokem pro další vývoj Krymu byl rok 1917, kdy se rozpadlo Ruské impérium. Bylo potřeba vyřešit budoucnost poloostrova, neboť o tu se vedly spory mezi třemi hlavními národnostními a etnickými skupinami: úplná samostatnost Krymu byla požadována ze strany krymských Tatarů, začlenění do Ukrajiny by se líbilo ukrajinským nacionalistům, zatímco Rusové chtěli samozřejmě zůstat součástí Ruska (přímým nepřítelem Rusů na Krymu byli Bělogvardějci, kteří se obávali bolševismu a snažili se před ním Krym chránit). Mezi lety 1917-1920 se proto na Krymském poloostrově vystřídalo několik vlád, z nichž ta poslední, Bělogvardějská, byla nakonec sesazena Rudou armádou a Krym byl definitivně integrován do SSSR (Sasse 2007: 90).

Zlomový rok 1954 pak předurčil další vývoj a do jisté míry položil základ současnému konfliktu mezi Ukrajinou a Ruskem. „19. února 1954 Prezídium Nejvyššího

sovětu SSSR, motivováno komplementaritou ekonomik, teritoriální blízkostí a těsnými hospodářskými a kulturními svazky mezi Ukrajinou a Krymem, schválilo výnos „O předání Krymské oblasti z rámce RSFSR do rámce USSR“.“ (Bojko, Goněc 1997: 185) Krymský poloostrov se tak stal součástí Ukrajiny s myšlenkou, že SSSR se nemůže nikdy rozpadnout.

Rusko-ukrajinský vztah po rozpadu SSSR byl a stále je velmi konfliktní a nestabilní. Jedním z nejvíce skloňovaných konfliktů je již zmíněná ruská vojenská základna v Sevastopolu na Krymu. Spory uvnitř samotného Krymu a mezi Krymem a Ukrajinou přišly téměř ihned po vyhlášení samostatné Ukrajiny. Většina obyvatel Krymu byla ruské národnosti a nezávislost Ukrajiny se jim nelíbila tak moc, že Krymská vláda vyhlásila samostatnost (Sasse 2007: 129). Ukrajina však Zákon o státní nezávislosti Krymské republiky neuznala a označila za neústavní. V září 1992 tuto situaci vyřešil Krymský Nejvyšší sovět, který uznal novou ukrajinskou ústavu za právoplatnou. O Krymu se v této ústavě hovoří jako o autonomním území, které je součástí Ukrajiny více méně pouze formálně. Od této chvíle existoval Krym téměř nezávisle, a přesto nerozlučně s Ukrajinou (Kuzio 1997: 6, Sasse 2007: 147-148).

Téměř ihned po vyhlášení nezávislosti Ukrajiny v srpnu 1991 se v zemi konaly první prezidentské volby, ve kterých zvítězil Leonid Kravčuk. Legitimita vlády i parlamentu však byla zpochybněna, pořádaly se demonstrace a tři miliony lidí podepsaly petici za referendum o vládě a parlamentu. Nakonec se referenda nekonala, ukrajinský parlament namísto toho schválil předčasné volby (parlamentní na březen 1994, prezidentské a lokální na červen 1994) (Kuzio 1997: 6).

Z červnových prezidentských voleb vyšel vítězně tehdejší ministerský předseda Leonid Kučma. Další prezidentské volby se konaly 14. listopadu 1999 a L. Kučmovi se podařilo jeho mandát obhájit. Nakonec však byl nucen z funkce v roce 2004 odstoupit poté, co byl v listopadu 2000 obviněn z účasti na vraždě ukrajinského novináře Heorhije Gorandzeho. V reakci na vlnu protestů svou rezignaci v roce 2004 slíbil (Schwartz 2011).

Následující politický vývoj na Ukrajině byl plný zvrátů. Prezidentské volby v roce 2004 odstartovaly tzv. Oranžovou revoluci³⁰, která ale občanům Ukrajiny přinesla spíše zklamání.

³⁰ V prezidentských volbách v roce 2004 proti sobě stáli Viktor Juščenko a Viktor Janukovyč (kandidát podporovaný L. Kučmou) a oranžová revoluce je pojmenována po volební barvě V. Juščenka. Obě kola prezidentské volby byla zmanipulovaná a výsledky byly falšovány ve prospěch V. Janukovyče (podle

Do roku 2006 se na postu ministerského předsedy vystřídali tři lidé: nejprve se ministerskou předsedkyní stala Julie Tymošenková, která byla odvolána kvůli korupčnímu skandálu, následovala necelý rok dlouhá vláda Jurije Jechanurova, až nakonec byl na post premiéra dosazen někdejší největší Juščenkův rival V. Janukovyč, proti kterému pouhé dva roky před tím statisíce lidí protestovalo. Ještě paradoxnější je skutečnost, že v prezidentských volbách v roce 2010 V. Janukovyč zvítězil a postavil se do čela Ukrajiny (Lane 2008: 525-528, Harding 2010).

3.2.2. Okolnosti anexy

Situace začala eskalovat v polovině listopadu 2013, kdy ukrajinský prezident V. Janukovyč oznámil, že země nepodepíše dohodu o přidružení s EU, která byla vyjednávána několik let. Vypadalo to, že se V. Janukovyč poddal ruskému tlaku. Rusko totiž přišlo s nabídkou na půjčku ve výši 15 miliard dolarů (Snyder 2014a). Malé protesty proti vládě v centru Kyjeva (v blízkosti náměstí známého jako Maidan), kvůli odvrácení se od dohody s EU a příklonu k RF, vygradovaly do mnohem většího společenského a politického fenoménu, který se na Ukrajině odehrává dodnes (Shevtsova 2014, Snyder 2014b). Protestní hnutí se stalo známé jako Euromaidan kvůli jeho příznivcům, kteří žádají užší vztahy s EU. Prezident V. Janukovyč spěšně uprchl 21. února ze země a byla vytvořena nová vláda slibující reformu Ukrajiny a podepsání dohody o přidružení s EU. Rusko reagovalo na ztrátu spřátelené vlády tím, že uvedlo do pohybu události, které nakonec vedly k anexi Krymu. Ruská vláda odsoudila novou vládnoucí ukrajinskou vládu jako loutkovou a vzešlou z převratu podporovaného EU a USA (Biersack, O’Lear 2014: 248-249).

Koncem února 2014, jen několik dní po skončení Euromajdanu a odjezdu V. Janukovyče z Kyjeva, začali „malí zelení muži“³¹ - termín vytvořený Ukrajinci – obsazovat klíčová zařízení na Krymském poloostrově. Ti malí zelení muži byli zřetelně profesionálními vojáky, měli ruské zbraně a žádné identifikační znaky. Vladimir Putin původně popřel, že by byli ruskými vojáky; v dubnu toho roku to však nakonec potvrdil. Začátkem března 2014 už byl Krymský poloostrov pod vojenskou kontrolou ruské ar-

Tarase Kuzia bylo ve druhém kole zfalšováno až tři miliony hlasů), proti čemuž protestovaly desítky tisíc lidí. Ústavní soud nakonec výsledky druhého kola anuloval a vyhlásil nové druhé kolo, z něž jako vítěz vyšel V. Juščenko (Kuzio 2005 31-32, Lane 2008: 525-528).

³¹ Z ang. "little green men"

mády (Luhn, MacAskill 2014). 16. března se pak konalo referendum o tom, zda poloostrov zůstane součástí Ukrajiny či nikoli. Pro připojení Krymu k Rusku se vyslovilo 96,8 % hlasujících při účasti 83 % oprávněných voličů a 21. března V. Putin stvrdil svým podpisem spojení Krymu s Ruskou federací (Traynor, Walker 2014). Západní státy a ani ukrajinská vláda toto referendum neuznaly. Nejčastějším argumentem pro neuznání referenda je jeho neústavnost, protože ukrajinská ústava explicitně říká, že hranice Ukrajiny (jejíž integrální součástí Krym podle téže ústavy je) mohou být změněny pouze prostřednictvím celo-ukrajinského referenda (Mirimanova 2014). Legitimita referenda je zpochybňována také v souvislosti s tím, že hlasování probíhalo ve volebních místnostech pod ozbrojeným dozorem a bez účasti jakýchkoliv mezinárodních pozorovatelů (Pifer 2019)³².

V březnu roku 2019 to bylo přesně pět let od ruské anexe Krymu. V. Putin se během této doby opravdu snažil o to, aby Krym byl skutečně integrován do RF a investoval do poloostrova nemalé množství peněz, a to navzdory stagnující ekonomice a ekonomickým sankcím ze strany USA a EU. Jedním z posledních (psáno v dubnu 2019) výrazných činů demonstrujících "ruskost" Krymu bylo postavení téměř 19 kilometrů dlouhého mostu přes Kerčský průliv spojujícího poloostrov s Ruskem (Pifer 2019; Lyrchikova, Osborn 2019). Experti se shodují na tom, že V. Putin se Krymu jenom tak nevzdá. Ruská ekonomika stagnuje a jeho vláda nemůže ruskému lidu nabídnout žádnou skutečnou vyhlídku do budoucna, hraje proto nacionalistickou kartou. Díky rychlému a relativně nekrvavému převzetí Krymu, který se stal moderním symbolem Ruska jako velmoci, si získal významnou veřejnou podporu (Pifer 2019; Lyrchikova, Osborn 2019, Stanovaya 2019).

Vztah mezi Ruskem a Západem se v posledních pěti letech spíše zhoršuje. Celá záležitost ohledně Krymu je zablokována a sankce ze strany Spojených států a EU vůči Rusku nejenže přetrvávají, ale vlivem dalších událostí, jako je otrava bývalého ruského agenta Sergeje Skripala a jeho dcery Julie, se ještě rozšiřují. Události na Krymu navíc v současnosti překrývá kritická situace na východě Ukrajiny, kde země vede otevřený vojenský konflikt s proruskými separatisty a Ruskem samotným. Představitelé Ruska sice svou účast v této válce dlouhodobě popírají, existuje však celá

³² Velmi podrobně se krymským referendem a ukrajinskou revolucí obecně zabývá Timothy Snyder v sérii článků pro *The New York Review of Books*, které publikoval postupně v době probíhajícího konfliktu: *Ukraine: The Haze of Propaganda* (1. 3. 2014), *Crimea: Putin vs. Reality* (7. 3. 2014), *Fascism, Russia, and Ukraine* (20. 3. 2014).

řada důkazů, které potvrzují přítomnost ruských vojáků³³). Přesto v posledních několika měsících vyvolává vývoj událostí na Krymu obavy, a to především kvůli zjevné militarizaci celého poloostrova. Jeden z ruských zákonodárců v březnu 2019 dokonce oznámil tiskové agentuře RIA, že Moskva na Krymu umístila letku strategických bombardérů Tu-22M3, které mohou sloužit jako jaderné nosiče. (Lyrchikova, Osborn 2019).

3.2.3. Ruská propaganda

Rusko je zapojeno do aktivní, celosvětové, propagandistické kampaně a v současnosti už to ani vládní představitelé RF nemohou popírat. Díky sociálním sítím je sice šíření propagandy jednodušší a rychlejší než kdy dřív, ale protože se jedná o veřejný prostor, propagandistická média po sobě zanechávají stopy, které může s trochou odbornosti zdokumentovat téměř kdokoli. V současnosti už nehovoříme o domněnkách o tom, že propagandistická kampaň probíhá. Díky schopnosti analyzovat sociální sítě víme, že se tak skutečně děje a máme v ruce tvrdá fakta, která to dokazují.³⁴

³³ Podrobnosti o ruské přítomnosti na Ukrajině je možné si přečíst například v analýze Adama Čecha a Jakuba Jandy s názvem *Caught in the Act: Proof of Russian Military Intervention in Ukraine*, který vydalo Wilfried Martens Centre for European Studies, která je dostupná zde: https://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/russian-military-intervention-ukraine_0.pdf. Stejně tak online investigativní server Bellingcat v několika případech potvrdil přítomnost ruských vojáků a vojenské techniky na východě Ukrajiny, více zde: <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2018/05/07/russian-officers-and-militants-identified-as-perpetrators-of-the-january-2015-mariupol-artillery-strike/> a zde: <https://www.bellingcat.com/tag/ukraine/>.

³⁴ Existuje celá řada studií a analýz, které se zaměřují na konkrétní politické události jako jsou volby a zkoumají míru ruského vlivu na rozhodnutí, která v nich padají. Případem může být zpráva amerického senátu *Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security*, která je dostupná zde: <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/FinalRR.pdf>, studie digitální a komunikační agentury 89up ohledně ruského vměšování do před-brexitové kampaně s názvem *Russian Media Interference in EU Referendum worth up to £4 million*, která je dostupná zde: <http://89up.org/russia-report>, již dříve zmíněná analýza Chaviera Lesacy, jejímž cílem bylo popsat aktivitu ruských a pro-ruských médií ve Španělsku v souvislosti s Katalánskou krizí *Why did Russian social media swarm the digital conversation about Catalan independence?*, dostupná zde: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/11/22/why-did-russian-social-media-swarm-the-digital-conversation-about-catalan-independence/?utm_term=.af36eacdac0b nebo případová studie evropské skupiny EU DisinfoLab také zaměřená na aktivitu ruských a pro-ruských médií tentokrát před italskými parlamentními volbami v roce 2018 s názvem *Developing a disinformation detection system and sourcing it live: The case study of the 2018 Italian elections*, která je dostupná zde: https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2018/05/20180517_Scientific_paper.pdf. Podobná studie byla vypracována také na půdě Severoatlantické aliance; NATO Strategic Communications Centre of Excellence vydalo v roce 2018 podrobnou analýzu nazvanou *Robotrolling*, kde zmapovali, jakým způsobem se Rusko snaží narušovat integritu NATO šířením falešných zpráv především v místech a zemích, kde je silná ruská diaspora, dostupné zde: <https://www.stratcomcoe.org/robotrolling-20181>.

Moskva se velmi rychle a dobře přizpůsobuje vývoji informačních technologií a využívá realit nových online a sociálních médií, aby vedla informační válku v nebývalém rozsahu a komplexitě a investuje do této oblasti nemalé peníze. V roce 2014 Rusko vynaložilo na hromadné sdělovací prostředky 1,1 miliardu dolarů a o rok později ještě zvýšilo výdaje na mezinárodně-orientovaná média jako je platforma *Rusko dnes*³⁵ nebo agentura Rossiya Segodnja, která zaštiťuje mediální projekt *Sputnik*. Ruská kampaň probíhající na sociálních sítích nemůže být oddělována od informačních operací, do kterých jsou zahrnuta tradiční média, protože tyto dva fenomény jsou navzájem silně provázané; klasické příběhy a články jsou vytvářeny tradičními médii, nově jsou však přebírány sociálními sítěmi a šířeny nesmírnou rychlostí (Helmus et al. 2018).

S šířením zpráv a článků na sociálních sítích souvisí také problematika tzv. trollů³⁶, která je podrobně popsána například ve studii NATO Strategic Communications Centre of Excellence s názvem *Robotrolling* a její dostupnost je uvedena v poznámce pod čarou na předchozí straně. V ruském Petrohradě byla dokonce objevena tzv. trollí farma, kde bylo zaměstnáno 250 lidí, kteří dostávali zapláceno za vytváření a šíření falešných zpráv, a celkově ruská vláda investovala do farmy 2,2 miliony dolarů, které šly převážně na mzdy (Carroll 217).

Andrew Wilson, vyšší politický poradce³⁷ Evropské rady pro zahraniční záležitosti, rozděluje současnou ruskou propagandu na čtyři základní typy podle rozdílného modu operandi a strategicky diverzifikovaného prostředí, v němž působí: 1) Propaganda jako zmatek, jejíž úkolem není přesvědčit, ale zmást, a to prostřednictvím šíření dostatečného množství verzí reality, aby cílové publikum neobstálo v morální a faktické relativitě, rezignovalo na neznalost světa a nedokázalo najít kognitivní základnu pro politické akce (Wilson 2015). 2) Propaganda "šťouchnutím"³⁸, která nechce nikoho zmást. Jejím cílem je najít politiky, politické strany a jiné veřejné osoby, které jsou již přesvědčené o svém pohledu na svět, jež zapadá do ruského narativu, a "pošťouchnout" je tak, aby jejich vyjadřování a akce byly pozitivní pro Rusko. Toto potvrzuje i

³⁵ Z ang. Russia Today, také známá pod zkratkou RT

³⁶ Troll je člověk, který ovládá falešné účty na sociálních sítích (v českém kontextu nejčastěji na Facebooku) a jeho úkolem je skrze tyto účty šířit konkrétní informace, psát nenávistné a kontroverzní komentáře pod příspěvky opozice nebo naopak psát pochvalné komentáře pod příspěvky, které sdílí jeho světonázor. Cílem je vzbuzovat emoce, rozdělovat společnost, vyvolávat dojem, že extrémistické názory jsou ve společnosti potřebné ale jsou potlačované apod. (Evstatieva 2018).

³⁷ Z ang. senior policy fellow

³⁸ Z ang. nudge propaganda

ředitel rozhlasové stanice *Echo of Moscow* Alexej Venedikt, když říká: „*Putin chápe, že tím, že podporuje krajně pravicová hnutí, nacionalisty a separatisty, jako například v Katalánsku, oslabuje a ničí jednotu Evropy...*” (Venediktov in Bonet 2017) 3) Domácí propaganda, která má za úkol mobilizovat příznivce V. Putina. A 4) Alternativní reality – tento typ propagandy se zaměřuje především na Rusku geograficky blízké země, jejím cílem není někoho zmást, mobilizovat, nebo “pošťouchnou” aktéra, který už existuje, jejím cílem je vytvořit alternativní realitu, která se skládá z médií, neziskových organizací, církví politických stran. Pokud je člověk lapen do alternativní reality, důvěřuje už pouze tomu, co tato realita produkuje (Wilson 2015).

V ČR je téma ruské propagandy v posledních letech hojně skloňováno, a to především kvůli některým kontroverzním výrokům českého prezidenta Miloše Zemana³⁹. Významně pak k rozvíření debaty na toho téma přispěla kauza otravy bývalého ruského agenta Sergeje Skripala a jeho dcery Julie⁴⁰. V souvislosti s fenoménem dezinformací a zahraničních vlivových operací vzniklo v ČR Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám, které je v činnosti od 1. ledna 2017 a spadá pod ministerstvo vnitra. Na svých stránkách uvádí, že vzniklo na „...*doporučení, které vychází z předběžných závěrů několika kapitol Auditů národní bezpečnosti, který různé druhy hybridních hrozeb, mimo jiné i terorismus a další formy radikalizace nebo vlivové a dezinformační kampaně ze zahraničí hodnotí jako závažnou hrozbu pro vnitřní bezpečnost státu a doporučuje, aby podobná pracoviště vznikla na všech příslušných úřadech.*” (mvcz.cz) Kromě toho se ruským vlivovým operacím v ČR věnují nevládní organizace a think-tanky a několik výzkumů se objevilo i na českých univerzitách⁴¹.

³⁹ Například při své návštěvě Číny v roce 2014 dal M. Zeman rozhovor místním médiím, kde konflikt na východě Ukrajiny nazval občanskou válkou, a nikoliv ruskou agresí, což je narativ tradičně šířený Ruskem a není v souladu se Západní percepcí tohoto konfliktu (rozhovor přeložil Macek Daniel 2015).

⁴⁰ Bývalý ruský agent S. Skripal a jeho dcera Julie byli otráveni armádním jedem novičok v jihoanglickém městě Salisbury. Útočníci byly nakonec identifikováni jako ruští občané a bývalí příslušníci ruské vojenské zpravodajské služby (bellingcat.com). Ještě před tím se však objevilo mnoho spekulací o tom, kdo je pachatelem a odkud pochází nervový jed, a právě původ novičoku vyvolal silnou diskuzi v českém prostředí, když představitelé Ruska prohlásili, že jed mohl pocházet z ČR a M. Zeman tuto verzi podpořil (Bartoniček 2018, irozhlas.cz 2019).

⁴¹ Například specialisté z Masarykovy univerzity spolupracovali na studii s think-tankem Evropské hodnoty; analyzovali 2660 článků z pro-ruských webů jako Sputnik, Svět kolem nás, nebo AC24 a zjistili, že propagandistické metody, které tyto weby používají jsou mnohem sofistikovanější, než kdy dříve. „*Podle analýzy expertů z Masarykovy univerzity zmiňované servery nicméně nejsou okaté proruský propagandistické, už nepoužívají primitivní techniky, jako jsou podvrhy fotek nebo psaní hanlivých článků. Manipulativní techniky, které používají všechny čtyři zkoumané servery, jsou rafinovanější.*” (Novák 2016)

3.2.4. Sputnik a ruská anexe Krymu

Zpravodajská agentura a rozhlasová stanice *Sputnik* nahradily na začátku roku 2015 původní ruskou státní rozhlasovou stanicí *Hlas Ruska*, která vysílala od roku 1929 (dříve pod názvem *Rádio Moskva*). *Sputnik* vysílá a publikuje ve více než 30 jazycích a jeho hlavním útočištěm jsou země bývalého východního bloku (neolivni.cz). Česká verze *Sputniku* také začala fungovat v roce 2015. Neexistuje žádný seznam redaktorů, nikdo neví, kdo texty pro český *Sputnik* píše a na webu nelze nalézt žádná telefonní čísla, pouze emailovou adresu a kontaktní formulář. Jako šéfredaktor celého projektu je uveden Anisimov A.S., ovšem také bez kontaktních či jakýchkoliv jiných informací. Jedná se o oficiální ruský státní projekt, který je financován ruskými penězi a jeho cílem je šířit do světa ruský světonázor.

Následovat bude základní analýza zpracovaná do grafů, které zobrazují, jak moc byla která kritéria používána. Stejně jako v případě *Rudého práva* budou součástí i časové křivky podle toho, jak často byly články o Krymu vydávány, jak se proměňovalo používání jednotlivých kritérií a témat v čase. Poslední z analýz věnovaných individuálně *Sputniku* je také zpracování dat metodou hierarchického shlukování, která je podrobně vysvětlena v kapitole Stanovení hypotéz a parametry výzkumu.

Množství článků, které bylo analyzováno na webu *Sputnik* je výrazně vyšší než v případě *Rudého práva*. Kombinace klíčových slov pro vyhledávání článků byla *Krym* (a jeho skloňované tvary) zároveň se slovem *Rusko* (a jeho skloňovanými tvary). Celkem bylo analyzováno 1074 článků, které obsahovaly klíčová slova a vyšly mezi lednem 2015 a březnem 2019. Vyšší počet článků je dán tím, že narozdíl od *Rudého práva* se jedná o online informační médium, které není omezeno místem, papírem ani žádnou jinou normou a neexistuje limit v počtu článků, který by *Sputnik* nemohl překročit.

Během vytváření datasetu a analyzování jednotlivých textů jsem narazila na několik zajímavostí. Často vycházely velice krátké články, které obsahovaly tři odstavce o pár větách, přičemž dva z těchto odstavců říkaly totéž.⁴² Velmi typické byly články, které se zprvu zdály jako nepropagandistické a čistě informativní, ale na jejich závěru pak byl odstavec jako je tento: „*Krym a Sevastopol se staly ruskými regiony po referendu ze 16. března 2014, jehož většina účastníků se vyslovila pro sjednocení s Ruskem. V Moskvě zdůrazňují, že uspořádání referenda na Krymu odpovídá normám*

⁴² Např. článek z 18. 3. 2015, dostupný zde: <https://cz.sputniknews.com/svet/20150318126309/>.

mezinárodního práva a Stanovám OSN".⁴³ Článků se stejným nebo velmi podobným závěrečným odstavcem byly desítky. Velmi častým jevem byly také zprávy obsahující podporu nějakého zahraničního (opakovaně německého, francouzského nebo italského) politika či případně politické strany.⁴⁴ Tento jev zapadá do druhého typu propagandy podle A. Wilsona propaganda "št'ouchnutím" (viz podkapitola Ruská propaganda). Podobně jako v případě invaze do Afghánistánu, i zde se našlo mnoho různých způsobů, jak ruskou anexi Krymu pojmenovat: *zapojení Krymu do složení Ruska, Krym je odvěké ruské území a nemůže se vrátit do sestavy Ukrajiny* nebo *vstup do sestavy RF* apod.

Následující tabulky ukazují základní analýzy, které se dají spočítat z vytvořených datasetů. Stejně jako u předchozí události i zde nejsou do tabulek vepsány celé názvy kritérií a témat, neboť jsou poměrně dlouhé a tabulky a grafy by deformovaly. Zkratky jsou vždy vysvětleny přímo pod tabulkou/grafem. Největší možný počet získaných bodů v každém z kritérií byl 2148. Taková situace nenastala, nicméně od čísla 2148 jsou počítána procenta, která jsou uvedena v následující tabulce.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Počet získaných bodů	950	1015	591	611	1123	701
Procentuální podíl	44,22 %	47,26 %	27,51 %	28,45 %	52,28 %	32,64 %

Tab. č. 2. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný, K6= Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

Z tabulky vyplývá, že nejpoužívanější technikou v případě *Sputniku* je změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný. V případě ruské anexe Krymu se tato technika snažila vytvořit několik různých verzí toho, co se skutečně stalo, například popíráním přítomnosti ruských vojáků, zdůrazňováním legitimacy údajně svobodného referenda, kterého se mělo účastnit 83 % oprávněných voličů a výrazně přes 90 % z nich mělo hlasovat pro připojení k Rusku⁴⁵ nebo upozorňováním na to, že Krym

⁴³ Např. článek z 5. 6. 2015 dostupný zde: <https://cz.sputniknews.com/svet/20150605513760/>

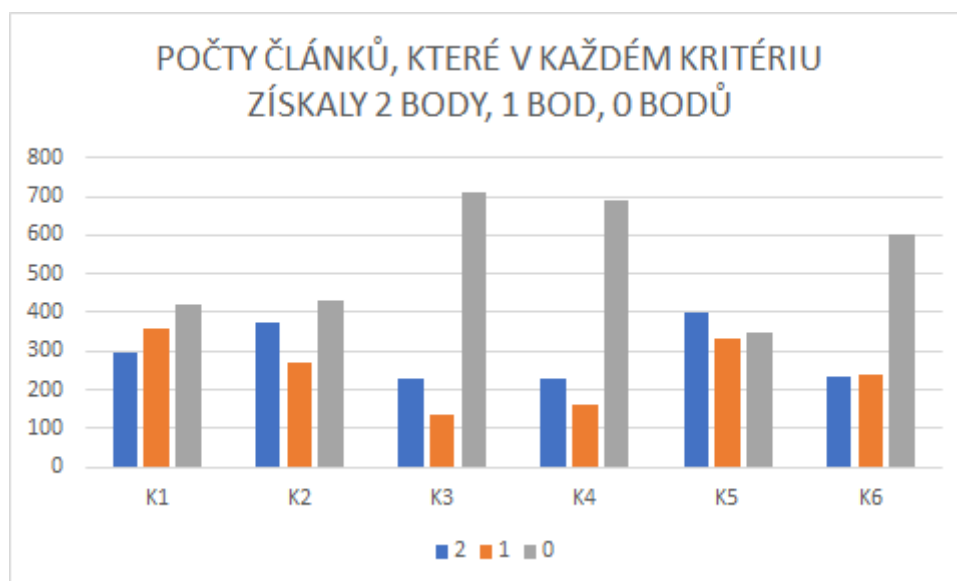
⁴⁴ Např. článek z 18. 12. 2015 dostupný zde: <https://cz.sputniknews.com/nazory/201512181962765-premier-bavorsko-rusko-sankce/>

⁴⁵ Číslo, která Moskva udávala ohledně krymského referenda nelze potvrdit, protože se jich neúčastnil žádný mezinárodní nezávislý pozorovatel. Legitimita referenda je zpochybňována z mnoha důvodů a Západem a Ukrajinou není uznáno za platné. Navíc se člen Putinovy Rady pro lidská práva údajně "prořekl", že volební účast v krymském referendu byla ve skutečnosti kolem 30 % a pouze asi polovina těchto voličů hlasovala pro připojení k RF (Pifer 2019).

byl stejně vždycky ruský a v roce 1991 po rozpadu SSSR jej vlastně anektovala Ukrajina apod.

Nejméně používanou technikou bylo poukazování a shazování viny na nepřítele. Našlo se několik případů, kdy byla z událostí viněna Ukrajina či EU, ale mnohem častěji se objevoval nacionalistický motiv soustředěný na jednotu Rusů. Lze předpokládat, že tento přístup byl pro V. Putina marketingově lépe uchopitelný, neboť v minulosti se mu tato strategie osvědčila (Snyder 2014c).

Podrobnější přehled četností a míry použití jednotlivých kritérií v článcích *Sputniku* týkajících se anexe Krymského poloostrova nabízí následující graf. Jsou zde uvedeny počty článků, které získaly 2 body, 1 bod i 0 bodů.

Graf. č. 5. Zdroj: autorka

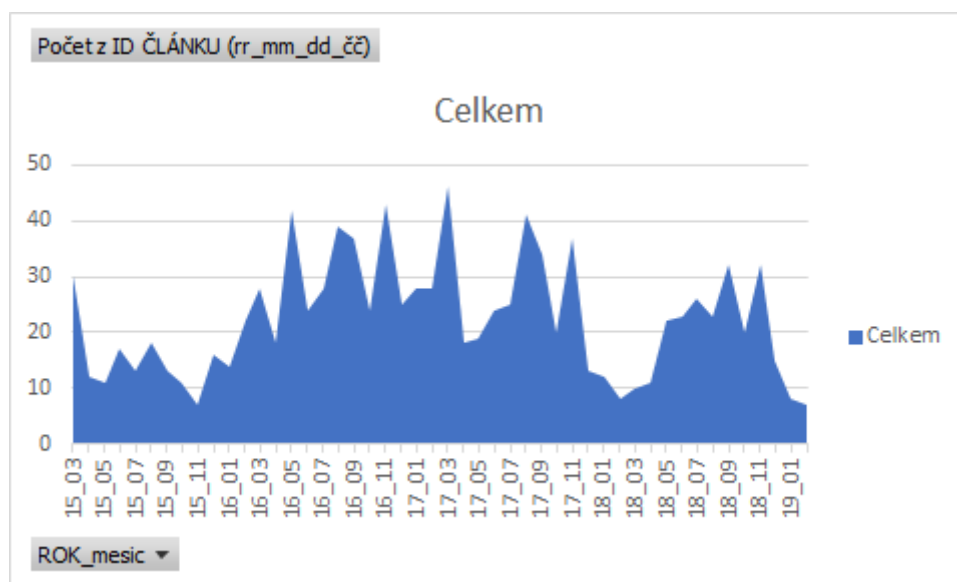
K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný, K6= Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

Z grafu je patrné, že kromě nejpoužívanější techniky označené K5, ve všech ostatních případech množství článků, které v daném kritériu získaly 0 bodů, převýšilo množství článků, které v daném kritériu získaly 2 body, u kritérií K3, K4 a K6 dokonce tak výrazně, že množství článků, které u těchto dvou kritérií získaly 0 bodů převýšilo množství článků, které u stejných kritérií získaly 1 bod a 2 body dohromady.⁴⁶ To znamená, že tyto dvě techniky byly používány nejenom nejméně, ale také v nejnižší míře.

⁴⁶ Matematicky vyjádřeno: (K3-1 bod + K3-2 body < K3-0 bodů); (K4-1 bod + K4-2 body < K4-0 bodů); (K6-1 bod + K6-2 body < K6-0 bodů)

Propagandistické techniky označené jako K1, K2 a K5 se vyskytovaly ve většině zkoumaných článků v míře odpovídající alespoň 1 bodu. Opět tedy můžeme vidět základní rozdělení do dvou skupin, stejně jako u *Rudého práva*, i když rozdíl mezi nimi je daleko méně patrný.

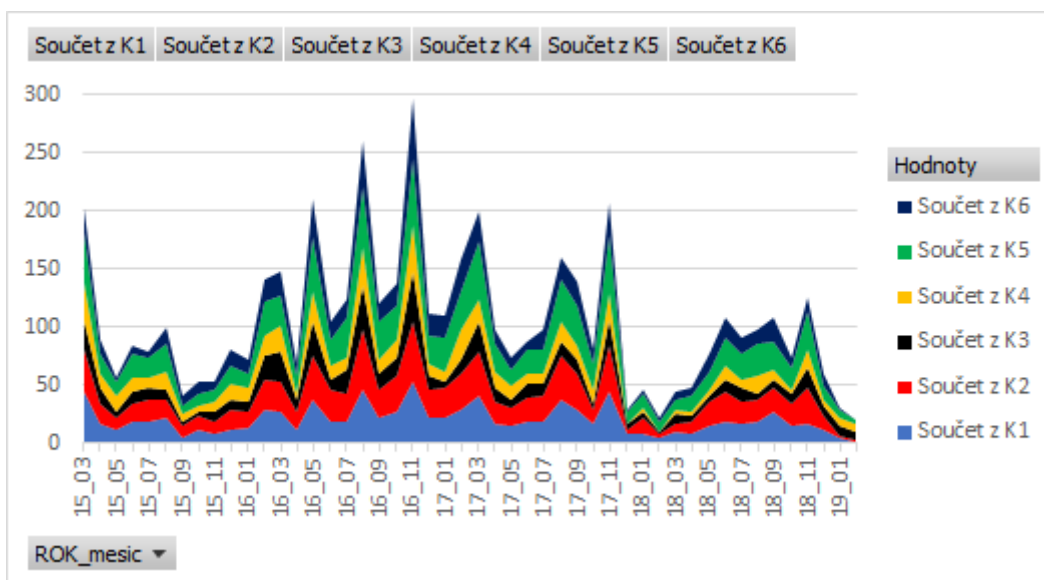
Nyní následuje graf, který obsahuje křivku znázorňující četnost článků, jak vycházely v čase.

Graf. č.6. Zdroj: autorka

Na ose x jsou zaneseny jednotlivé měsíce z celého zkoumaného období (pro lepší přehlednost je v grafu zobrazen pouze každý druhý měsíc, čárky na ose však znázorňují všechny měsíce z daného časového úseku). Z dlouhodobého hlediska byly články o anexi Krymu vydávány na *Sputniku* daleko stabilněji než články o invazi do Afghánistánu v *Rudém právu*, kde byla tendence jasně klesající. Během prvního roku svého fungování *Sputnik* vydával článků spíše méně a v listopadu 2015 jich bylo dokonce úplně nejméně za celé zkoumané období. Od téhož měsíce pak ale zaznamenáváme stabilní nárůst počtu článků, který vrcholí v březnu 2017, kdy bylo článků vydáno nejvíce za celé zkoumané období.

Časová křivka je vyobrazena také na dalším grafu. Jedná se o šest časových křivek, které představují četnost používání jednotlivých kritérií během sledovaného období.

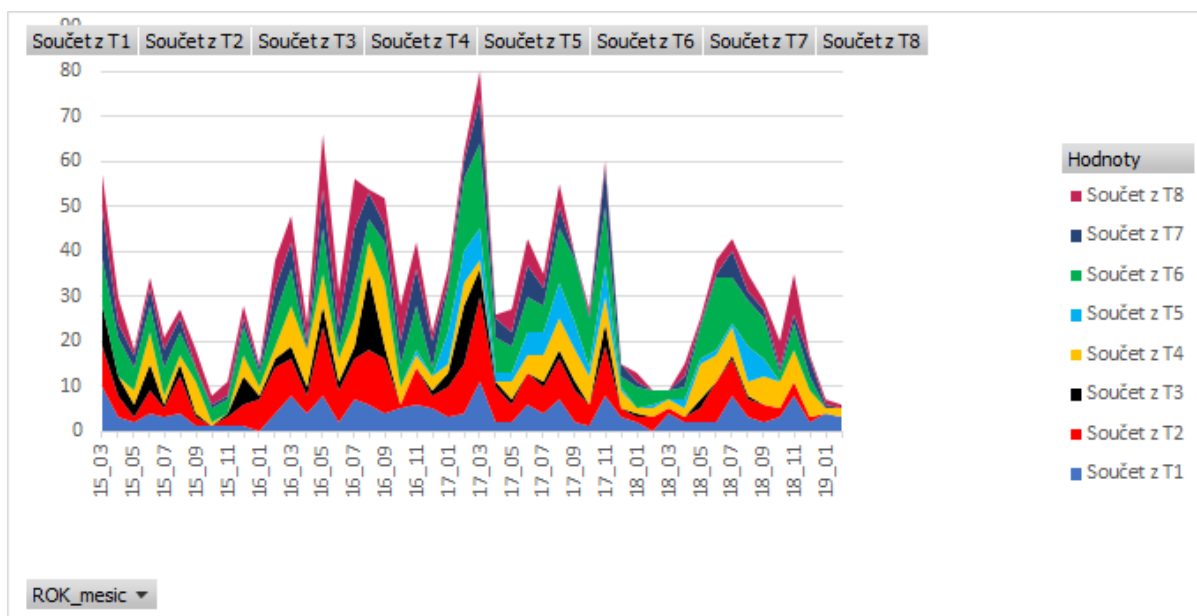

Graf č. 7. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná záměna stavu za jiný, K6= Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

Každé ze zkoumaných kritérií má svou vlastní barvu, která zobrazuje četnost jejich používání v čase. Logickým předpokladem je, že míra použití kritérií se v časovém grafu bude chovat podobně jako celkové množství článků, což lze potvrdit porovnáním s grafem č. 6.

Poslední graf v této kapitole zachycující časovou křivku, zobrazuje, jak se měnilo používání jednotlivých témat coby objektů propagandistických článků. I v případě témat jsou používány zkratky pro označení T a číslo tématu. Všechna jsou pak vysvětlena přímo pod grafem.

Graf č. 8. Zdroj: autorka.

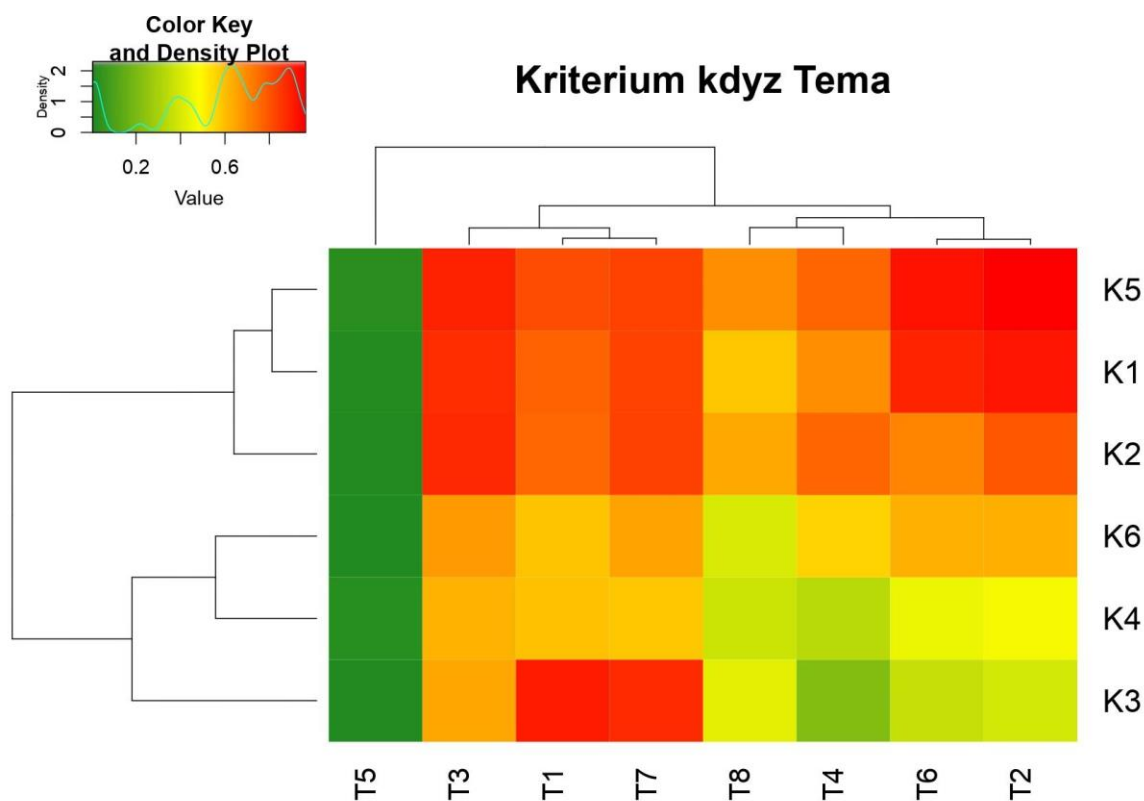
T1 = shazování viny na USA/Západ, T2 = důraz na referendum/revoluci (lidovost obého - silná legitimita), T3 = sovětská/ruská pomoc - ochrana ruský mluvících Krymčanů, ochrana revolucionářů, T4 = důraz na zlepšení životních podmínek Afghánců/Krymčanů po sovětské/ruském zásahu, T5 = neutrální, informativní, T6 = Krym byl stejně původně ruský, T7 = shazování viny na EU, T8 = ruské sankce ze strany EU a USA

I v tomto případě lze pozorovat podobnost s grafem č. 6 a č. 7 podle očekávání. Drtivá většina článků se týkala alespoň jednoho z témat; ve zkoumaném vzorku se našlo 183 případů, kdy článek neobsahoval ani jedno z témat, a zároveň nebyl neutrálně informativní, tudíž nepropagandistický, což je procentuálně mnohem více oproti *Rudému právu*⁴⁷.

Posledním grafem, který se týká výhradně *Sputniku* je heatmapa, která je produktem metody hierarchického shlukování. Pro výpočet byla použita Euklidovská vzdálenost, která nejlépe odpovídá povaze dat, a metrika nejbližšího souseda ze stejného důvodu (heatmapy s použitím dalších dvou metrik: metriky nejbližšího souseda a metriky průměrné vazby jsou pro srovnání uvedeny v příloze).

První heatmapa znázorňuje, jak moc jsou kritéria podmíněna tématy. Ukazuje tedy vztahy mezi jednotlivými kritérii a tématy směrem od témat ke kritériím a každý obdélník v grafu svou barvou vyjadřuje sílu tohoto vztahu v tomto směru s tím, že čím červenější obdélník je, tím silnější je vztah a naopak, čím je zelenější, tím je vztah slabší. V levém horním rohu je znázorněno, co znamená barevná škála, v jaké síle se daná barva zobrazuje v grafu a křivka ukazuje hustotu článků, které se v daném rozhraní nachází.

⁴⁷ V *Rudém právu* bylo 12 případů ze 394 zcela bez tématu, což je asi 3 %, zatímco v případě *Sputniku* tvoří 183 článků bez tématu 17 %.

Heatmapa č. 3. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný, K6= Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

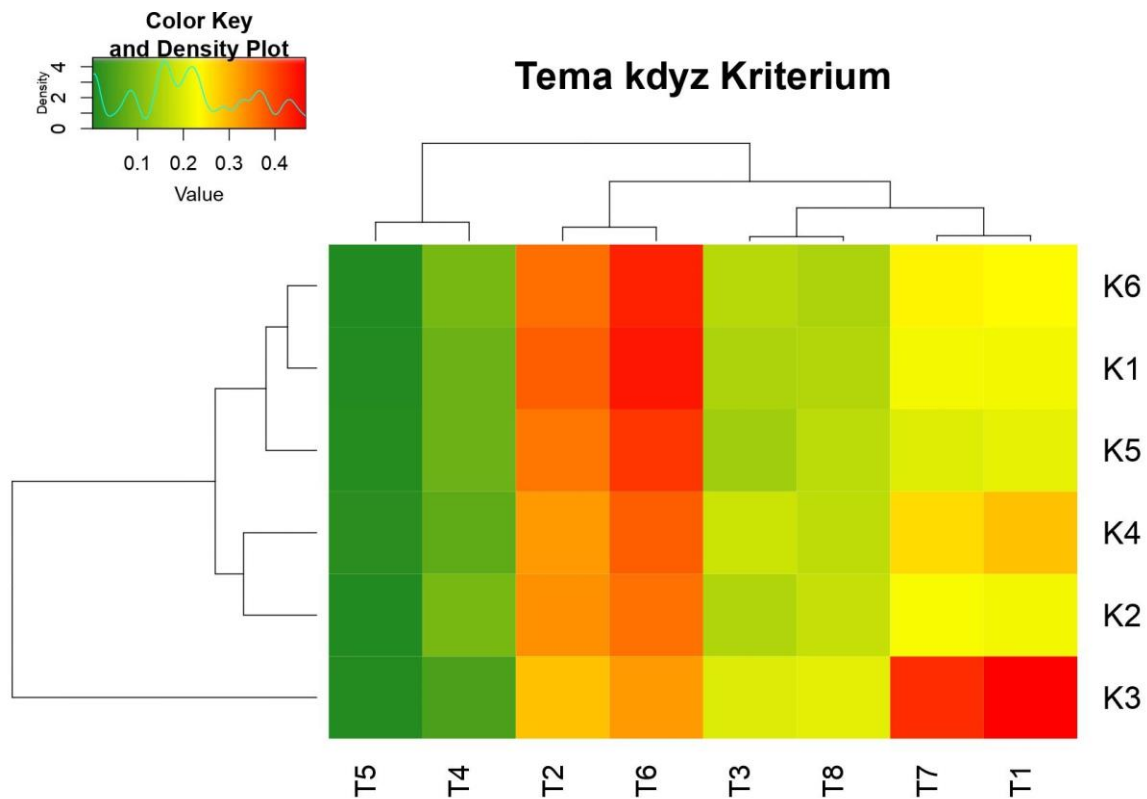
T1 = shazování viny na USA/Západ, T2 = důraz na referendum/revoluci (lidovost obého - silná legitimita), T3 = sovětská/ruská pomoc - ochrana rusky mluvících Krymčanů, ochrana revolucionářů, T4 = důraz na zlepšení životních podmínek Afghánců/Krymčanů po sovětské/ruském zásahu, T5 = neutrální, informativní, T6 = Krym byl stejně původně ruský, T7 = shazování viny na EU, T8 = ruské sankce ze strany EU a USA

Tato heatmapa byla vytvořena na základě stejné metody jako heatmapa č.1 u *Rudého práva* a ukazuje nám velmi podobné výsledky, pokud jde o sílu vztahu mezi tématy a kritérii ve směru od témat ke kritériím. Barevné rozlišení nerozděluje kritéria na dvě hlavní skupiny tak jednoznačně, jako u *Rudého práva*, ale díky dendrogramu nalevo víme, že dvě hlavní skupiny existují; do jedné patří K1, K2 a K5, přičemž K1 a K5 jsou si vzájemně bližší ve srovnání ke K2, délka ramen na dendrogramu však naznačuje, že rozdíly jsou jen velmi malé. Do druhé skupiny patří K3, K4, a K6, které jsou si podobné méně než kritéria v první skupině s tím, že K4 a K6 jsou si blíže než s K3. Z barevného klíče a grafu hustoty článků v levém horním rohu lze vyčíst, že nejvíce článků vyšlo v síle 0,6 která je na heatmapě oranžová.

Závěr je stejný jako u heatmapy č. 1, výběr kritérií je s největší pravděpodobností indikován výběrem tématu, jinými slovy: výběr tématu, kolem kterého je vystaven

text článku pravděpodobně ovlivňuje výběr kritérií, resp. technik propagandy, které jsou v článku použity.

Následující heatmapa vyobrazuje totéž, co ta předchozí, výpočet je však otočený a zkoumá, jak silný je vztah mezi kritérii a tématy směrem od kritérií k tématům.

Heatmapa č. 4. Zdroj: autorka

K1 = Nahrazování názvů, jmen, termínů, K2 = Zveličování nebo zlehčování jevu, K3 = Poukazování a shazování viny na "nepřítele", K4 = Odvolávání se k autoritě, K5 = Změna povahy, okolností jevu nebo úplná změna stavu za jiný, K6= Použití novotvarů, citově zabarvených slov, vulgárních výrazů.

T1 = shazování viny na USA/Západ, T2 = důraz na referendum/revoluci (lidovost obého - silná legitimita), T3 = sovětská/ruská pomoc - ochrana rusky mluvících Krymčanů, ochrana revolucionářů, T4 = důraz na zlepšení životních podmínek Afghánců/Krymčanů po sovětské/ruském zásahu, T5 = neutrální, informativní, T6 = Krym byl stejně původně ruský, T7 = shazování viny na EU, T8 = ruské sankce ze strany EU a USA

Poprvé neukazuje heatmapa rozdělení kritérií do dvou základních skupin vždy se třemi kritérii. K1, K5 a K6 jsou si velice podobná a tvoří jednu samostatnou skupinu, K2 a K4 jsou si podobná méně, ale dost na to, aby byla zařazena společně do jedné skupiny, K3 stojí samostatně a zásadně se vymyká svou silnou spojitostí s T1 a T7. Tato vazba je však logická, neboť T1 znamená shazování viny na USA/Západ a T7 je zkratka pro shazování viny na EU s tím že, K3 je technika, která poukazuje a shazuje viny na nepřítele. Pravděpodobnost, že se toto kritérium vyskytne ve stejných článcích jako alespoň jedno z těchto témat je vysoká a silný vztah ve směru od kritéria k tématům dává smysl. Přesto je třeba vzít v úvahu, že podle grafu barevného klíče a hustoty

článků v levém horním rohu se v případě sytě červené barvy jedná o sílu 0,4 což je nejméně ze všech výše popsaných heatmap.

Témata jsou zřetelně rozdělena do dvojic, které jsou si podle horního dendrogramu skutečně velmi podobné; T3 a T8 jsou soudě podle délky ramen téměř totožná. Víme-li, že je v článku T3 a K2, můžeme předpokládat, že K2 bude i v článku, kde je T8, protože jejich společné použití si je takřka identické.

Tato heatmapa nám ukázala, že vztah mezi tématy a kritérii ve směru od kritérií k tématům existuje, ale není příliš silný stejně jako tomu je v případě *Rudého práva*. Hierarchické shlukování odhalilo, že u obou zkoumaných událostí témata pravděpodobněji indikují výběr propagandistických technik, resp. že propagandistické techniky mají pravděpodobně jen velmi malý vliv na výběr tématu.

4. Komparace obou případů za použití vícerozměrových analýz

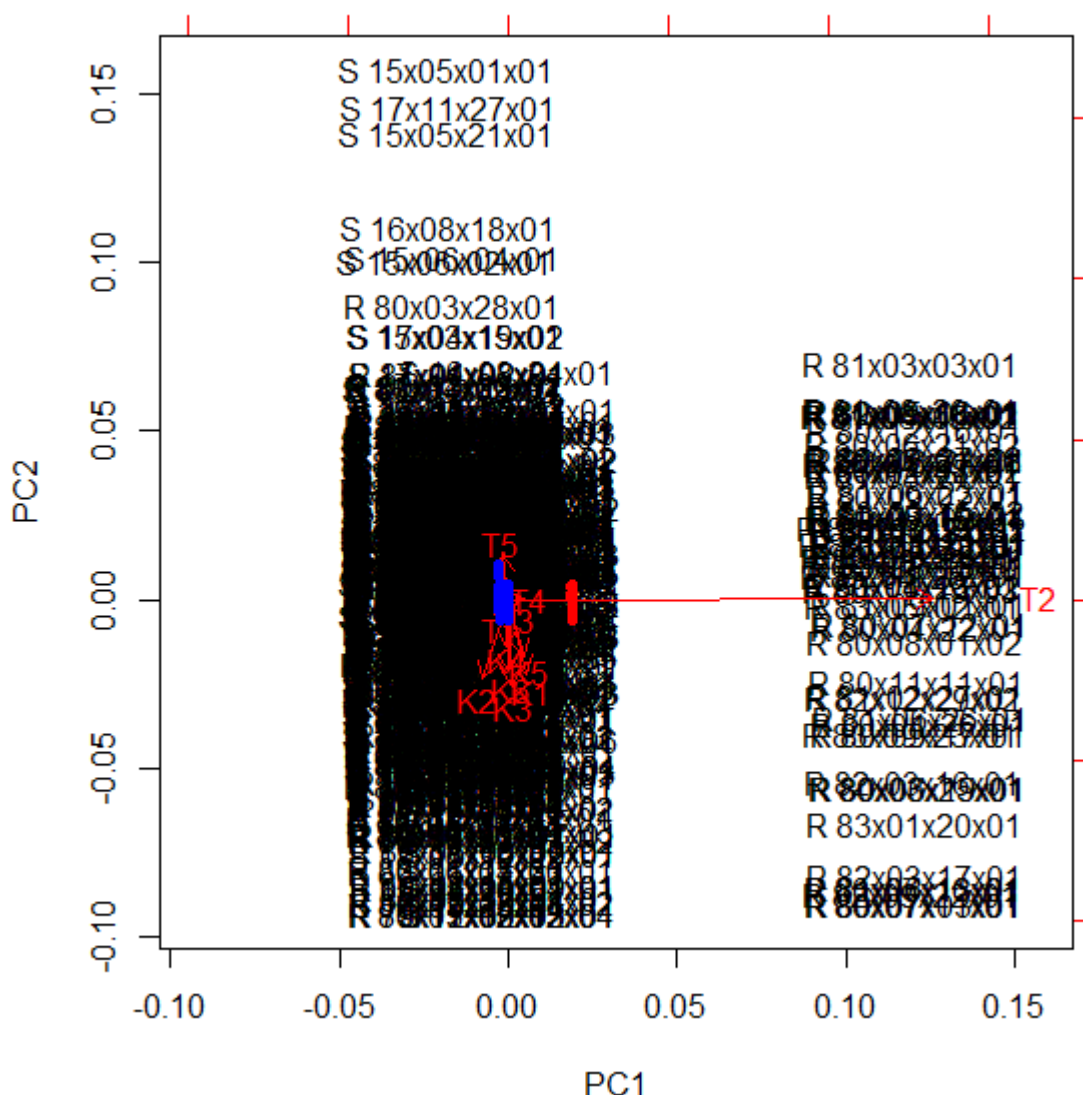
Jak už bylo napsáno výše, vícerozměrové metody slouží k analýze, znázornění a popisu vícerozměrových dat. Většina dat pořízených v jakémkoliv oboru je vícerozměrová, protože zpravidla nám pro výzkum nestačí zjistit u daných objektů či subjektů pouze jednu vlastnost. Abychom mohli zkoumanou problematiku pochopit komplexně, potřebujeme k tomu různé charakteristiky či proměnné. V případě této práce bylo zkoumáno 6 kritérií, která představují jednotlivé techniky propagandy a 8 témat, která zastupují trendy nejčastěji se objevující v propagandistických článcích, kolem kterých je pak vystavěn samotný text. Kvůli srovnatelnosti byla do vícerozměrových analýz zahrnuta pouze témata T1 až T5, která jsou pro oba případy stejná.

Pomocí vícerozměrových metod lze zkoumat všechny proměnné současně, což nám napomáhá k hlubšímu porozumění zkoumaného fenoménu. Cílem této práce je zjistit, zda propaganda, která se vyskytuje v současnosti v ČR na webu *Sputnik*, je srovnatelná s propagandou, která se vyskytovala v minulosti v ČSSR v novinách *Rudé právo*. V předchozích dvou kapitolách byly uvedeny výsledky analýz provedených pro každý dataset zvlášť. I na základě jednoduché komparace výsledku individuálních analýz lze vidět určité podobnosti mezi datasey. Vícerozměrové analýzy však zkoumají oba datasey zároveň (data byla spojena do jednoho souboru a rozlišena písmeny R pro články z *Rudého práva* a S pro články ze *Sputniku* v ID článku, která se v programovacím jazyku nazývají *rownames*). Metody byly vybrány podle vhodnosti s ohledem na charakter dat a cíle práce na následující: Analýza hlavních komponent (PCA), Vícerozměrové škálování (MDS), a metoda t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE).

4.1. Analýza hlavních komponent (PCA)

Analýza hlavních komponent je jednou z nejzákladnějších a nejčastěji používaných vícerozměrových metod. Její největší přínos spočívá v tom, že redukuje počet původních proměnných tak, aby bylo možné je graficky znázornit, identifikuje skryté latentní vztahy a zároveň identifikuje korelace mezi proměnnými (Jolliffe 2002: 1-2). Na následujících grafech je znázorněno zpracování kombinovaných dat z *Rudého*

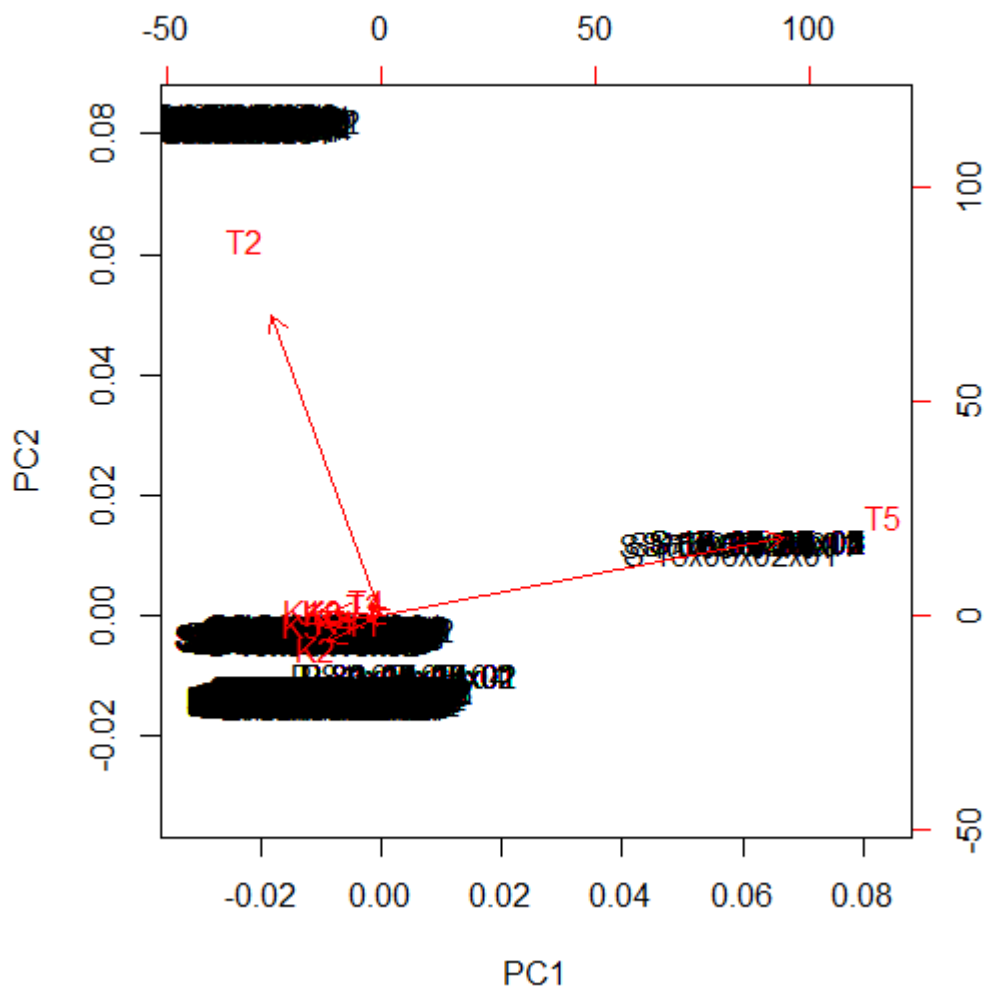
práva a ze *Sputniku* metodou PCA. Na grafu č. 9 je vizualizována práce s unikátními⁴⁸ daty, na grafu č. 10 níže je vizualizována práce s neunikátními tedy všemi daty.

Graf č. 9. Zdroj: autorka

Většina dat se soustředí do jednoho místa. Z grafu je však jasně patrné, že malá skupinka článků ze *Sputniku* vybočuje a soustředí se v levém horním rohu, stejně tak o něco více článků z *Rudého práva* se vymyká a shlukuje se v pravé části, což znamená, že určité články z datasetu jsou si navzájem podobné a společně se odlišují od většiny. Je zajímavé, že separované skupiny shromažďují články téměř výhradně buď z *Rudého práva* nebo ze *Sputniku*.

⁴⁸ Funkce *unique* v R –unique (), eliminuje duplicitní prvky / řádky z vektoru, datového rámce nebo pole (rdocumentation.org). Tato funkce tedy eliminuje všechny duplicitní řádky (tedy řádky, které obsahují identická data) a pracuje pouze s daty unikátními. V některých případech to umožňuje vidět vztahy, které by jinak vidět nebyly.

Graf č. 10. Zdroj: autorka

Podíváme-li se na graf č. 10, který pracuje se všemi daty a ne pouze s unikátními, vidíme de facto totéž v mnohem více zjevné verzi. Drtivá většina dat se soustředí do jednoho místa a jsou si velmi podobná. Data v pravé části grafu jsou články ze *Sputniku*, jejichž největší odlišnost způsobuje T5, což jsou neutrální, informativní články. To je pravděpodobně dáno tím, že neutrálních, informativních článků o ruské anexi Krymu vyšlo ve *Sputniku* mnohem více v porovnání s neutrálními, informativními články o sovětské invazi do Afghánistánu v *Rudém právu*, a to jak v počtu (ten je samozřejmý, vzhledem k tomu, že článků ze *Sputniku* bylo analyzováno více), tak i v procentuálním rozložení v rámci jednotlivých datasetů (přesná čísla obsahuje poznámka pod čarou č. 47). Data, která se shlukují v levém horním rohu znázorňují články z *Rudého práva*, které se liší především u T2, což je důraz na referendum/revoluci (lidovost obého - silná legitimita), zde je nejpravděpodobnějším důvodem to, že

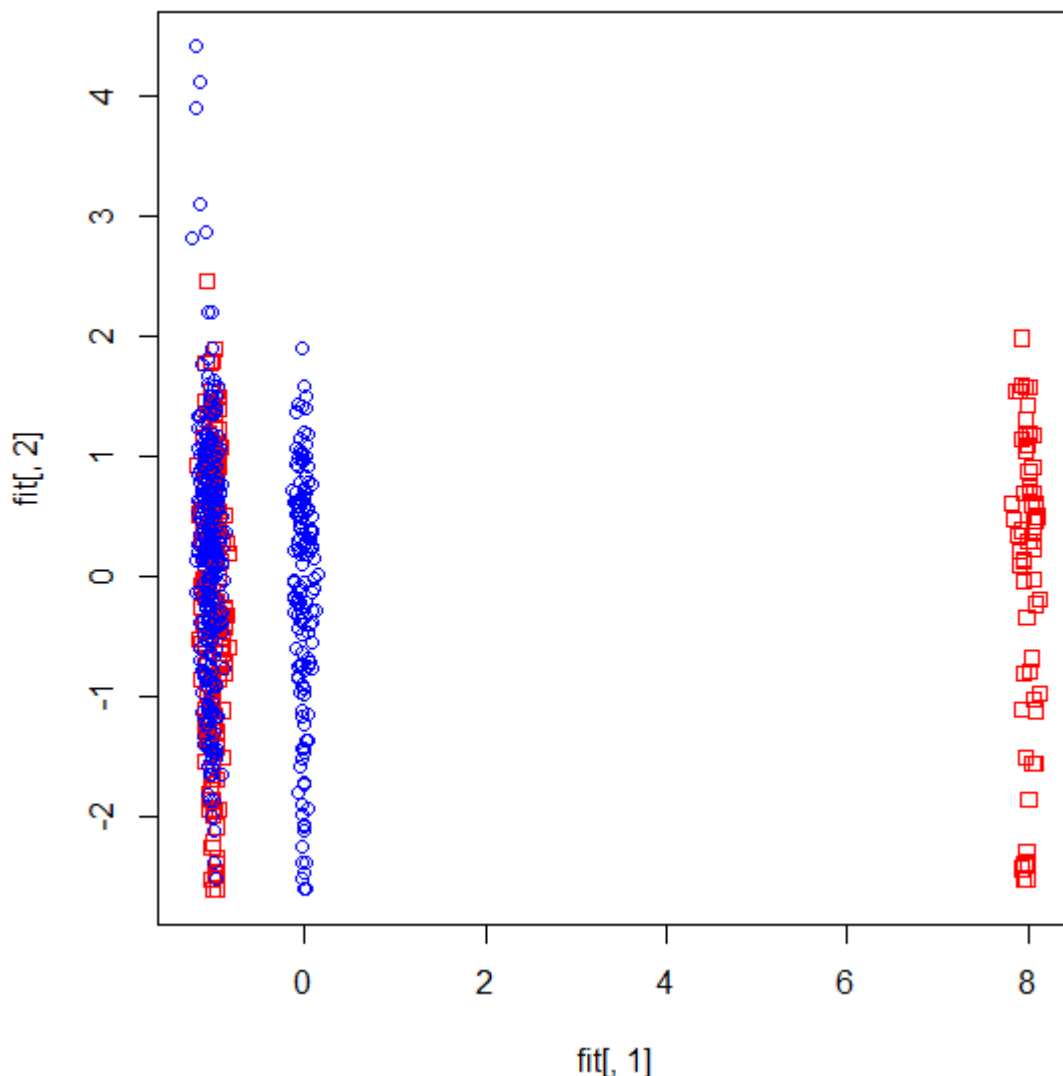
na lidovost dubnové revoluce v Afghánistánu z roku 1978 byl v celém zkoumaném vzorku článků kladen obrovský důraz. Referendu na Krymu bylo také poměrně silně akcentováno, ale ne v takové míře jako revoluce.

4.2. Vícerozměrové škálování (MDS)

Vícerozměrové škálování funguje velice podobně jako PCA. Původní data, která vstupují do této techniky jsou zpracována tak, aby jejich odlišnosti či podobnosti byly zhruba stejné, jako vzdálenosti mezi body na výsledném grafu. To znamená, že vícerozměrová data a dimenze, ve kterých se vyskytují jsou redukovány tak, aby se dala vizualizovat do co nejjednoduššího grafu (Young 1987: 3). V našem případě budou grafy dvoudimenzionální. Metoda MDS se dá počítat v různých vzdálenostech/podobnostech; pokud použijeme klasickou techniku MDS, která počítá s Euklidovskou vzdáleností, měli bychom dostat totožný výsledek jako při použití PCA. Volba vzdálenosti, se kterou se počítá je obvykle na samotném analytikovi, který vybírá vzdálenost podle charakteru dat a podle toho, co chce analýzou zjistit (Wickelmaier 2003: 9-10). V tomto případě byly provedeny výpočty s Euklidovskou, Kosinovou⁴⁹ a Manhattanovou⁵⁰ vzdáleností, aby bylo možné výsledky srovnat a potvrdit, že nejde o náhodu (Warton, Wright, Wang 2012: 90-92). Na následujícím grafu č. 11 je proto pro kontrolu a srovnání graf vygenerovaný s použitím klasické metody MDS s Euklidovskou vzdáleností. Modrá kolečka znázorňují články, které vyšly na webu *Sputnik* a červené čtverečky znázorňují články, které publikovalo *Rudé právo*.

⁴⁹ Kosinová podobnost je měřítkem podobnosti mezi dvěma vektory vnitřního prostoru produktu, který měří kosinus úhlu mezi nimi (Merino, Muñoz 2005: 173-174).

⁵⁰ Absolutní vzdálenost mezi dvěma vektory (Warton, Wright, Wang 2012: 91).

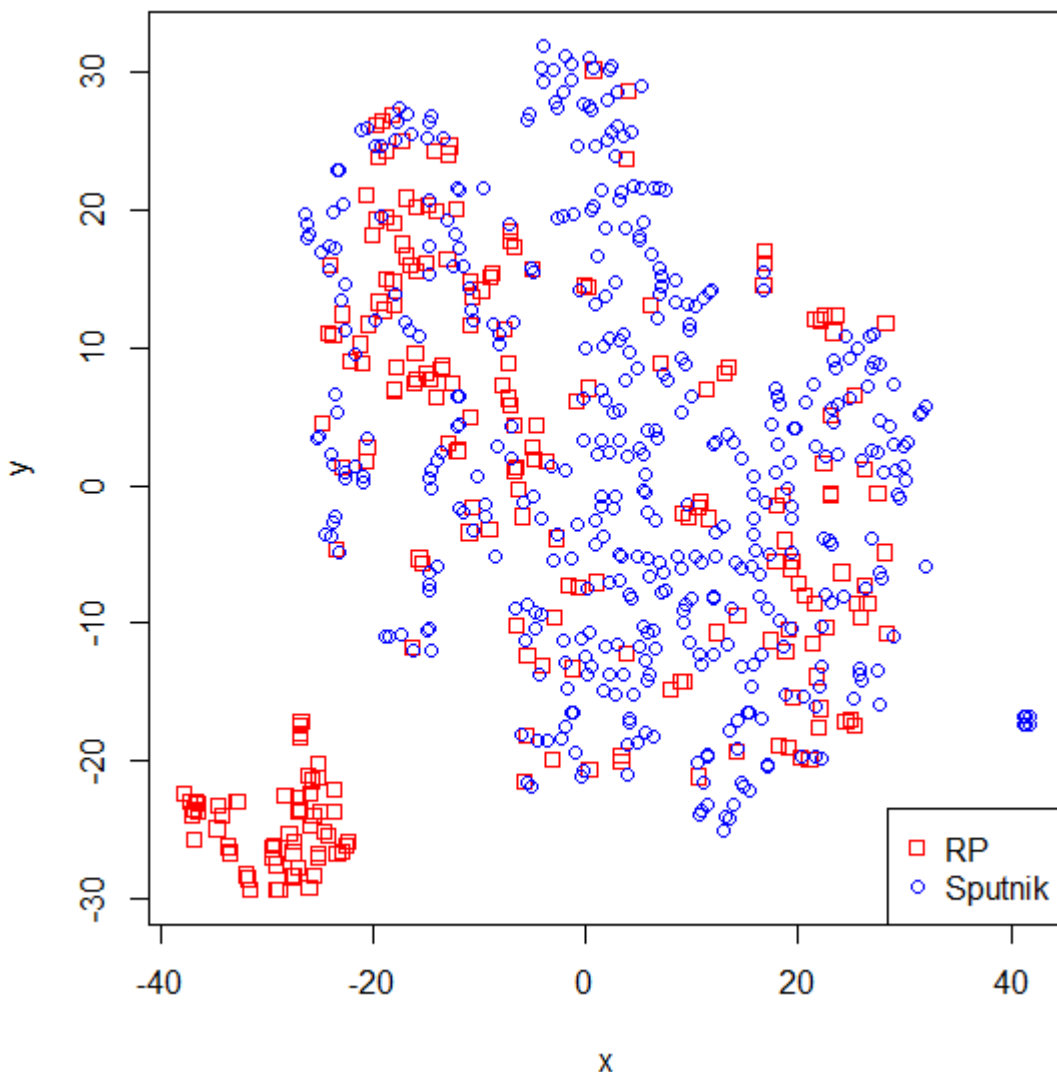
Graf č. 11. Zdroj: autorka

Z grafu je zřejmé, že výsledek je stejný jako v případě PCA. Většina článků si je velmi blízko a shlukují se do jednoho místa. Na ose X je vždy vyobrazen hlavní komponent, který má na data největší vliv, na ose Y je to pak druhý hlavní komponent. Je tedy jasné, že podle nejhlavnějšího komponentu si je největší skupina dat velice silně podobná, až je téměř totožná, a až na základě druhého hlavního komponentu se trochu odlišuje (což znázorňuje jejich rozptýlení po ose Y). Skupinka článků ze *Sputniku* se vzorci značně vymyká, skupinka článků z *Rudého práva* se vymyká výrazně méně. Grafy, které jsou vygenerované metodou MDS, ale s jinou vzdáleností jsou uvedeny v příloze.

4.3. Metoda t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE)

Metoda t-SNE je jedna z nejmladších metod používaných pro redukci vysoce-dimenzionálních dat a jejich vizualizaci v nízko-dimenzionálním prostoru, resp. jedno-dimenzionálním, dvoj-dimenzionálním a troj-dimenzionálním grafu. Její úkol je velmi podobný úkol metod PCA a MDS, nicméně t-SNE pracuje mnohem citlivěji a je navržena tak, aby data neztrácela žádné informace. To znamená, že použití této metody odhaluje i ty nejjemnější rozdíly mezi klastry (van der Maaten, Hinton 2008: 2579-2580). Byla zařazena z toho důvodu, že aktuálně nejlépe dokáže potvrdit, zda výsledky z předchozích analýz neprodukují náhody a definitivně tak prokázat výsledky analýz, které srovnávají oba zkoumané případy. Graf č. 12 zobrazuje výsledky srovnání datasetu z *Rudého práva* s datasetem ze *Sputniku* za použití metody t-SNE s perplexitou⁵¹=10.

⁵¹ Perplexita (blížkost) je standardní měřítko výkonu statistických modelů přirozeného jazyka (Griffiths, Steyvers 2004: 5230).

Graf č. 12. Zdroj: autorka

Z grafu je patrné, že i metoda t-SNE produkuje velice podobný výsledek, jako metody PCA a MDS. Většina článků se shlukuje do jednoho místa, což znamená, že jsou si podobné bez ohledu na to, zda pojednávají o sovětské invazi do Afghánistánu a pocházejí z *Rudého práva* nebo se zabývají ruskou anexí Krymu a vyšly na webu *Sputnik*. Výjimku tvoří malá skupina článků z *Rudého práva*, která je sdružená mimo hlavní seskupení, a ještě menší skupina článků ze *Sputniku*, která se také shlukuje opodál. Všechny vícerozměrové analýzy ukázaly, že shluky článků, které se vymykají se striktně dělí podle toho, kde vyšly. V případě *Sputniku* se jedná o články neutrální, informativní, kterých zde bylo výrazně více než v *Rudém právu*. U *Rudého práva* jde o články, které kladou důraz na lidovost dubnové revoluce a akcentují tak legitimitu vlády marxistické LDSA, která podle této logiky měla vzejít z lidu.

Závěr

Tato práce se věnovala propagandě a její úloze, kterou hrála/hraje v zahraniční politice SSSR/Ruska. Sovětská zahraniční politika byla od samého počátku tohoto státu s propagandou propojena, neboť komunistický režim byl jedním ze dvou totalitních režimů (spolu s nacistickým), které začaly jazyk používat jako nástroj moci. Při čtení knih, jež popisují komunistickou propagandistickou mašinerii se nelze ubránit srovnání s Orwellovským světem.

Cílem této práce bylo zjistit, zda propaganda zaujímá podobné postavení také v zahraniční politice RF, a konkrétněji, zda existuje kontinuita mezi sovětskou propagandou vůči ČSSR z dob komunistického režimu a ruskou propagandou vůči ČR v současnosti. Výzkumná otázka tedy zněla:

1. *Působí v České republice v současnosti ruská propaganda, která se podobá propagandě sovětské?*

Z obecnější výzkumné otázky byla vyvozena následující hypotéza:

1. *Existuje kontinuální vztah mezi technikami propagandy ve zpravodajství, které používal SSSR vůči ČSSR v minulosti a technikami propagandy ve zpravodajství, které používá RF vůči ČR v současnosti.*

Abych mohla zodpovědět výzkumnou otázku a potvrdit či vyvrátit hypotézu, srovnávala jsem sovětskou propagandu s domnělou ruskou propagandou. Výzkum byl navržen tak, aby výsledkem byla kvantitativní analýza, která na základě statistických vícerozměrových metod mohla potvrdit moje předpoklady co nejspolehlivěji.

Zkoumané a následně srovnávané případy byly dva: sovětská invaze do Afghánistánu v roce 1979 a ruská anexa Krymského poloostrova v roce 2014. Zaměřila jsem se na zpravodajskou propagandu publikovanou v médiích, která byla/jsou zcela zřetelně zatížena neobjektivitou. Prvním zkoumaným případem byly tedy články, které pojednávaly o sovětské invazi do Afghánistánu a vyšly v deníku *Rudé právo* mezi prosincem 1979, kdy k invazi došlo, a únorem 1984. Koncové datum zkoumaného období bylo zvoleno podle druhého případu, aby byl časový úsek stejně dlouhý. Druhým zkoumaným případem byly totiž články o ruské anexi Krymu, které vyšly na české verzi ruského *Sputniku* mezi lednem 2015 (kdy začal *Sputnik* fungovat) a březnem 2019, aby analýza byla co nejaktuálnější. V obou případech bylo zkoumané období dlouhé 50 měsíců.

Historický kontext událostí v Afghánistánu a událostí na Krymu je velmi odlišný stejně jako vztah SSSR/Ruska vůči těmto zemím. Výběr těchto případů pro výzkum však nebyl náhodný; existuje velice důležitý bod, v němž se protínají, a tím je zabezpečení sovětské/ruské jižní hranice. Motivace sovětských státníků pro invazi do Afghánistánu byla z bezpečnostního hlediska velice podobná motivaci ruských vládních představitelů k anektování Krymského poloostrova. V kontextu studené války bylo pro SSSR nezbytné zajistit, aby se Afghánistán nedostal do americké sféry vlivu, protože v případě rozhoření konfliktu by USA měly důležitou strategickou výhodu. Anexe Krymu byla založená na podobné logice, neboť současné Rusko je schopno efektivně chránit svou jižní hranici pouze díky své černomořské flotile v Sevastopolu, kterou má v pronájmu od Ukrajiny. Přílišné sblížení Ukrajiny s EU, by mohlo ohrozit prodloužení pronájmu vojenské základny v budoucnosti, anexí Krymského poloostrova V. Putin tuto možnost eliminoval.

Rudé právo a *Sputnik* jsou v mnoha ohledech rozdílnými informačními platformami a jejich srovnávání by bylo velmi obtížné. Jejich výběr byl přesto založen na určitých podobnostech, které se týkají především procesu, jakým jsou články vytvářeny a kritérií pro výběr jejich témat.

Rudé právo bylo hlavním tištěným komunikačním kanálem KSČ, jehož úkolem bylo posilovat totalitní moc ve státě a šířit sovětský světový názor. Výběr článků se odvíjel od postavení SSSR v mezinárodním systému a jeho postoje vůči světovým událostem. Pro výzkum ruské tištěné propagandy jakožto jednoho z prostředků zahraniční politiky je to to nejvhodnější psané periodikum.

Sputnik je jediná informační platforma v ČR, kterou přímo a otevřeně zaštiťuje a financuje RF, která zároveň publikuje v českém jazyce. Česká verze *Sputniku* funguje pouze proto, aby šířila ruský úhel pohledu na důležité události ve světě mezi českými občany.

Dalším tématem k diskuzi a analýze by mohla být ruská motivace k tomu, aby takovou mediální platformu v současnosti v ČR mělo, a zda má na občany nějaký skutečný dopad. To však není předmětem této diplomové práce.

Jak bylo napsáno již v úvodu, cílem práce nebylo srovnání *Rudého práva* a *Sputniku*, nesnažím se dokázat, že *Sputnik* v současnosti zaujímá pozici *Rudého práva* v době komunistického režimu, ani není mým záměrem srovnávat jejich dopad

na občany⁵². Hlavním cílem mé práce bylo zjistit, zda v ČR v současnosti existuje ruská propaganda, která by se svým charakterem z hlediska propagandistických technik a typických témat podobala sovětské propagandě v ČSSR. Obě média mi zde sloužila jako prostředek k extrahování textů k analýze, de facto se jednalo pouze o zdroje dat pro výzkum.

Z teorií propagandy, persvaze a komunikace, které jsou podrobně vysvětleny v teoretické kapitole jsem vygenerovala kritéria pro výzkum. Každé ze šesti analyzovaných kritérií představuje jednu propagandistickou techniku nejvíce typickou pro tištěnou propagandu (kritéria jsou označena jako K1-K6). Články byly kromě toho analyzovány také z hlediska témat, kolem kterých byl vystavěn jejich text. Témat bylo u každé události osm, nicméně pouze pět z nich bylo stejných pro obě (ty jsou označeny jako T1-T5), ostatní tři témata (T6-T8) byla rozdílná podle případu.

U každé události byly vytvořeny kvantitativní datasety a každý řádek obsahoval následující informace: unikátní ID článku vytvořené podle data, kdy byl vydán, titulek článku, (u *Rudého práva* byl uveden také ročník a číslo), a pak bodové hodnocení u každého z kritérií. Maximální počet bodů z každého kritéria byl 2 (tedy 12 pro všechna kritéria dohromady), minimální počet byl 0, bylo možné ohodnotit článek také 1 bodem, jestliže se v něm daná technika vyskytovala pouze jednou nebo okrajově a nedominovala mu. Pokud jde o témata, tak u nich nebyl přidělován počet bodů, ale byla zaznamenávána čistě na základě své přítomnosti v článku, to znamená, že pokud se dané téma v článku objevilo, bylo v datasetu zaznačeno jako 1, pokud se neobjevilo, tak bylo zaznačeno jako 0.

Tímto způsobem vznikly datasety, jejichž ukázka je součástí kapitoly Stanovení hypotéz a parametry výzkumu. Tyto datasety byly následně analyzovány každý zvlášť, výsledky těchto základních analýz jsou součástí kapitol, jež spadají do praktické části

⁵² Srovnání dopadu na občany by bylo obzvlášť obtížné, protože u *Rudého práva* sice víme, v jakém nákladu vycházelo, ale už nedokážeme spočítat, kolik lidí jej skutečně četlo, to můžeme pouze odhadovat. Na druhou stranu samostatná hlubší analýza sociálního dopadu u *Sputniku* by byla více než možná, neboť díky sociálním sítím dovedeme spočítat, jaký je sociální dopad vydaného článku. Díky online analytickým nástrojům lze zjistit, zda je sociální dopad na čtenáře odvozený např. od technik propagandy, témat článků, nebo třeba zda je zájem čtenáře ovlivněn délkou textu či případně tím, jak dlouho článek "visí" na hlavní straně webu. Zároveň se díky časové křivce dá zjistit, zda čtenost těchto článků souvisí také s konkrétními politickými událostmi ať už se odehrávají v ČR, v Rusku nebo kdekoli jinde na světě. Analýzy tohoto typu jsou dnes stále běžnější a sledovat takovým způsobem *Sputnik* by bylo jistě zajímavé už jenom proto, že se jedná o státní projekt RF.

práce a pojednávají o sovětské invazi do Afghánistánu, resp. ruské anexi Krymu. Prostřednictvím vícerozměrových metod byly datasety následně analyzovány dohromady (s výjimkou hierarchického shlukování, které bylo použito pro individuální analýzy).

Již na základě základních individuálních analýz a také na základě výsledků metody hierarchického shlukování bylo možné pozorovat podobnosti mezi datasety. Časové křivky znázorňující počty článků vydaných v čase, míry použití kritérií v čase i tematické frekvence v čase se v obou případech více méně kopírovaly, což znamená, že nedocházelo k žádným zásadním výkyvům a dá se na základě toho předpokládat, že obě informační platformy, *Rudé právo* i *Sputnik*, pravděpodobně sledovaly podobné vzorce, což by potvrdilo výše uvedenou hypotézu, i když ne příliš silně. Výsledky hierarchického shlukování ukázaly velmi důležité podobnosti: témata daleko více indikují výběr kritérií u obou událostí, což znamená, že vztah mezi kritérii a tématy je mnohem silnější ve směru od témat ke kritériím než od kritérií k tématům. Jinými slovy: pokud se v článku objevilo nějaké téma T, které má silný vztah s nějakým kritériem K, tak je větší pravděpodobnost, že téma T bylo vybráno jako první, a až poté k němu bylo přiřazeno kritérium K, než že bylo jako první vybráno kritérium K a až následně téma T.

Víme-li, jaká témata se v daném článku objevila, snadněji dokážeme odhadnout, jaké v něm byly použity techniky propagandy. Autoři článků v *Rudém právu* a autoři článků na *Sputniku* pravděpodobně sledovali/sledují analogický vzorec během jejich tvorby, a nejprve vyberou téma, kolem kterého vystaví text článku a následně vyberou propagandistické techniky, které v něm použijí. Nicméně vzhledem k tomu, že tyto analýzy byly provedeny pro každý dataset zvlášť, komparace pro někoho nemusí být průkazná. Z toho důvody byly jako hlavní součást analytické části zařazeny vícerozměrové metody, které mohou odhalovat i takové podobnosti/odlišnosti mezi daty, které nejsou na první pohled patrné. Jejich aplikace byla zcela zásadní.

Vícerozměrové metody použité v této práci byly vysvětleny v kapitole Stanovení hypotéz a parametry výzkumu a interpretace jejich výsledků je obsahem poslední kapitoly s názvem Komparace obou případů za použití vícerozměrových analýz. Následující metody byly vybrány podle vhodnosti s ohledem na charakter dat a cíle práce: Analýza hlavních komponent (PCA), Vícerozměrové škálování (MDS), a metoda t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding (t-SNE). Všechny tyto techniky se sou-

středí na hledání podobností/odlišností mezi vícedimenzionálními daty za použití výpočtů, které data redukuje na málo-dimenzionální s velmi malou ztrátou informace a všechny nakonec vygenerovaly velmi podobný výsledek.

Články, které pojednávaly o sovětské invazi do Afghánistánu a vyšly v *Rudém právu* a články, které se týkají ruské anexe Krymského poloostrova a vyšly na webu *Sputnik* jsou si v drtivé většině případů velmi podobné. Ve všech grafech, které produkovaly vícerozměrové analýzy, to bylo patrné z toho, že téměř všechny zkoumané články se v podobě bodů shlukovaly na jedno místo. Vyskytly se pouze dvě výjimky: první výjimkou byly články ze *Sputniku*, které byly neutrální, informativní, což je zcela logické vzhledem k tomu, že jich bylo mnohem více než neutrálních, informativních článků u *Rudého práva*. Druhou výjimku tvoří články z *Rudého práva*, které zdůrazňují lidovost a legitimitu afghánské dubnové revoluce z roku 1978, což je téma, které bylo ve zkoumaných novinových článcích akcentováno skutečně silně. Jiné zásadní rozdíly nebyly zaznamenány.

Na základě výsledků výše uvedených analýz docházím k závěru, že hypotézu lze potvrdit a popsané anomálie toto tvrzení příliš neoslabují. Články ze *Sputniku*, které se vymykaly, spadají do tzv. kontrolního vzorku, neboť téma informativních, neutrálních článků bylo zařazeno právě z tohoto důvodu. Bylo zcela zřejmé, že propojení tohoto tématu s kritérii bude nulové, ale sloužilo k tomu, abych si mohla ověřit správnost metod, které jsem pro analýzu použila (to znamená, že jsem u tohoto tématu očekávala diametrálně odlišné výsledky a pokud takové výsledky vyšly v analýzách, potvrdilo to jejich správnost, což se stalo). Malá skupinka článků z *Rudého práva*, která se odlišila od ostatních, je jen malým vzorkem v datasetu obsahujícím data z 1468 článků dohromady. Považuji tento nálezný za velmi zajímavý a myslím, že by se téma zdůrazňování lidovosti a legitimacy revoluce dalo dále a hlouběji zkoumat i na kvalitativní úrovni.

Navzdory tomu, že výzkumná otázka byla zodpovězena a hypotéza potvrzena, práce má své limity. Do výzkumu by se dalo zařadit větší množství propagandistických technik i témat a bodová škála by mohla být širší. Také událostí a mediálních platforem, které o nich pojednávají mohlo být více. Jednalo by se tak o podrobnější analýzu, která by ukázala detailnější podobnosti/odlišnosti. Značně by to však rozšířilo rozsah této práce, což by v tuto chvíli nebylo žádoucí. Z tohoto hlediska je podobný výzkum takřka nevyčerpatelný.

Také bližší kvalitativní analýza by práci prospěla, nejenom ve smyslu hlubšího pochopení používaných témat, ale i ve smyslu lingvistického zařazení konkrétních slov (frází), které byly nejčastěji využívány pro potřeby propagandistických technik. Z hlediska charakteru a rozsahu této práce jsem však usoudila, že tuto část již nebudu zařazovat.

Rozhodně se však jedná o oblast, která by si zasloužila další výzkum, a to především proto, že komunistický totalitní jazyk je v ČR zatím prakticky neprobádaný. Zabývá se jím projekt Českého národního korpusu a jejich práce v posledních letech značně zintenzívněla, nicméně nepodařilo se mi nalézt jediný výzkum, který by toto téma analyzoval v kontextu mezinárodních vztahů a zahraniční politiky SSSR případně Ruska. Pro takto podrobnou a důkladnou analýzu by zřejmě byla potřebná spolupráce s lingvistickými odborníky, což byl další důvod pro nezařazení takové analýzy do této konkrétní práce.

Prameny a literatura

ALBIG, William. 1939. *Public opinion*. New York: McGraw-Hill.

AMIN, Tahir. 1982. *Afghanistan crisis: Implications and options for Muslim World, Iran, and Pakistan*. Islamabad, Institute of Policy Studies.

„Anahita´s Remarks on PDPA 15th anniversary” *Kabul New Times* 2. 1. 1980 (online). Dostupné z: <<http://content.library.arizona.edu/cdm/compoundobject/collection/p16127coll6/id/11040/rec/1>> (11.4. 2019)

ANDROPOV, J.V. D. F. Ustinov, A. A. Gromyko, B. N. Ponomarev. 1979. “Report on the Situation in Afghanistan, Gromyko, Andropov, Ustinov, and Ponomarev to CPSU CC, 27-28 December 1979” (online). Dostupné z: <<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/110029>> (11. 4. 2019)

ANDROPOV, Juri Vladimirovič. 1979. “Persona Memorandum Andropov to Brezhnev” (online). Dostupné z: <<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113254>> (11.4. 2019)

BARFIELD, Thomas. 2010. *Afghanistan. A Cultural and Political History*. New Jersey: Princeton University Press.

BARRON, John. 1974. *KGB. The Secret Work of Soviet Secret Agents*. New York: Reader´s Digest Press.

BARTONÍČEK, Radek. 2018. “Novičok byl u nás vyráběn a testován, tvrdí prezident Zeman, který si objednal zprávu BIS” *aktualne.cz*, 3. 5. 2018 (online). Dostupné z: <<https://zpravy.aktualne.cz/domaci/novicok-byl-u-nas-vyraben-a-testovan-tvrdi-prezident-zeman/r~888929944f0111e8b8310cc47ab5f122/?redirected=1555592776>> (18. 4. 2019)

BEDNAŘÍK, Petr. Jan Jiráček. Barbara Köpplová. 2011. *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s.

BENSA, Cheryl, P., L. Wyjaya. 2017. “Media Propaganda Techniques in the South China Sea Dispute”. *Jurnal Komunikasi ISKI* 02 (1) 1-5. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/317200065_Media_Propaganda_Techniques_in_the_South_China_Sea_Dispute> (15. 2. 2019)

BIERSACK, J., S. O’Lear. 2014. “The geopolitics of Russia’s annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy” *Eurasian Geography and Economics*, 55(3): 247–269.

BITTMAN, Ladislav. 2000. *Mezinárodní dezinformace: černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha: Mladá fronta.

BLANTON, Thomas, L. 2019. "Why did Soviets Invade Afghanistan? Documents Offer History Lesson for Trump" *The New York Times*, (online). Dostupné z: <<https://www.nytimes.com/2019/01/29/us/politics/afghanistan-trump-soviet-union.html>> (11. 4. 2019)

BOJKO, Olexandr, Vladimír Goněk. 1997. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Brno: Jota.

BONET, Pilar. 2017. "Russia uses Catalan referendum in fight against Brussels" *El País*, 1. 10. 2017 (online). Dostupné z: <https://elpais.com/elpais/2017/10/01/inenglish/1506863180_074507.html> (18. 4. 2019)

BORG, Ingwer. Patrick J. F. Groenen. 2005. *Modern Multidimensional Scaling. Theory and Applications*. USA: Springer.

BROWN, James A. C. 1963. *Techniques of Persuasion. From Propaganda to Brainwashing*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

Calinski, T., & Harabasz, J. (1974). „A dendrite method for cluster analysis“ *Communications in Statistics - Theory and Methods*, 3(1), 1–27.

CARROLL, Oliver. 2017. "St Petersburg 'troll farm' had 90 dedicated staff working to influence US election campaign" *Independent*, 17. 10. 2017 (online). Dostupné z: <<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-us-election-donald-trump-st-petersburg-troll-farm-hillary-clinton-a8005276.html>> (18.4.2019)

„Centrum proti terorismu a hybridním hrozbám“ *mvcr.cz*, (online). Dostupné z: <<https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/centrum-proti-terorismu-a-hybridnim-hrozbam.aspx>> (18. 4. 2019)

COX, Michael. Trevor Cox. 2001. *Multidimensional Scaling*. Boca, Raton, London, New York, Washington, D.C.: CHAPMAN & HALL/CRC.

CUNNINGHAM, Stanley B. 2002. *The Idea of Propaganda: A Reconstruction*. USA: Praeger Publishers.

ČAPEK, Karel. 1924. "Proč nejsem komunistou" *Přítomnost*, (online). 1(47): 737-739. Dostupné z: <<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:94feaf10-e447-11e8-bc37-005056827e51?page=uuid:2f9dde70-e708-11e8-bc37-005056827e51&fulltext=karel%20%C4%8Dapek>> (16.4.2019)

- DE LEEUW, Jan. Patrick Mair. 2009. "Multidimensional Scaling Using Majorization.
- DEWHIRST, Martin. Farrel, R. 1973. *The Soviet Censorship*. New Jersey: The Scarecrow Press, Inc.
- DZEMYDA, Gintautas. Olga Kurasova. Julius Žilinskas. 2013. *Multidimensional Data Visualization. Methods and Applications*. Springer.
- ELLUL, Jacques. 1973. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Random House.
- EVSTATIEVA, Monika. 2018. "Meet The Activist Who Uncovered The Russian Troll Factory Named In The Mueller Probe" *npr.org*, 15. 3. 2018 (online). Dostupné z: <<https://www.npr.org/sections/parallels/2018/03/15/594062887/some-russians-see-u-s-investigation-into-russian-election-meddling-as-a-soap-opera?hpid=hp-top-news-story%3Ahomepage%2Fstory&t=1555587923612>> (18. 4. 2019)
- „Full report: Skripal Poisoning Suspect Dr. Alexander Mishkin, Hero of Russia.” 2018. *Bellingcat.com*, 9. 10. 2018 (online). Dostupné z: <<https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2018/10/09/full-report-skripal-poisoning-suspect-dr-alexander-mishkin-hero-russia/comment-page-11/>> (18. 4. 2019)
- GIBBS, David. 1987. „Does the USSR Have a “Grand Strategy”? Reinterpreting the Invasion of Afghanistan“ *Journal of Peace Research*, 24(4), 365–379.
- GRIFFITHS, Thomas L. Mark Steyvers. 2004. "Finding scientific topics". *PNAS* 101 (1): 5228-5235. Dostupné z: <<http://psiexp.ss.uci.edu/research/papers/sciencetopics.pdf>> (23. 4. 2019)
- GUILDAY, Peter. 1921. „The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922)“ *The Catholic Historical Review*, 6(4): 478-494. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/25011717>> (16.4.2019)
- HARDING, Luke. 2010. "Yanukovich set to become president as observers say Ukraine election was fair" *The Guardian*, 8. 2. 2010 (online). Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/world/2010/feb/08/viktor-yanukovich-ukraine-president-election>> (17.4.2019)
- HELMUS. Tod, C. E. Bodine-Baron, A. Radin, M. Magnuson, J. Mendelsohn, W. Marcellino, A. Bega, Z. Winkelman. 2018. *Russian Social Media Influence: Understanding Russian Propaganda in Eastern Europe*. Santa Monica: RAND Corporation.

„Hierarchické aglomerativní shlukování“ *Matematická biologie*, (online). Dostupné z: <<http://portal.matematickabiologie.cz/index.php?pg=analyza-a-hodnoceni-biologic-nych-dat--vicerozmerne-metody-pro-analyzu-dat--shlukova-analyza--shlukova-hierar-chicka-analyza--hierarchicke-shlukovani--hierarchicke-aglomerativni-shlukovani>> (15. 4. 2019)

„Hlas Ruska/Sputnik: ozvěny Kremlu v ČR“. 2015. *neovlivni.cz*, 16. 5. 2015 (online). Dostupné z: <<https://neovlivni.cz/hlas-ruskasputnik-ozveny-kremlu-v-cr/>> (18. 4. 2019)

HOFFMANN, Erik, P. Robbin, F. Laird (eds.) 1986. *Soviet Foreign Policy in a Changing World*. New York: Aldine Publishing company.

„Choosing the right linkage method for hierarchical clustering“ *Stack Exchange*, (online). Dostupné z: <<https://stats.stackexchange.com/questions/195446/choosing-the-right-linkage-method-for-hierarchical-clustering>> (15. 4. 2019)

JOLLIFFE, Ian, T. 2002. *Principal Component Analysis*. New York: Springer.

JOWETT, Garth. S. Victoria J. O'Donnell. 2014. *Propaganda & Persuasion*. USA: SAGE Publications, Inc.

KARÁSEK, J. 2012. „Citlivost metod pro měření podobnosti kvantitativních proměnných“ (online). Dostupné z: <<http://access.feld.cvut.cz/view.php?cisoclanku=2012090003>> (16.4.2019)

KASSAMBARA, Alboukadel. 2017. *Practical Guide to Principal Component Methods in R. PCA, (M)CA, FAMD, MFA, HCPC, factoextra*. STHDA.

Kissinger, Henry, A. 2014. „To Settle the Ukraine Crisis, Start at the End.“ *Washington post*, 5. 3. 2014 (online). Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html> (17.4.2019)

KRUSKAL, Joseph, B. Myron Wish. 1978. *Multidimensional Scaling*. SAGE Publications, Inc.

KUČERA, Jiří. „Shluková analýza“ *Masarykova univerzita*, (online). Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/w8lgz/5739129/web/web/hiermet.html>> (15. 4. 2019)

KUZIO, Taras. 1997. *Ukraine under Kuchma. Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*. USA: St. Martin's Press, INC.
KUZIO, Taras. 2005. „From Kuchma to Yushchenko Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution“. *Problems of Post-Communism*, 52(2): 29–44.

LANE, D. 2008. "The Orange Revolution: 'People's Revolution' or Revolutionary Coup?" *The British Journal of Politics and International Relations*, 10(4): 525–549.

LASSWELL, Harold, D. 1951. „The Strategy of Soviet Propaganda“ *Academy of Political Science*, 24(2), 66-78.

LOTKO, Eduard. 2004. *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: Univerzita Palackého.

LUHN, Alec. Ewan MacAskill. 2014. "Russia and west on collision course over Ukraine as talks fail in London" *The Guardian*, 14. 3. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/14/russia-west-collision-course-ukraine-talks-fail-london>> (24. 4. 2019)

LUMLEY, Frederick, E. 1933. *The propaganda menace*. New York: The Century co.

LYRCHIKOVA Anastasia. A. Osborn. 2019. "Putin flies into Crimea for annexation party, launches power stations" *Reuters*, 18. 3. 2019 (online). Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-crimea-putin/putin-flies-into-crimea-for-annexation-party-launches-power-stations-idUSKCN1QZ1AI>> (17. 4. 2019)

MACEK, Daniel. 2014. "Zemanův čínský rozhovor: Mohu vám ukázat Jen-šu, vynikající vývozní artikl" *Lidové noviny*, 1. 11. 2014 (online). Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/domov/chci-se-priucit-jak-stabilizovat-spolocnost-rekl-zeman-v-cine.A141101_120320_In_domov_ele> (18. 4. 2019)

MAIR, Patrick. 2010. "Methods of Scaling in R" (online; Pdf). Dostupné z: <https://www.unibs.it/sites/default/files/ricerca/allegati/scalingR_0.pdf> (20. 4. 2019)

MAREK, František. 2016. „Psychologie propagandy X. - Slovo mluvené a psané“ *Manipulatori.cz*, (online). Dostupné z: <<http://manipulatori.cz/psychologie-propagandy-x-slovo-mluvene-a-psane/>> (13. 3. 2019)

MAREK, Jan. 2006. *Dějiny Afghánistánu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

MCCAULEY, Martin. 2002. *Afghanistan and Central Asia. A Modern History*. Velká Británie: Longman.

„Média v době normalizace od dubna 1969 do listopadu 1989“ *Národní muzeum*, (online). Dostupné z: <[http://www.dvacatestoleti.eu/data/files/MH_ML_11_duben1969_list1989\(1\).pdf](http://www.dvacatestoleti.eu/data/files/MH_ML_11_duben1969_list1989(1).pdf)> (11. 4. 2019)

MELOUN, Milan. J. Militký. 2004. *Statistická analýza experimentálních dat*. Praha: AKADEMIA.

MERINO, Martín. M. Muñoz, A. 2005. „Visualizing asymmetric proximities with SOM and MDS models“ *Neurocomputing*, 63: 171–192.

MIRIMANOVA, Natalia. 2014. “Crimea's referendum: four dangers” *opendemocracy.net*, 12. 3. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.opendemocracy.net/en/crimeas-referendum-four-dangers/>> (17. 4. 2019)

„Multidimensional Scaling“ *ncss.com*, (online). Dostupné z: <https://ncss-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/themes/ncss/pdf/Procedures/NCSS/Multidimensional_Scaling.pdf> (21. 4. 2019)

NOORZOY, M. S. 1985. “Long-Term Economic Relations Between Afghanistan and the soviet Union: An Interpretive Study” *International Journal of Middle East Studies*, 17(2): 151–174.

NOVÁK, Pavel. 2016. “Proruská propaganda na internetu je stále sofistikovanější, zjistili experti z MU” *iRozhlas*, 13. 6. 2016 (online). Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/proruska-propaganda-na-internetu-je-stale-sofistikovanejsi-zjistili-experti-z-mu_201606131359_mtaborska> (18. 4. 2019)

„Novičok se nyní vyrábí jen v USA a Česku, měl prohlásit ruský velvyslanec v Británii” *iRozhlas*, 7. 4. 2019 (online). Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/novicok-sergej-skripal-vyroba-kauza-milos-zeman-v-cr-v-cesku-jed_1904071810_ako> (18. 4. 2019)

NUTIL, Petr. 2018. *Média, lži a příliš rychlý mozek*. Praha: Grada Publishing, a.s.

„O nás“ *Monitora.cz*, (online). Dostupné z: <<https://monitora.cz/kontakt/#firma>> (15. 3. 2019)

PIFER, Steven. 2019. “Five years after Crimea’s illegal annexation, the issue is no closer to resolution” *brookings.edu*, 18. 3. 2019 (online). Dostupné z: <<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/03/18/five-years-after-crimeas-illegal-annexation-the-issue-is-no-closer-to-resolution/>> (17. 4. 2019)

„Prohlášení afghánské vlády: Věrní Hnutí Nezúčastněných”. 1980. *Rudé právo* (online). 54, pp. 7. Dostupné z: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1980/3/4/7.png>> (11. 4. 2019)

PROKOPOVÁ, Kateřina. 2014. *Propaganda a persvaze*. Olomouc: Univerzita Palackého.

RAKUSZITZKY, Moritz. 2019. "Third suspect in Scripal Poisoning Identified as Denis Sergeev - high-ranking GRU officer" *Bellingcat*, (online). Dostupné z: <<https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/02/14/third-suspect-in-skrpal-poisoning-identified-as-denis-sergeev-high-ranking-gru-officer/>> (8.3.2019).

ROMERSTEIN, H. 2001. „Disinformation as a KGB Weapon in the Cold War“ *Journal of Intelligence History*, 1(1): 54–67. Dostupné z: <<https://doi.org/10.1080/16161262.2001.10555046>> (14. 4. 2019)

RUNION, Meredith. *The History of Afghanistan*. 2007. USA: Greenwood Press.

SAIKAL, Amin. 2004. *Modern Afghanistan. History of Struggle and Survival*. London: I.B.Tauris & Co Ltd.

SASSE, Gwendolyn. 2007. *The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict*. Massachusetts: Harvard University Press.

SHAPIRO, Leonard. 1976/1977. „The International Department of the CPSU: Key to Soviet Policy“ *International Journal*, 32(1): 41-55. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/40542145>> (14. 4. 2019)

SHEVTSOVA, Lilia. 2014. "Falling into Putin's Trap" *The American Interest*, 10. 3. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.the-american-interest.com/2014/03/10/falling-into-putins-trap/>> (24. 4. 2019)

SCHMIEDTOVÁ, Věra. 2006. "What did the totalitarian language in the former socialist Czechoslovakia look like?" (online; Pdf). Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/228548515_What_did_the_totalitarian_language_in_the_former_socialistic_Czechoslovakia_look_like> (23. 4. 2019)

SCHMIEDTOVÁ, Věra. 2014. "Srovnání kolokací totalitního jazyka v bývalém Československu s jazykem současným". *Časopis pro moderní filologii* 96(2): 165-179.

SCHWIRTZ, Michael. 2011. "Ex-President of Ukraine Is Implicated in 2000 Killing" *The New York Times*, 22. 3. 2011 (online). Dostupné z: <<https://www.nytimes.com/2011/03/23/world/europe/23ukraine.html>> (17.4.2019)

SMACOF in R". *Journal of Statistical Software*. 31(3): 1-30.

SNIDER, Timothy. 2014a. "Crimea: Putin vs. Reality" *The New York Review of Books*, 7. 3. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.nybooks.com/daily/2014/03/07/crimea-putin-vs-reality/>> (24. 4. 2019)

- SNYDER, Timothy. 2014b. "Ukraine: The Haze of Propaganda" *The New York Review of Books*, 1. 3. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.nybooks.com/daily/2014/03/01/ukraine-haze-propaganda/>> (24. 4. 2019)
- SNYDER, Timothy. 2014c. "Fascism, Russia, and Ukraine" *The New York Review of Books*, 20. 3. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.nybooks.com/articles/2014/03/20/fascism-russia-and-ukraine/>> (24. 4. 2019)
- SNOW, Nancy. 2018. „Propaganda.“ In T. P. Vos, F. Hanush, D. Dimitrakopoulou, M. Geertsema-Sligh & A. Sehl (eds.). *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2019. Dostupné z: <<https://www.academia.edu/36952416/Propaganda>> (8.3.2019).
- SPROULE, Michael, J. 1997. *Propaganda and democracy. The American Experience of Media and Mass Persuasion*. New York: Cambridge University Press.
- STANOVAYA, Tatyana. 2019. "How Russia Took Over Crimea, and Crimea Took Over Putin" *The Moscow Times*, 15. 3. 2019 (online). Dostupné z: <<https://www.themoscowtimes.com/2019/03/15/how-russia-took-over-crimea-and-crimea-took-over-putin-a64827>> (17. 4. 2019)
- ŠÍR, Jan. J. Buchar, D. Elmer, J. Fjodorov, K. Hamatová, N. Karasová, J. Kučera, M. Lebduška, V. Líd, O. Lukešová, J. Pondělíček, V. Raiman, M. Samus, M. Sviták, K. Svoboda, L. Švec. 2017. *Ruská agrese proti Ukrajině*. Praha: Univerzita Karlova.
- ŠPALKOVÁ, Veronika. 2018. "Influence of Russian Disinformation Operations: Specific Examples in Data and Numbers." (online; Pdf). Dostupné z: <<https://www.kremlinwatch.eu/userfiles/influence-of-russian-disinformation-operations-specific-examples-in-data-and-numbers.pdf>> (8.3.2019).
- ŠVANKMAJER, Milan a kol. 1995. *Dějiny Ruska*. Praha: Lidové noviny.
- TANNER, Stephen. 2003. *Afghanistan. A Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban*. USA: Da Capo Press.
- TAYLOR, Richard. 2016. *Filmová propaganda. Sovětské Rusko a nacistické Německo*. Praha: Akademia.
- TÉRA, Michal. 2014. *Vyprávění o minulých letech*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- THOMSON, Oliver. 1999. *Historia propagandy*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- TRAYNOR, Ian. S. Walker. 2014. "Putin confirms Crimea annexation as Ukraine soldier becomes first casualty" *The Guardian*, 19. 4. 2014 (online). Dostupné z:

<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/18/putin-confirms-annexation-crimea-ukrainian-soldier-casualty> (17. 4. 2019)

„unique”. *rdocumentation.org* (online). Dostupné z: <https://www.rdocumentation.org/packages/base/versions/3.5.3/topics/unique> (21. 4. 2019)

VAN DER MAATEN, Laurens. Geoffrey Hinton. 2008. “Visualizing Data using t-SNE” *Journal of Machine Learning Research* 9, (online). Dostupné z: https://lvd-maaten.github.io/publications/papers/JMLR_2008.pdf (21.4.2019)

VERNER, Pavel. 2001. *Propaganda a manipulace*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.

WANNER, Jan. 1995. *Brežněv a východní Evropa*. Praha: Institut mezinárodních studií fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

WARTON, David I. Stephen T. Wright. Yi Wang. 2012. “Distance-based multivariate analyses confound location and dispersion effects”. *Methods in Ecology and Evolution*. 3: 89-101. Dostupné z: <https://besjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.2041-210X.2011.00127.x> (24. 4. 2019)

Watt, D. C. (2000). “The proper study of propaganda”. *Intelligence and National Security*, 15(4):143–163.

WICKELMAIER, Florian. 2003. *An Introduction to MDS*. (online; Pdf). Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.495.4629&rep=rep1&type=pdf> (24. 4. 2019)

WILSON, Andrew. 2015. “Four Types of Russian Propaganda” *Aspen Review*, (online). Dostupné z: <https://www.aspenreview.com/article/2017/four-types-of-russian-propaganda/> (18. 4. 2019)

WIRNITZER, Jan. 2015. “Rusko vypustilo propagandistický Sputnik, nově má i českou verzi” *iDnes*, 6. 3. 2015 (online). Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/novy-rusky-web-sputnik.A150306_153503_domaci_jw (22. 4. 2018)

YEGOROV, Oleg. 2019. “Why did the USSR enter Afghanistan?” *Russia Beyond* (online). Dostupné z: <https://www.rbth.com/history/329948-why-did-ussr-enter-afghanistan-war> (11.4. 2019)

YOUNG, Forrest. 1987. *Multidimensional scaling: history, theory, and applications*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Rudého práva* („Kritérium, když téma“)

Příloha č. 2: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Rudého práva* („Kritérium, když téma“)

Příloha č. 3: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Rudého práva* („Téma, když kritérium“)

Příloha č. 4: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Rudého práva* („Téma, když kritérium“)

Příloha č. 5: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Sputniku* („Kritérium, když téma“)

Příloha č. 6: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Sputniku* („Kritérium, když téma“)

Příloha č. 7: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Sputniku* („Téma, když kritérium“)

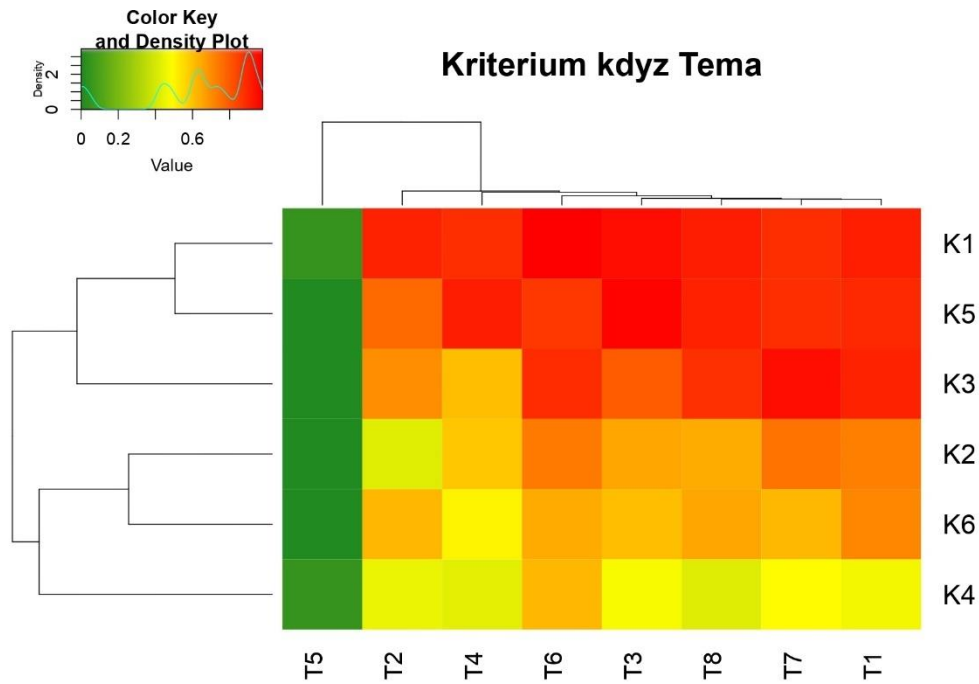
Příloha č. 8: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Sputniku* („Téma, když kritérium“)

Příloha č. 9: Výpočet metodou vícerozměrového škálování s použitím Kosinovy vzdálenosti (podobnosti) na neunikátních (všech) datech

Příloha č. 10: Výpočet metodou vícerozměrového škálování s použitím Kosinovy vzdálenosti (podobnosti) na unikátních datech

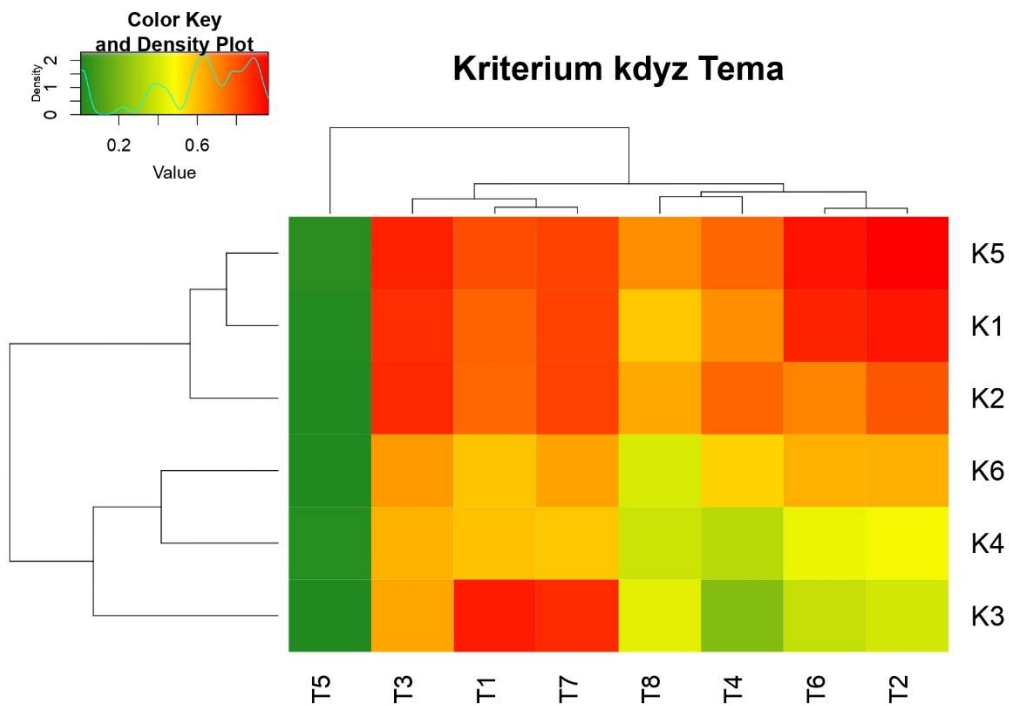
Příloha č. 11: Výpočet metodou vícerozměrového škálování s použitím Manhattanovy vzdálenosti (podobnosti)

Příloha č. 1: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Rudého práva* („Kritérium, když téma“)

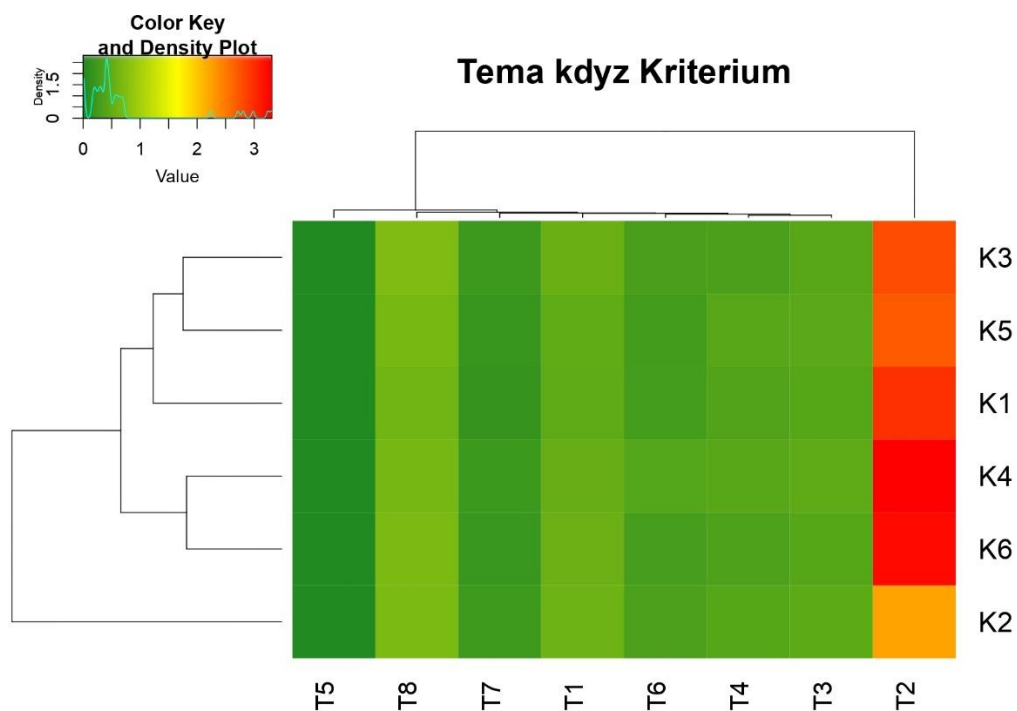
Zdroj: autorka

Příloha č. 2: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Rudého práva* („Kritérium, když téma“)

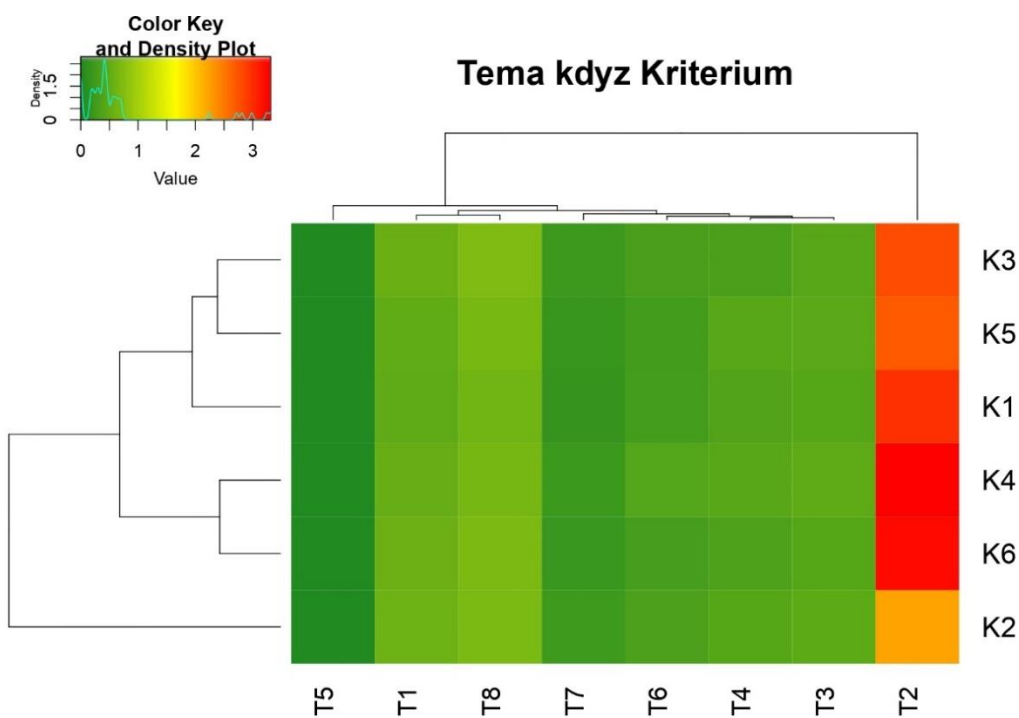
Zdroj: autorka

Příloha č. 3: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Rudého práva* („Téma, když kritérium“)

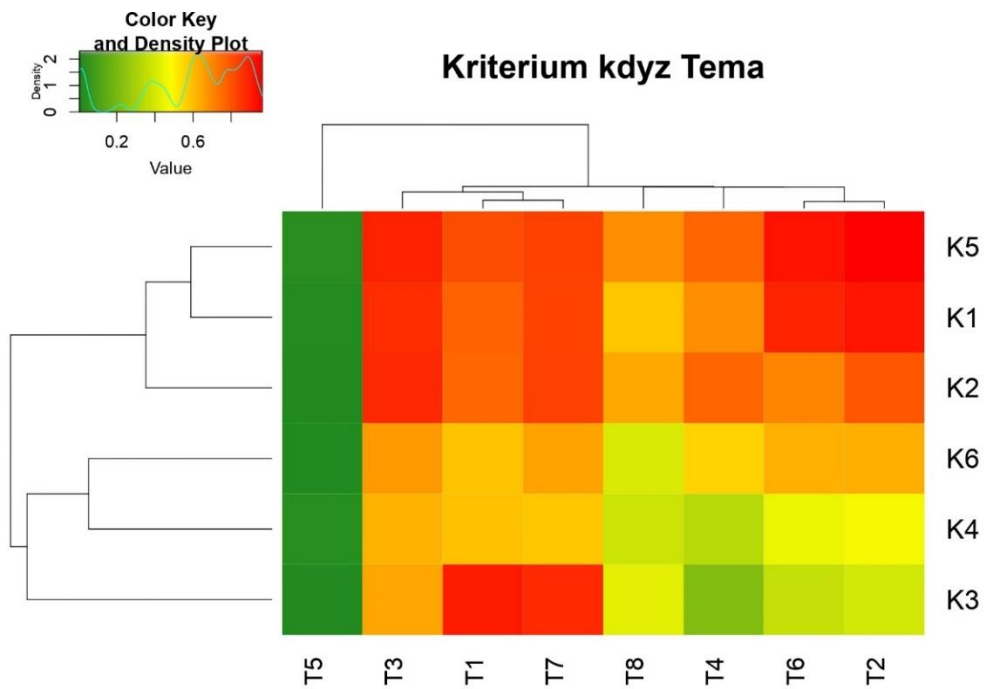
Zdroj: autorka

Příloha č. 4: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Rudého práva* („Téma, když kritérium“)

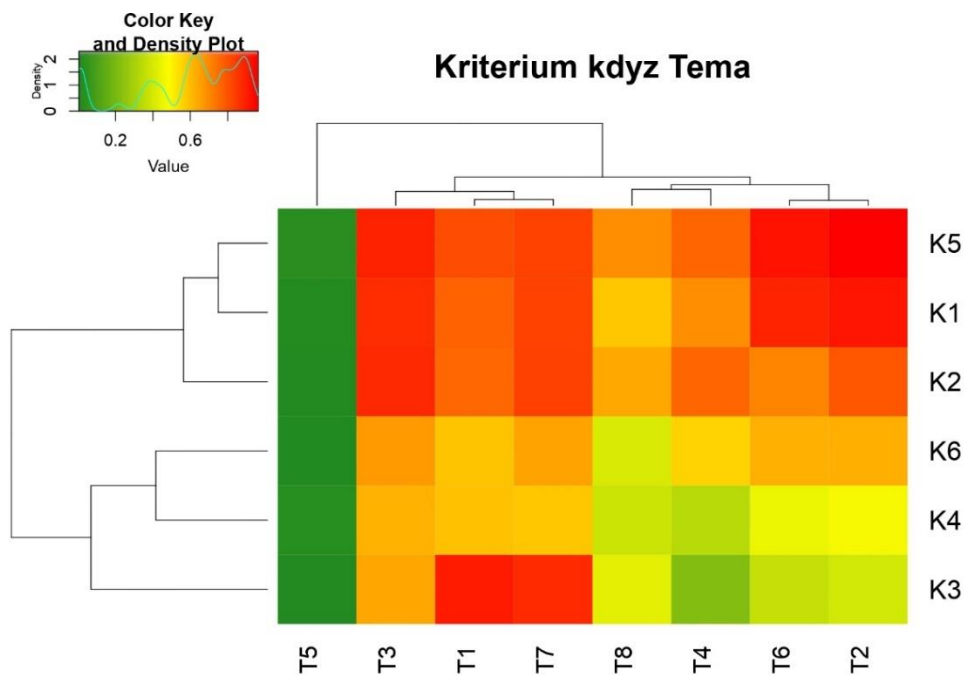
Zdroj: autorka

Příloha č. 5: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Sputniku* („Kritérium, když téma“)

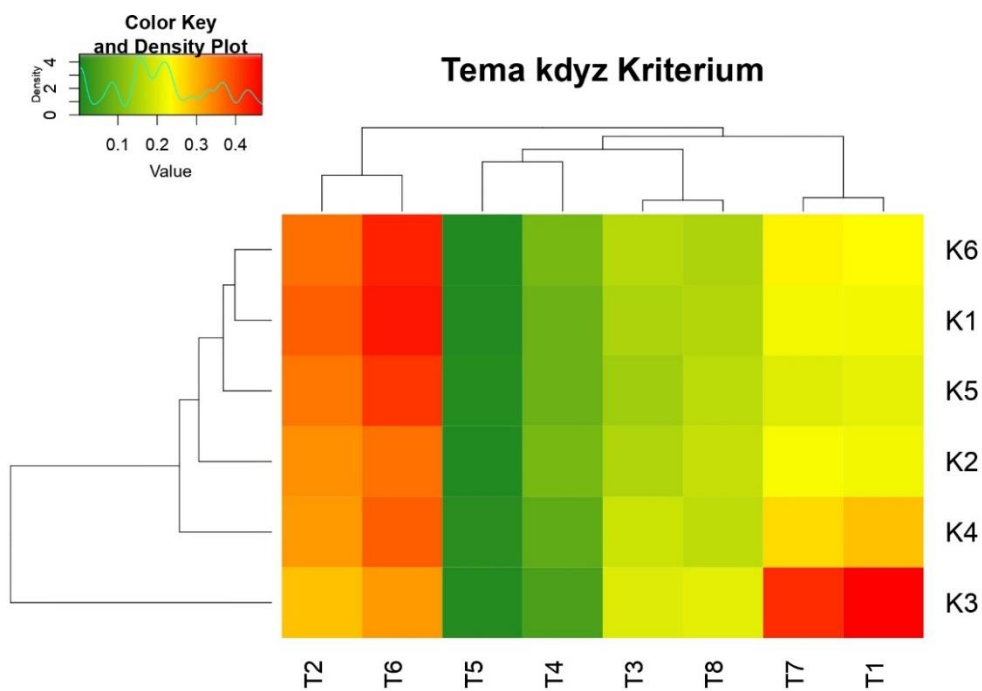
Zdroj: autorka

Příloha č. 6: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Sputniku* („Kritérium, když téma“)

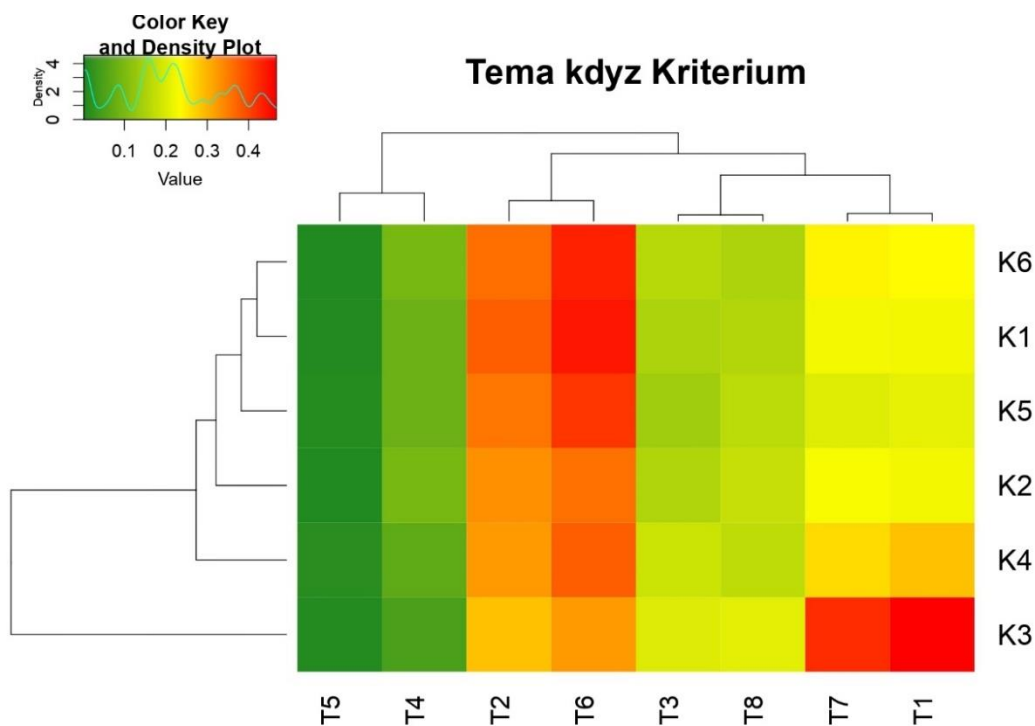
Zdroj: autorka

Příloha č. 7: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky nejbližšího souseda u *Sputniku* („Téma, když kritérium“)

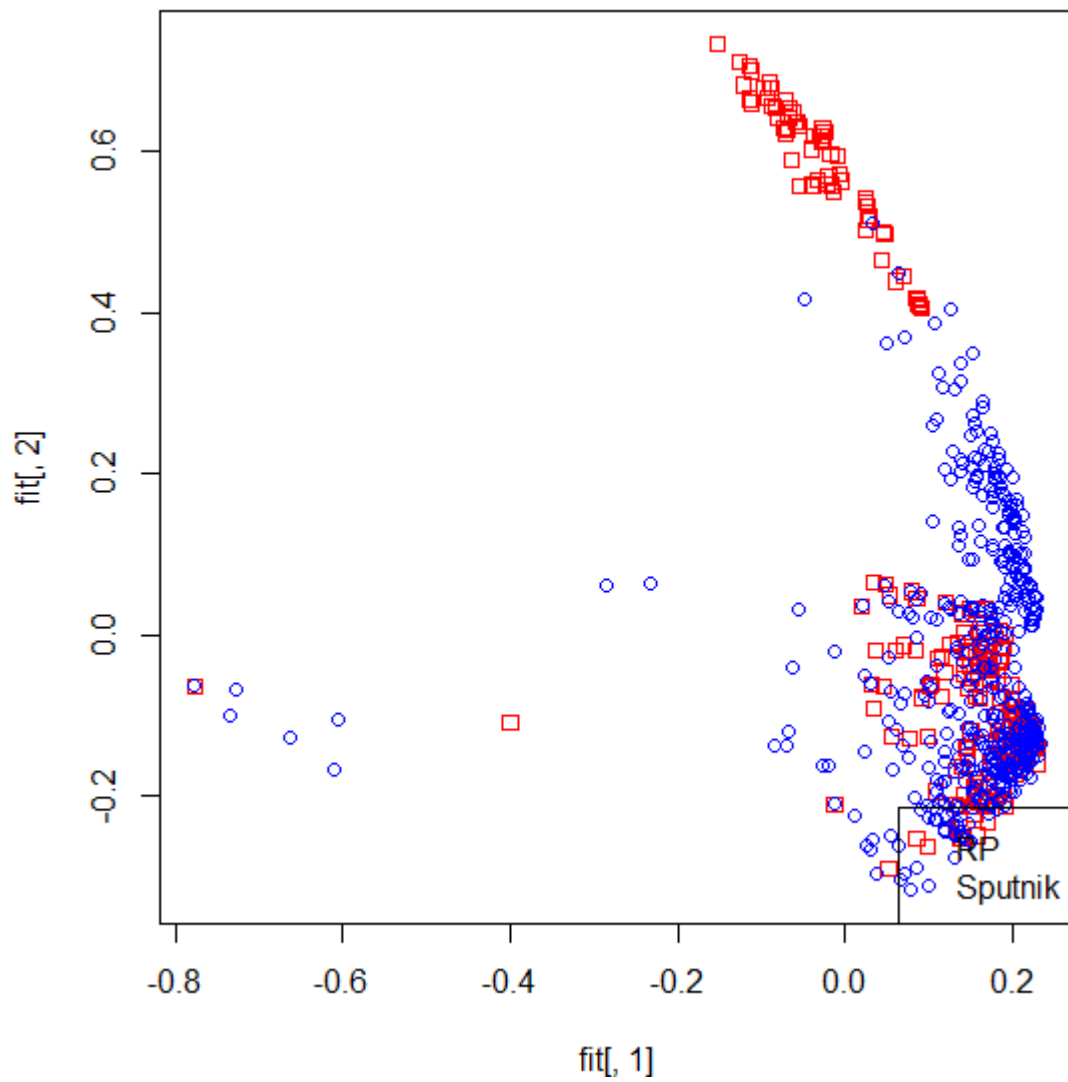
Zdroj: autorka

Příloha č. 8: Výpočet metodou hierarchického shlukování s použitím metriky průměrné vazby u *Sputniku* („Téma, když kritérium“)

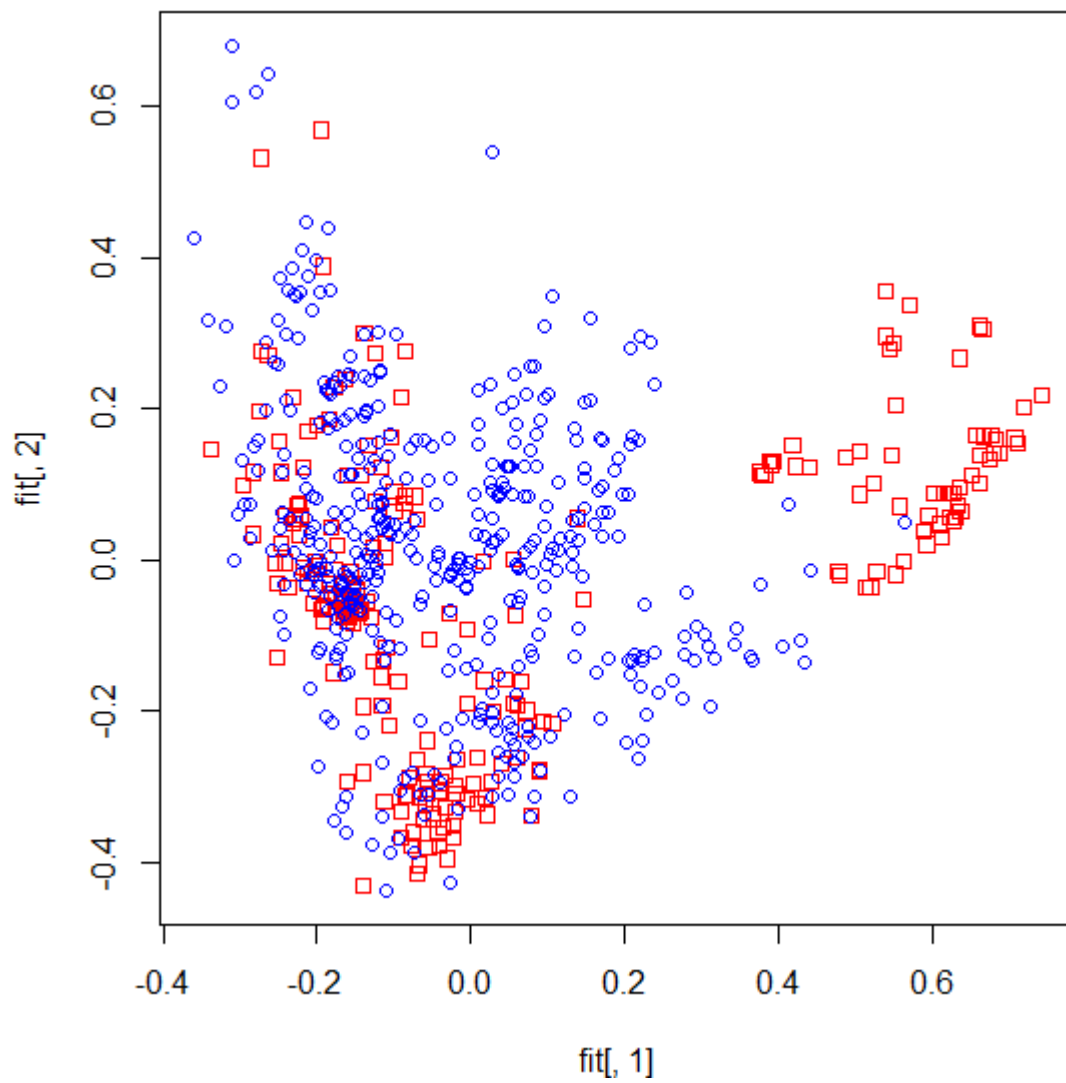
Zdroj: autorka

Příloha č. 9: Výpočet metodou vícerozměrového škálování s použitím Kosinovy vzdálenosti (podobnosti) na neunikátních (všech) datech

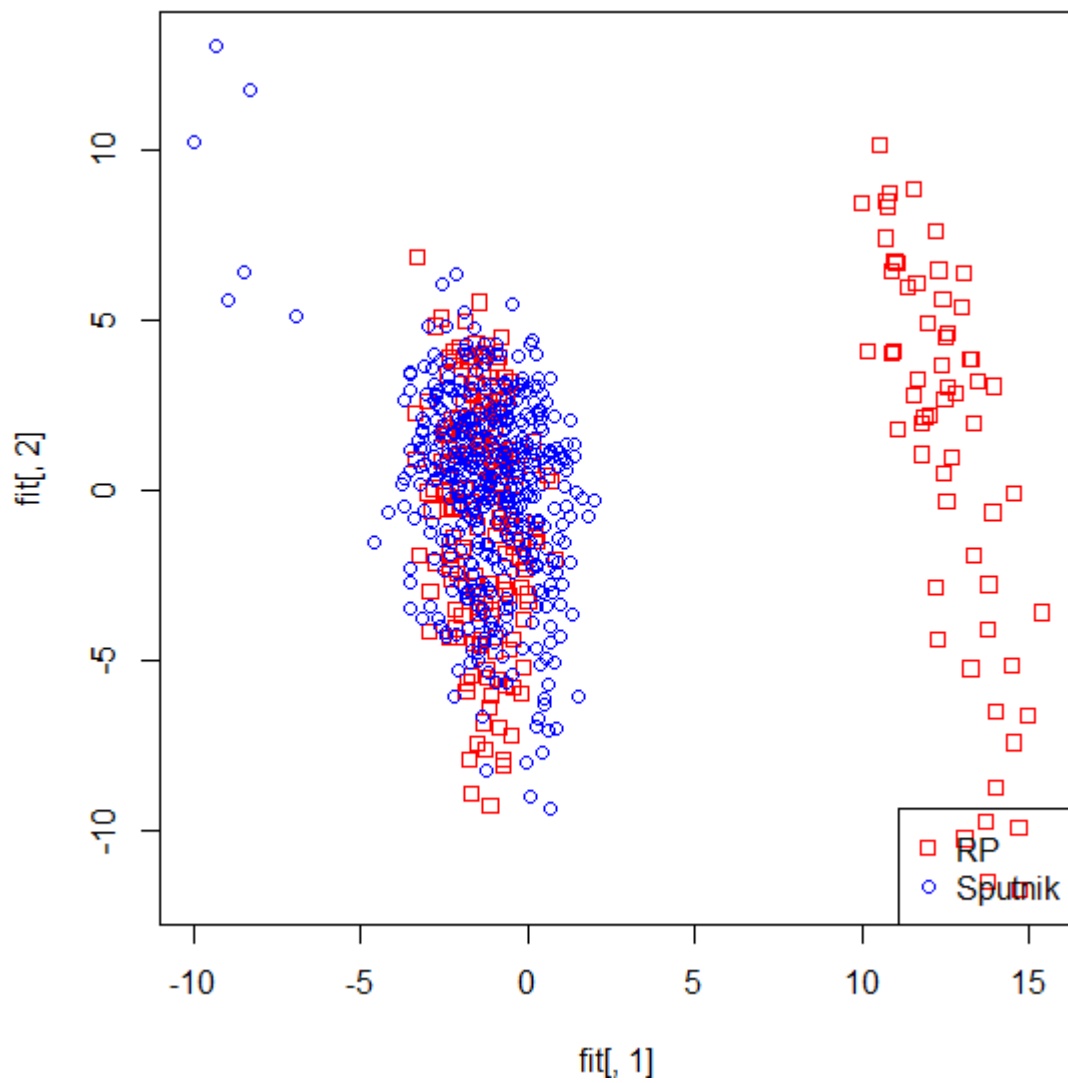
Zdroj: autorka

Příloha č. 10: Výpočet metodou vícerozměrového škálování s použitím Kosinovy vzdálenosti (podobnosti) na unikátních datech

Zdroj: autorka

Příloha č. 11: Výpočet metodou víverozměrového škálování s použitím Manhattanovy vzdálenosti (podobnosti)

Zdroj: autorka

Seznam zkratek

ČR – Česká republika

ČSSR – Československá socialistická republika

EU – Evropská unie

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

LDSA – Lidová demokratická strana Afghánistánu

MDS – Multidimensional Scaling (vícerozměrového škálování)

PCA – Principal Component Analysis (Analýza hlavních komponent)

RF – Ruská federace

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

SVE – střední a východní Evopa

t-SNE – t-Distributed Stochastic Neighbor Embedding

USA – Spojené státy americké

Abstrakt (česky)

Diplomová práce se zabývá propagandou obsaženou ve zpravodajských médiích. Cílem práce je zjistit, zda se v současnosti v České republice nachází ruská propaganda podobného té, která se vyskytovala v Československé socialistické republice v době komunistického režimu. Zkoumanými a komparovanými událostmi jsou sovětská invaze do Afghánistánu v roce 1979 a ruská anexe Krymského poloostrova v roce 2014. Pro analýzu byly vybrány dvě informační mediální platformy: *Rudé právo* a česká verze ruského *Sputniku*. Výzkum je navržen tak, aby co nejkonkrétněji odhaloval podobnosti/odlišnosti mezi články, které vydalo *Rudé právo* (jakožto hlavní tištěné komunikační médium Komunistické strany Československa) v období mezi prosincem 1979 a únorem 1984, a články, které vydal server *Sputnik* o ruské anexi Krymu v období mezi lednem 2015 (když platforma začala fungovat) a březnem 2019. Analýza zachycuje šest typických propagandistických technik a osm typických témat; každý článek byl na základě technik a témat obodován, aby bylo možné provést kvantitativní analýzu. Praktická část pracuje s vícerozměrovými metodami a za pomoci softwarového nástroje R odhaluje i takové podobnosti/odlišnosti mezi vytvořenými datasety, které nejsou na první pohled patrné.

Na základě základních analýz individuálních pro každý případ, i na základě komparativních analýz prostřednictvím vícerozměrových metod, je potvrzeno, že články týkající se obou událostí a vycházející v obou médiích jsou si velmi podobné a existuje mezi nimi jen málo odlišností. Dá se tedy předpokládat, že autoři článků sledovali/sledují stejný cíl a používají analogické vzorce pro sestavování článků.

Abstract (English)

The thesis deals with propaganda contained in the news media. The aim of this work is to find out whether there is currently a propaganda in the Czech Republic similar to that found in the Czechoslovak Socialist Republic during the communist regime. The investigated and compared events are the Soviet invasion of Afghanistan in 1979 and the Russian annexation of the Crimean Peninsula in 2014. Two information media platforms were selected for the analysis: *Red Law (Rudé právo)* and the Czech version of Russian *Sputnik*. The research is designed to reveal as specifically as possible the similarities / differences between the articles published by *Red Law (Rudé právo)* (as the main print medium of the Communist Party of Czechoslovakia) between December 1979 and February 1984, and articles published by *Sputnik* on the Russian annexation of Crimea in the period between January 2015 (when the platform started operating) and March 2019. The analysis captures six typical propaganda techniques and eight typical themes; each article was scored based on techniques and topics in order to perform a quantitative analysis. The practical part works with multidimensional methods and with the help of software tool R reveals such similarities / differences between created datasets, which are not obvious at first sight.

On the basis of individual case-by-case analyses, as well as comparative analyses through multidimensional methods, it is confirmed that the articles on both events and both media are very similar and there are few differences between them. So it is assumed that the authors of the articles have followed / pursued the same goal and were / are using analogous formulas for article drafting.